

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM.

KNJIGA LXXXVI.

JAGICA I MIJO

SLIKA IZ SEOSKOGA I OBRTNIČKOGA ŽIVOTA.

OD

JOSIPA ZORIĆA.

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE

1892.

JAGICA I MIJO

SLIKA IZ SEOSKOGA I OBRTNIČKOGA ŽIVOTA.

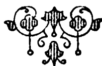
NAPISAO

JOSIP ZORIĆ

ŽUPNIK PROZORSKI

NA SVIET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1892.

PRVI DIEL.

I.

Uzpneš li se na obronak starodavnoga Griča, i na Štrosmajerovo šetalište, otvori ti se oku prekrasan vidik na nedoglednu ravnicu prema jugo-iztoku. Ravan je ova ovjenčana visokimi vrleti onamo od Okića do Kleka, pa od Ivančice i Kalničkih planinâ, podno kojih razastrle se poput zelena saga izatkana milovidnim cviećem bajne drage i prodolice, kojimi protječu potoci i potočići tražeći si iz gorskih prolomâ lagodniji i udobniji put svojim koritom. Nebrojeni brežuljci zasadjeni vinovom lozom, i bujne guste šume, u kojih nije jošte zaharačila zatorna sila sjekire, podavaju upravo čarobnu sliku.

Sredinom ove ravnice vijuga se sad u ravnoj sad u krivudastoj crti srebropjena Sava, koja često kanda se htjela s prirodom našaliti, smještala je po miloj volji svoje korito sad ovako sad onako, tvoreći u pojedinih stranah gotove otočiće. Kao prkosna djevojka struji pravcem, koji često i naprasito mienja čineći štetu okolišnomu narodu. Ali samim ovim prkosom kanda izazivlje čovjeka, ne bi li se š njom ogledao, te joj gospodovao. Pa kad bi to čovjek znao i htio, ona bi mu bila vrelo blagostanju. Uz njezinu obalu digli se i razvili

gradovi i trgovišta nanizala se ubava sela, u kojih obitava dobroćudan i milokrvan hrvatski narod.

Tri po prilici milje od Zagreba na lievoj obali Save bilo vidno i ugledno selo Željkovac. U njem narod čil i krepak, radin i marljiv, bavio se najvećim dielom gospodarstvom, akoprem ga jedna čest svake godine zalazila u daleke krajeve Banata Bačke i Srbije pa ćak u Rumunjsku na zaslužbu po ciglanah. Obavivši ondje posao vraćali se kući liepom privredom, da njom unapriede i prošire svoje gospodarstvo.

U vrieme kad se počinje naša pripoviest, bijaše u Željkovcu 25 kućâ, ali u tih kućah živjelo je preko 700 dušâ. Živjelo se dakle u zadrugah. Kuće poredane su uz cestu, većina gradjena jih je na triem. Prema broju zadrugarâ bile su prostrane, kako su mogle svim potrebam svojih mnogobrojnih članovâ odgovarati. U prizemlju bila je skupna soba u slici pravilnog četverokuta, prostrana, zračna i svietla. Soba ova bijaše obično boravište zadrugarâ zimi i ljeti. Ovdje su žene obavljale svoj posao: prele, tkale, vezle, šile, gladile i spremale rublje. Ovdje se zimi za dokolice odmarala čeljad, ovdje se blagovalo a za ljuće zime i spavalo. Na drugom kraju prizemlja bila prostrana soba, gdje se čuvala hrana i sočivo: kao kupus, repa, korienje, hljeb itd. Na triemu bijahu razporedane komore ili klieti za vjenčane parove. U tih komorah osim obične prostrane postelje bio je stolić, dva tri stolca, kovčezi i škrinje, u kojih se čuvalo ruho i odielo, pak i posebna njihova prišteda.

Prama kući bila su gospodarska zdanja, kao prostran štagalj sa ogradjenim gumnom za vršitbu, staje za konje i rogato blago sa obori; svinjci, kokošinjaci za raznovrstnu perad itd. Izmedju svih gospodarskih zgradâ osobito iztiče se hambar, vrlo ukusno izradjen. U

njem bijaše spremljen veći diel zadružne privrede iz polja. Svaka kuća imala je na strani zidanu i criepom pokrivenu peć za kruh i sušenje voća; pokraj svega toga uz mal ne svaku kuću opažaš pčelinjak (obično svojina pojedinih zadrugarâ), koji im je priličan prihod nosio. Svaka kuća za sebe je neka malena ali dobro uredjena skupina.

Punoljetna čeljad bira u proljeću izmedju sebe gospodara, koji ju u kući i izan kuće zastupa, koji redi i upravlja poslove zadruge, opredjeljuje radnju, kupuje i prodaje za zadrugu i u ime zadruge. Pametan i razborit gospodar ne će ni jedan važniji posao na svoju ruku poduzeti i izvoditi, već u sporazumu sa svojimi ukućani. Takovo gospodarstvo ide napried i uspieva uz nepomućenu slogu i dobru volju čitave zadruge.

Narod je visoka uzrasta, čvrsta i jaka uztroja, zdrav, žilav i uztrajan. Marljivošću i ljepotom odlikuje se Posavkinja u obće; radi neumorno ljeti u polju, vrtu, sjenokoši i na drumovih; zimi u kući na preslici i tkalačkom stanu, jer sve ono ukusno i krasno odielo, kojimi se Posavac i Posavkinja odieva i gizda njezina je briga, njezin je trud, od kako ga je u zemlju usijala, pa dok ga je svojom rukom našila i izvezla. Ima tudier do u gluho doba noći posla, osobito ako je mladu snahu Bog blagoslovio, te joj osim muža i po veći broj djece na brigu stavio.

Posavačka je zadruga imućna, te se tako lahko ne boji glada ni oskudice; dvo i trogodišnja nerodica ne će je uništiti, ta u žitnici joj na tisuće vaganâ raznovrstna žitka naslagano, a staje i obori puni su liepa po izbor blaga, vilovitih konja, jakih volovâ, dobrih muzarâ; a u krmadarstvo Posavac se od vajkada razumio; jer mu od njega bilo hrane i začina, a suviškom je podmirio sve kućne i javne potrebe.

Zadruge slične su jedna drugoj kao jaje jajetu. U njih je svim potrebam naroda bilo udovoljeno, pa se stoga i nije radjala želja za diobom. I u ovo vrieme kada se počinje pripoviest, dakle prije dvadeset i pet godina ne bijaše u čitavom Željkovcu nijedna zadruga razvrgnuta. Ono dvie tri ugledne kuće, što su u Željkovcu uz zadruge postojale, ne bijahu osnovane razvrgnućem zadruge, već dobrovoljnim ustupom i prikupom vlastelinskoga zemljišta.

Željkovac je oveće i reći ću bogato selo. Imade svega što se takovu mjestu želi i hoće. Ima crkvu t. j. kapelicu do duše od drva i malenu ali, za Željkovčane dosta udobnu i prostranu. Već su prije sto godina zaželjeli, da imadu svoga svećenika u selu, t. j. da imadu župu, pa su stoga kraj crkve podigli i neku drvenjaru, da bude župniku stan, a seljani se sa poštenjem svojim obvezali, da će mu u naravi podavati sve, što bi mu trebalo za svagdašnji život. I dao im se svećenik, koji je samostalno župničke poslove u Željkovcu obavljao. No to nije bilo za dugo, a svećenik bio prinudjen ostaviti povjerenu si župu i Željkovac, i to stoga, kako je u staroj spomenici ubilježeno, što se nije mogao priviknuti onakovu načinu života, kakav su mu njegovi župljani bili priredili. Od ono doba posta Željkovac opet filijal župe Dugovačke, ali se je redovito držala služba Božja u Željkovcu onako, kao što i u župnoj crkvi svake nedjelje i blagdane; a imali su za sebe izpovied, proštenja i groblje.

U Željkovcu bijaše i škola podignuta već pred četrdeset godina. Ne misli da bijaše to po kakovoj graditeljskoj osnovi uredjen hram pučkoj prosvjeti, ne, to bijaše čedna potleušica zbijena od drva sa prostranom doduše i zračnom školskom sobom, i sukromnim stanom za učitelja. Prvi učitelj bijaše mlad okretan i marljiv

pregalac pučke naobrazbe, koji je sve svoje sile upro da svojoj težkoj ali častnoj zadaći zadovolji. Uspjeh se već u prvih godina opažao, te je Željkovački mladji naraštaj: mladići i djevojke dolazio sa molitvenici u crkvu, skladno je i liepo pjevao; a to je ono što se narodu osobito mili. Mlada učiteljeva supruga bijaše vatreno i okretno čeljade, te kako je volila narodu i njegovu napredku, podupirala je svoga supruga u njegovu zvanju, što je više mogla. Prikupljala oko sebe djevojčice posljednjeg razreda i opetovnice, te jih u vrieme odmora uzimala u kuhinju, da jih uputi, kako se priugotavlja zdrava i tečna hrana, kako će se danas sutra kao valjane kućanice moći iznaći u svakoj prigodi obiteljskog života. Ona jim je pokazivala, kako se postupa u mljekarstvu, kako se pravi tečan sir i maslac; upućivala ih u peradarstvu, vodila ih u vrt, te im pokazivala razne vrsti sočiva, kojega one kod kuće nemaju, a služi za slastnu hranu. Ona ih upućivala u šivanju, vezivu i pletivu; a to bijaše uzrok, da su ju Željkovčani zavoljeli, isto onako, kao što joj i supruga, te su ih u svemu podupirali. Tako su bili i učitelj i žena mu posve zadovoljni u Željkovcu, premda su bili udaljeni od gospodskoga svieta.

U Željkovcu bila je krčma (gostionica) i trgovina.

Nedaleko crkve bila je stara razklimana drvenjara; nekoć po svoj prilici služila je za stražarnicu i buharu, a danas ju je vlastelinstvo pretvorilo u krčmu, dogradivši joj maleni prostor za trgovinu. Jedno i drugo imao je u zakupu Jakov Izrajel. Već mu ime kaže, da je potomak Abrahamov, kakovih imade po svih krajevih i selih naše domovine, gdje se dade štogodj steći i privriediti.

Jakov bijaše okretan i prometan čovjek; razumio se s narodom a ovaj ga zavolio, osobito stoga, što mu

radi raznih tražbinâ ne bi nikada tužbami dodijavao. Narod u njega uzimao sve što mu trebalo i ne trebalo, a u njega se svačesa našlo. U njega uzimao vino i rakiju, brašno i sol, duvan i svieće često za gotov novac, a još češće za stvari u naravi: za pasulj, kukuruz itd. Jakov najvolio trgovati sa mladimi snašami i djevojkami, koje mu osobito pod jesen i zimu obsjedale čedan dučančić, kupujući svilu, vunu, pamuk i razne malice, što jim je k vezivu i pletivu trebalo. Sve je u njega bilo dobro i jeftino, kakono je on sam uvjeravao, a najviše ga preporučivalo, što bi on takove stvari običavao davati kao u zamjenu za jaja, maslac, guske i purane; što se je onako i neopazice moglo uzeti iz zadruge.

Žena mu Liza bila je okretna i štedljiva kućanica, koja bi svakog tjedna barem po jedan put polazila u grad sa nakrcanima kolima razne peradi i sočiva, da to unovči. Razumije se, da je uz takovo gospodarstvo krčma i trgovina Izraelova dobro uspievala.

Obrtnika ne bijaše u Željkovcu. Željkovčani umjeli su si i sami načiniti mal ne sve, što jim u kući trebalo; jedini kovač bijaše jim potreban, ne toliko za podkivanje konjâ, koliko za okivanje kolâ, plugovâ itd. Pak se stoga u Željkovcu našao kovač, domaći čovjek, koji je u susjednom Dugovcu zanat izučio. Zvao se Gjuka Boršić. — Dobar, marljiv i radin čovjek, koji se ipak nije samo zanatom bavio, već i poljodjelstvom. Gospodarstvo mu je liepo napredovalo, jer je u selu dobivao težakâ na pretek za podkivanje, klepanje itd. Kraj toga svaka mu kuća davala po mjericu žitka za razne radnje kroz godinu, a tim bi on tovio blago i svinje, te jih preprodavao trgovcem. Imao je ženu Mandu; nju je poznalo cielo selo sa neoprana i pogana jezika, koji ne bi nikoje čeljade pustio na miru. Njezin jezik sezao je i preko sela, i u obće ne bijaše novosti u cieloj župi, koje ne

bi Manda saznala, da ju namah naravno sa mastnimi primjetbami dalje odpremi. Gjuki bijaše ona gotova pokora, ali joj je s vremenom priviknuo, te ju pustio, da jezikom mlati po miloj volji; do njezina naklapanja nije se ni onako puno držalo.

Ovako je po prilici izgledao Željkovac, u vrieme kad se počinje naša pripoviest.

II.

Godine 1866. nekoliko dana prije Terezijina, bilo se je vrieme, prije liepo, kano u jedanput promienilo. Nebo zastrlo se gustimi oblaci, iz kojih već dva tri dana padala kiša, a sada se tomu pridružio jak sjevernjak, te se površinom stale poigravati pahuljice sniega. Doista nešto prerano.

Jakovljeva krčma bila danas pusta i prazna, prostrana soba i onako nizka sa malenimi prozori bijaše već u četiri sata posvema mračna i tamna. Jakov sjeo do prozora te bulji na cestu, ne bi li koga opazio. Stara mačka smjestila se udobno na gospodaričino krilo, i prede po svom običaju. Liza laktom podbočila glavu, te zuri u vatru, koja se na kominu upravo razplamsala.

Zla su vremena, mrmljaše Jakov kao za sebe. Najamnina velika, a posao skoro nikakov, vino prolazi, a novac ne ulazi.

Dà, novac ne ulazi, oglasi se stara od komina, a tko je tomu kriv? Ti i nitko drugi, daješ na pamet, na vjeresiju, a tko se danas dobre volje sjeća, da plaća, što je na vjeresiju uzeo. Evo pol sela pije i puši, kan da je badava — sve na račun. Gledj i Marko starješina, Bog ga vidio, već matori čovjek, ima ženu, djecu, pa i on u bezbrigi pije i troši sve u Božje ime; a tko će pod-

miriti? Kaži mi, jesi li već pol godine od njega i novčić primio. On mal ne svaki dan po polić a kad što i po dva izpije. A kraj toga jošte si mu i novaca uzajmio! Pogledji samo na vrata, ta sva su ti od kraja do kraja kredom izšarana, proračunaj koliko li imade tuj polića (oka), koji ne budu nikada uplaćeni! Nova se godina primiče, valja platiti najamninu, lagvi su prazni, valja nabaviti vino, a odkuda novac? Tužiš se na zla vremena; ne, vremena su jednaka, ali su tvoju pamet vrane izpile. Liepu li spremaš budućnost našoj djeci. Baš si čovjek!

Jakovu bilo žao, što se potužio na zla vremena, nije mislio ni računao na ženin ukor, pa će joj stoga nešto zlovoljno, ali ozbiljno:

Zla su vremena; bilo jih je uviek, ali mi nismo propali, točili smo vino i prodavali stvari na vjeresiju, a da kraj toga nismo ništa izgubili. Računaj, koliko si ove godine dobila za guske, purane, maslac, sir, jaja, grah itd., pa ćeš se uvjeriti, da nije uviek ono izgubljeno, što se je dalo na vjeresiju. Sa starješinom nešto je drugačije, ali ne smijemo mu se zamjeriti; jer ruka ruku pere, a obadvie lice. Pa i on će platiti, kad digne plaću, ili što godj proda; ako li ne plati ni onda, kupit ću sjenokošu, koju mi i onako nudja, pa ću si obračunati dug.

A ti još misliš, da si pametan, uleti mu žena u rieč. Zar si zaboravio, da je Marko na sve strane dužan, a i Martin da ga drži za vrat. Kad ovi sve poberu, ne znam, što će tebi ostati. Medju tim radi, kako te je volja, ali to ti kažem, da se u tvoju pamet ne pouzdajem. Gledaj, tvoj rodjak Filip iz Dugovca u par godinâ sgrnuo tisuće, a ti, evo te ovdje već desetak godinâ, pak još uviek nosiš poderane hlaće; uztraješ li ovako na dalje, ti ćeš

biti posvema spodoban svomu praocu Adamu u zemaljskom raju.

Žena bi i dalje bila zanovetala i bockala muža, da se nisu u taj par otvorila vrata i u sobu stupio onaj, o kom je domaćica tako ljubezno i prijazno naklapala, a da on o tom nije ni slutiti mogao; bijaše to Željkovački starješina Marko Cvietić.

— Dobar večer, Jakove, reče starješina, stresav sa kučme kape i sa haljine snieg, što ga bijaše zaprašio. Ružna li vremena a još gora puta, gotovo da skapaš. Da nije velike sile, ne bi me danas vidio Dugovac ni Dugovački sajam (vašar). Trebalo je nešto prodati, da se podmire najprešnije potrebe.

— Bio si dakle na sajmu, reći će Jakov dignuv se sa stolca, da li je valjao?

— A ma upravo ništa, odvrati Marko, prodavača bilo doduše i previše, ali kupce bi na prste prebrojio. Tko je htio što prodati, morao je na pol pokloniti. Eto prije mjesec danâ nudjali mi za svinje 60 forinti, a danas sam za njih težkom mukom dobio 50; uz to sam se blata nagazio i naužio žedje i glada. Nu deder donesi oku vina, da se okriepim.

Jakov je krzmao, al ipak pošao; bilo mu je već na jeziku, da ne da na vjeresiju, al kad je čuo, da je ipak trgovao; pomisli si, da će se Marko i svoga duga sjetiti.

Dok je Jakov pošao u podrum, nadošlo je i više seljakâ gospodarâ, vraćajućih se sa sajma. Medju njimi bio je i kovač Gjuka, dva tri Željkovčana i nekoliko Ratkovčana. Neki izmedju njih trgovali su na povratku medju sobom, pa se navratili, da kod Jakova izpiju pogodjeno likovo. Svi su se tužili na vrieme i današnji sajam, a još više na ovrhovoditelje, koji već od nekoliko danâ zaredaše obćinom, da ućeraju zaostali porez.

Oka vina, što ju je Marko zvao, bila je u tren izpita; pak sada zaredao polić za polićem; umorna čeljad posjėdala okolo stola, te stala piti, kako bi zaboravila neprilike današnjega dana.

No sa današnjim sajmom može ipak naš susjed (komšija) Gjuka biti zadovoljan; on je barem prodao volove kako je sam hotio; bolje ih ne bi ni u Zagrebu prodao, reče neki seljak.

— Istina, odvrati Gjuka ponosno, ja sam zadovoljan, al morate znati, da takovih volova nema nitko u Željkovcu, kakovi bijahu moji. Ja sam ih zato i uzgojio, i nekoliko vagana (mirova) kukuruze potrošio, a ta mi se bolje izplatila, nego li da sam ju na zrnu prodao.

Bog ti blagoslovio trud i novce, rekoše drugovi, ali ti ćeš ipak u to ime nekoliko oka platiti; ta znaš, da smo ti mi kupca našli.

Pa neka bude, prihvati Gjuka. Pet oka na moj račun, da znaš Jakove, da ih ne bi drugomu zaračunao.

Na to poče Gjuka nešto tobože osobito pripoviedati. Ja sam prodao volove mesaru za 300 fr. i ovaj mi je nabrojio 6 komada posve novih pedesetača. Novce sam spravio i pošao svojim putem, kad al me iznenada zaustavi neki trgovac, rekav mi, da je iz Varaždina, te me zamolio, ne bi li mu htio dati banke za cekine; on da će mi još kod svakoga cekina popustiti forintu. — Nisam se nikada razumievao u takove poslove; pa sam stoga nepoznatog gospodina na prosto odbio. Al taj opet navali na mene nagovarajući me, da ne budem lud, gdje kod 300 for. mogu na najlaglji način dobiti jošte prida punih 75 for. I on segnu u žep te mi pokaže nekoliko cekina; alaj su bili novi novcati; sjali se kao sunce.

Da ne misliš možda da je to kakova prevara, rekne on, podji samnom u dućan i mi ćemo jedan izmieniti, da

vidiš koliko vriedi; i on me uzeo za ruku i odveo u dućan k Filipu. Trgovac pregledao cekin, te mu zanj nabrojio pet banka forintača.

Valjaju li ovi cekini, upitah plaho trgovca? Dakako, pravi pravcati cekini, svaki vriedi po današnjoj cieni novca pet forinti u bankah.

Bijah zadovoljan; nisam se više skanjivao, već izvadih svoje pedesetače, a on meni nabroji 75 komada zlatnih cekina, što vriede 375 for., papirnatoga novca; pa na račun toga ne marim ako i koju oku više izpijemo.

Seljaci slušali u čudu vesela kovača, a Jakov, koji je iza ledja slušao pripoviedanje, reče Gjuki:

Deder, da vidim te cekine, kako izgledaju.

Drage volje, bezazleno će Gjuka, evo jih, i on razveže mošnjicu, a na stol se prosipali cekini. Jakov primi jedan komad i stane ga sa svih stranâ motriti; cekin, cekin, ali zvuk nije bio pravi. Iza nekoliko časakâ reče Jakov: Prijatelju ja se bojim, ti si danas najgore prošao; ti si volove prikazao a ne prodao, jer ti ovi cekini ne vriede ništa, oni nisu od zlata.

Gjuka probliedi, pa rekne: To ne može biti; kako bi inače Filip dao za jedan komad pet forinti?

Ja ti opet velim, da Filip za sve ove komade ne bi dao ni forinte. Onaj čovjek, od koga si dobio cekine, mogao je imati i koji pravi cekin, pak je ovoga izmienio, da te lakše može prevariti, te ti krive podmetnuti. A da se uvjeriš, da imadem pravo, podji sutra u porezni ured; pokaži jim novac i vidjet ćeš, imam li pravo.

Gjuka nije dalje slušao, već pokupiv svoj novac odjuri kući, zajaši konja i odkasa po sniegu u Dugovac. — Veselje mu prisjelo; ali se je ipak tješio: može biti

se Jakov ipak vara; a možda će još ondje zateći varalicu i tim spasti svoj novac.

Ostali seljaci ostali su za stolom; neprilika jih Gjukina malko uzrujala, al se i to brzo zaboravilo. — Zapreo se razgovor o koječem, pripoviedale se šale i dosjetke, koje Marko kan da je iz rukava sipao; a kraj toga pilo se obilnije no obično, ta vani je studen i snieg, a u sobi tako voljko i toplo, a oni žedni i umorni.

Gostiju se sve više prikupljalo, što sajmarâ, što bezposlicâ, da u razgovoru i vinu protraju večer. Nezgoda Gjukina proniela se u tili čas kan da si ju na veliko zvono objesio. Neki su ga žalili, neki mu se smijali, naklapajući o težkoj pokori, što će mu je radi toga njegova jezičava drugarica nametnuti.

Soba bila sva zadimljena od prostoga Željkovačkog duhana, koji bi kao olovo sjeo na prsa. Slabo svjetlo čadjave uljenice jedva je toliko prodiralo, da su se ljudi mogli razabirati. Sve to nije mučilo seljaka; žamor postajao sve veći, razgovori sve glasniji, dok pod konac konca Marko sa svojim inače zvonkim glasom, ne zapjeva staru posavačku »Oj djevojko imaš koga svoga«. U toj vrevi i žamoru, nije se ni opazio, novi gost koji je evo uprav nadošao. Bijaše to za ovo mjesto i za to kasno doba neobičan pojav. Mlada djevojka zaogrnuta kožuncem i rubcem na glavi pokazala se na vratima, upravo u čas, kad je Marko svoju pjesmu dopjevao, tražeći nekoga nemirnima očima, koga u gustu i neprozirnu dimu nije mogla opaziti.

Što tebe nosi ovamo u to doba a po takovu vremenu, upita ju Liza, koja ju bješe prva opazila.

— Tražim oca, odvrati djevojka, mislila sam da je ovdje, al ga ne vidim.

Pogledaj bolje, eno ga za stolom, upravo je čašu pograbio, valjda će zdravicu nazdraviti; čuti ćeš ga.

I u istinu Marko je ustao, te s čašom u ruci, ne znam dali od zbilje, dali od šale nazdravio Jakovu i Lizi.

Djevojka probliedila i htjela da umakne nevidom, kako je i došla, ali sjetiv se, da ju je upravo majka poslala, popodje k stolu tik do oca, koji je baš u taj čas čašu iztrusio i sjeo na stolac.

— Oče! — promuca slabim i plahim glasom djevojka.

Marko se okrenu i lecnu opaziv pred sobom kćer.

— Jago! što radiš ovdje, pošto si došla? — neprijazno će i oštro Marko.

— Poslala me majka, da te potražim — odvrati zbunjeno. — U nas se dogodila nesreća.

— Nesreća! Otegnu Marko. — Kaži što se dogodilo? —

Pod večer došao ovrhovoditelj iz Borovca, te odveo rumenku; sutra nemamo u kući mlieka.

— Kuga ga ubila, ražesti se Marko, kako se usudio doći onako iz nebuha pod krov jednog starješine! Zašto me niste potražili? ja bi mu jur pokazao vrata.

— Rekao je, prihvati Jaga, da te i ne treba; krava je bila već od prije zaplienjena za dužnu daću (činž) vlastelinstvu. Pošto ju nisi sve dosele namirio, da će ju odvesti, i preko sutra na dražbi prodati, ako sutra ne platiš.

— Toga on ne će učiniti, dok je Marko starješina, sutra me eto u Borovcu, a rumenka je kod kuće.

Tako je i majka rekla nadodav, da si upravo stoga i pošao danas na sajam, da namakneš novac za dužnu daću.

Nu ajde sad kući, reče Marko — nije tolika ne-

sreća — sve će se izravnati — za pol sata i ja sam kod kuće.

— Oče podji i ti samnom, jer kod kuće imaš gosta, koji bi rad s tobom govorio.

— Kakav gost? opet će Marko — ja u večer ne primam nikoga. Tko me treba, neka me danju potraži.

— Martin je iz Lepušice, traži te već jučer i danas, al te nije mogao dočekati; reče, da mora s tobom govoriti.

— A, ja ne idem ni njemu za volju. Ajde kući, pa reci, da me nisi našla.

— Ali oče, opet će djevojka nježnim djetinjim glasom, podji kući, majci nije najbolje, ona već dva dana pobolieva a da je nisi ni pogledao; ona te očekiva, i večera je gotova. Vidiš vrieme je tako ružno, a noć neprijazna; i Jaga primi oca za ruku pogledav ga tako nježno i ganuto, kako to samo ljubeće diete može.

No u Marka su nježnija čuvstva od davna već otupila, te ga ni Jagin pogled i molba ne mogaše ugrijati; njemu bijaše već previše njezina naklapanja, te otresnuv se na ubogu djevojku i gurnuv ju od sebe reče:

Nosi se kući, ovamo te i nije trebalo; jer ja znam i sam na svoja vrata.

Jaga ne reče ni rieči, ali da si joj u oči pogledao, vidio bi joj dvie biser suze, što no joj se na trepavicah zacakliše. Stupiv na dvorište uzdahnu i proplače, te po sniegu i mećavi odbrza kući. Ne bijaše daleko, kakova četvrt sata, al preko Željkovačke brvi moglo se i kraćim putem za kakovih pet časovâ do starješine. Jaga pošla tim kraćim putem i nemisleć na brv, ta ona je njom danju i noći nebrojeno puta prošla, a da nije na kakovu pogibelj ni pomislila. I ovaj put došla do brvi, koja je bila uzka i bez naslona. Ona kroči sjegurnim korakom, ali se na brvi uhvatila pole-

dica. noga poskliznu, a uboga djevojka pade u potok, koji je od nekoliko danâ znatno nabujao, te bio ravan s obalom.

»Isuse i Marijo!« ču se očajan vapaj uboge djevojke, i nesta je u koritu mutna potoka.

Al angjeo čuvar razkrilio krila nad nevinom žrtvom djetinjske ljubavi, te ju u odsudnu času od očevidne smrti spasao. Na suprotnoj strani obale u isti čas počuli se brzi koraci, na obali pokazala se ljudska podoba, koja se u isti čas bacila u vodu, te u dva tri trenutka izniela na površinu onesviešćenu djevojku.

Bijaše to susjedov momak, sluga Mijo Panić, koga je posao upravo u odlučnu času na brv doveo i dao mu prilike, da izvrši plemenito djelo kršćanske ljubavi.

Za ime Božje Jago! koja te nesreća snašla, što se to s tobom dogodilo? Jago, Jago! čuješ li osjećaš li? Al Jaga naslonila glavu na mladićeva prsa i nerekla ni rieči: izgubila je sviest.

Što ću, smišljaše mladić, ovdje je ne mogu ostaviti, promokli smo oboje, pak bi moglo i gore nadoći; sabrav svu snagu, privinu ju na svoja prsa, ponese ju u starješinovu kuću, koja bila od brvi tek kakovih dvie sto koračaja udaljena.

Markova kuća bila je pristala potleušica od drva, kao što i sve druge u selu, al pobieljena i criepom pokrivena. — Na drum gledahu joj četiri prozora, nešto veći nego li obični. U kući bile su s jedne strane dvie sobe: jedna veća a druga manja, dočim je na drugoj strani bila kuhinja, smočnica i spremište za razne gospodarske i kućne potrebe. Sobe su bile čiste i u njih svaka stvar na svom mjestu, što je odavalo marnu i vještu kućanicu.

Kata, tako se zvaše starješinova žena, sjedjela ovaj čas u kući kod tople peći, tužna, zamišljena, uz noge bio joj kolovrat, al je mirovao. Glava joj bila klonula,

te si ju je rukom podbočila. Već ju od duže vremena pobolievala glava, a danas po gotovu, gdje su joj iz kuće odveli za dug najbolju kravu. Njoj se razne misli vrzle glavom kao žeravica. A muž joj tumarao selom po tobožnjem poslu; kako je jutrom pošao na sajam, ne bijaše se jošte vratio kući. Tako on odnemaruje kuću i obitelj, nebrineć se za ženu i za svoje dvoje djece: Jagu, koja je skoro za udaju i Janka, komu je dvanaest godina.

U to joj nadošao neugodan gost Martin iz Lepušice. Kata ga nije volila, jer su se o njem pronosili kojekakovi ne baš najbolji glasovi. Marko je s njim češće i više drugovao, nego li se to njoj svidjalo; ona je u tom naslućivala nesreću za njega i za cielu obitelj. Kata ne bi znala razloga svojoj sumnji i slutnji; a ipak je bila kao uvjerena, da joj s te strane prieti pogibao. Danas joj po gotovo nije dobro došao; pa se s toga sprem njega držala hladno; te mu istom na pitanje odgovarala.

— Kumo Kato, kako vidim, nije vam najbolje, čuvajte se da ne bude groznica ili upala, sviet i onako jako boluje. Da vam pravo kažem, ja ne bih ni došao, da me ne bi prešni posao, što ga imadem s vašim mužem nagonio; tražim ga već evo treći dan, a on mi se ne znam jeli slučajno ili hotimice ugiblje.

— Mislim, odvrati Kata, biti će posao, ta vi ste kako mi se čini prijatelji, te vam se dosele nije ugibao. Ja sam poslala medjutim k Jakovu; jer se po svoj prilici ondje zadržao; za koji časak za cielo će se vratiti. Barem Jagica bi se morala vratiti; ta već je skoro ura prošla, što je otišla.

Ha evo jih, ustane, pošto je na hodniku počula korake, podje k vratima da jih otvori, al se prestravi opazivši pred sobom čovjeka, što drži djevojku u na-

ručju; korači dva tri koraka natrag, pograbi uljenicu da vidi, tko je to.

Za pet ranâ Božjih! to je moja Jagica, zavapi uboga žena i zalama rukama, kakova opet nesreća! Što se je dogodilo? — Mijo, govori za Boga, što se je dogodilo, gdje si se sastao s Jagicom?

— Razpremite postelju, da smjestimo djevojku, dahnu mladić drhtavim glasom, ta gledajte, da je bez sviesti i na pola smrznuta.

Vraćao sam se s dolnjega sela, kaza Mijo, kamo me je gospodar poslao. Došav do brvi spazim djevojku, kako je poskliznula i pala u vodu. — Vi ste pametna, pa znate što vam je raditi, a ja bježim kući da se presvučem, ta i na meni jur se košulja oledenila. Bacivši još jedan pogled na djevojku, izpade Mijo iz sobe.

Martin, koji je sve to nekoliko časaka motrio, pa bezbrižno izlanuo: Nema pogibelji, bijaše još prije ostavio kuću, te se u noći izgubio.

Martin medjutim ne ode u Lepušicu, već na desno prema Jakovljevoj krčmi, ali ne preko brvi nego sjegurnijim putem.

* * *

Kad je ono iz Jakovljeve krčme izpala Jaga, zamislio se Marko, te se činilo kan da se u njega savjest probudila, koreći ga, da ne čini pravo, što odnemaruje kuću i obitelj; al to je bio tek prolazan tračak. Marko opet osovio glavu, te će porugljivo: Ovrhoviditelj valjda misli, da je Marko spao na tako nizke grane, te ne može podmiriti kukavnih četrdeset forinti, što jih duguje; baš mi je drago da sam danas trgovao; inače bi bio u neprilici. No Jakove jošte oku! pa da se vratim kući, bilo bi inače grieha i pokore.

Jakov je donio. A Marko da barem ono plati što je danas potrošio, segnu u žep, izvadi ono sitniša što ga imao, al ne bijaše dosta. Morat ću načeti petaču, promrmlja i segnu rukom u kožnatu torbicu, što ju je uviek nosio na sebi. Lice mu se uozbiljilo; traži, premeće rukama, al ne nalazi što je tražio. Potraži u hlaćah, u prsluku, u kožuncu; badava, ništa te ništa. U prsima zapeo mu dah, a lice mu se bljedilom pokrilo.

Tri sta mu jada, izlanu u neke nekavice, snivam li ili sam budan? Ta svi znate, da sam se sa sajma vratio; vidjeli ste, da sam prodao svinje — a evo novaca nema. U Filipa kupio sam novu novcatu novčarku, u nju naslagao komad po komad deset petača, a sada evo niti novčarke niti novacâ.

Grga, Gašo, Bolto, Andro koji se nalažahu za stolom — kano u čudu pogledju sad Marka sad jedan drugoga, a da nitko nije do rieči mogao.

Prijatelju Marko, znam da si primio novce; jer ti ih je na moje oči trgovac izbrojio, i ti si ih metnuo u torbu. Što se je kašnje dogodilo, ne znam, no da nebude sumnje, da su u nas koga, evo ti moja torba, moj kožunac, pogledaj žepove, pak se na svoje oči uvjeri; jer je sumnja nemio gost.

— Ne, ne, ja ne sumnjam na vas, ta vi ste pošteni ljudi. Ako sam novce izgubio, izgubio sam ih u Dugovcu; a tada ih ne ću nikada više vidjeti. Marko jošte jednoć potražio svaki kutić svoga odiela; uzeo uljenicu, pogledao pod stolom, pod klupom — sve badava — novcu ni traga ni glasa.

Bit ćeš iste sreće sa Gjukom, pomisli Jakov, samo što će on laglje i svojih 300 forinti pregorjeti nego li ti svojih pedeset.

Marko se spustio na stolac, podbočio glavu rukama te zurio u stol. — Ne platim li sutra, prošla je rumenka;

i novac što sam ga u tu svrhu namaknuo, izniknuo, a sramota je, starješinovo blago na ovrhi prodati!

Dok je Marko tako mislio i misleć snivao, susjedi ga jedan za drugim ostavili; i on se u krčmi našao sam. Liza zlovoljna pošla na počinak, a Jakov dimeć iz svoje lule dremuckao kod peći; kad je već posljednji gost otišao, htio se primaknuti Marku, da ga sjeti, kako je i njemu vrieme da odlazi; al u taj par otvore se iz novice vrata, i na pragu pokaza se novi neočekivani gost Martin iz Lepušice.

Jakov razkolači oči, opaziv u to doba Martina u svojoj kući; al ovaj ga u brzo umiri rekav, da je došao potražiti Marka, koji se upravo prenuo i protro oči. Kad je Marko svoga prijatelja opazio, bilo mu, kan da si ga ledenom vodom polio. Ali za čas se svladao; te na prijazan Martinov pozdrav isto mu tako prijazno odzdravio.

Ne zamjeri, što nisam došao kući, kad si me zvao; morao sam svršiti neki posao.

— Znam znam, ujedljivo mu odvrati Martin, ti imadeš uviek preko glave posla; a tvoja je glavna poslovnica krčma Jakovljeva. Nu sve jedno, došao sam možda i proti tvojoj volji, da uredimo neke stvari, ma je i kasno. Martin uze stolac, te sjede sučelice Marku.

— Jakove, oku vina što ga imadeš najboljega nastavi Martin, naš je prijatelj promukao, možda će mu se grlo izgladiti a srce ugrijati; ta izgleda kan da si ga vrelom vodom popario.

Domaćin je Martinovoj želji zadovoljio.

— U dobro zdravlje, uze Martin, natočivši čaše sebi i prijatelju. Ti mi se od nekog vremena ugiblješ, kao da smo si tudji, a to nije liepo; prije si mal ne svaki dan k meni zalazio.

— Dok sam imao vremena, odvrati Marko, ali služba je služba, koja se ne smije zanemariti, a imade svakovrstnih nalogâ i zapoviedi, kojim se mora zadovoljiti. Pa tako nedostaje mi vremena za zabavu i posjete. To je i razlog, što nisam u potonje vrieme u Lepušicu ni zalazio.

Pravo imaš, ti držiš do svoje časti i službe. A nije ni mala stvar biti Željkovački starješina. Da tu službu zadržiš, naravna je stvar, ne smiješ se zamierati gospodi. Da ti pravo kažem, ja sam došao, da uredimo svoje poslove. Od predprošle godine dugovao si mi 100 for. Ove godine o Vidovu, kad si polazio na sajam, uzajmio sam ti 200 for. Nije li istina?

Marko kimnu, da jest.

Liepo od tebe da priznaješ, nu osim toga potrošio si na vino i rakiju 20 for. što sve ukupno čini 320 for.

Kamatâ nisi ni krajcare platio. Obrekao si, da ćeš o Miholju stari dug platiti ujedno s kamatami. Rieč nisi održao, dapače od onog vremena ugiblješ mi se gdje samo možeš. Ovako ne može dalje, treba mi novaca, nakupovao sam zemljišta, koja treba platiti; odgovori iskreno, kad ćeš svoj dug podmiriti?

Marku je kapao s čela debeo znoj; bio je kao na žeravici, a nije kukavac znao, što da odgovori.

— Martine, reče napokon, ti i sam znaš, da ti i ne kažem: ja nemam novacâ, dakle ne mogu ti u taj mah želji zadovoljiti; počekaj do budućeg uskrsa, dok što prodam, pak ću ti barem polovicu podmiriti.

— Ti ne ćeš ni onda platiti, ma da što i prodaš. Pa što ćeš i prodati? rumenku ti danas odvedoše za dužni činž, a porezni te ured takodjer ne će dalje čekati; ta ti nisi, kako mi danas poreznik reče, već četiri godine poreza platio. Do koji dan doći će i oni, da ti zapliene, sve što imaš, pa čim ćeš onda mene platiti?

Jošte nešto; danas sam bio kod kotarskog suda, i ondje sam doznao, da te tuže krčmari iz Dugovca i drugih sela zbog duga na vino, što si ga popio a nisi platio, a to sve izniet će opet koju stotinu. Da to sve podmiriš, ne će ti dotjeći kuća i ognjište. Nije li tako?

Marko je šutio, te istom iza dulje stanke odvratio: zar si ti za to došao, da me na muke stavljaš? Što je tebe briga za moje dugove? ti jih ne ćeš plaćati. Ja ću nastojati, da ih sve po malo odplatim. Gospoda me vole, pa će mi ići na ruku.

— Ha ha ha! nasmija se Martin, gospoda te vole i te kako. Vidjet ćeš za koji dan, kad te pozovu pred sud, kad ti odrede pljenitbu. Ti misliš, da se takav starješina, kakav si ti, ne će naći u Željkovcu? — Ja sam to sve razmislio, pa da spasem svoj novac, sastavio sam evo ovo pismo, u kom su u jednoj sbrojci navedeni svi tvoji dugovi zajedno sa zaostalimi kamatami. Ti ćeš to svojim podpisom potvrditi. Za ovaj dug dat ćeš mi u zalog svoju sjenokošu Krčevinu kraj potoka, koju ću ja tako dugo kositi, dok ne podmiriš zaduženu glavnicu. Evo ti pisma, pa ga pročitaj.

Marko primi u ruke pruženo pismo, preleti ga očima, te se lecnu opaziv ukupnu svotu svoga duga izkazanu sa 400 for. Vidio te Bog, promrmlja starješina. Malo prije sâm si kazao, da ti dugujem 320 for., kako je to dakle za ovo nekoliko časova naraslo na 400 for.?

— Gledj ti mudrijaša, misliš li da je novac badava bez kamata, a ti dosele nisi ni novčića platio. Povrh toga já ću se na tu Krčevinu dati uknjižiti, pa i to novaca stoji, a to je sve ovdje uračunano. Medjutim nije li ti pravo, ne moraš podpisati, ali ja ću tada u Zagreb, da te predam odvjetniku, a tada budi sjeguran, da ne ćeš u svojoj kući uskrsovati (vazmovati). Martin kao uvriedjen ustane i hoće da podje.

— Sjedni jošte časak; promuca Marko, te ne budi tako žestok i nagao. Vidiš, ti uzimlješ Krčevinu kao zalog i pod kamate; to je moja najbolja sjenokoša, ima je do blizu tri rali, te daje u prvoj i drugoj košnji do blizu 200 centa najbolje krme, što medju braćom vriedi sto forinti, a sto forinti kamate od glavnice na 400 for. vidiš i sam, da je previše. Marko se časak zamisli, pak nastavi. Al neka bude samo mi jošte na prijašnju svotu uzajmi 60 for ; treba mi ih, da platim dug vlastelinstvu. Danas sam prodao svinje a novac u tu svrhu opredielio; al nesrećom taj sam novac negdje na sajmu izgubio, te nemam čim da izkupim zaplienjenu rumenku. Ne kori me već i pomozi; ti ne gubiš ništa.

Martin u čudu pogleda druga, pa zategnu: i opet zajam. Ta čovječe Božji, kamo ćeš dospjeti; novao nije pljeva, da se onako po vjetru rasipava; al neka bude i to, dat ću ti jošte i tih šestdeset forinti. Martin uze pismo, i uvrsti unutar i tu svotu. Sad je i Marku odlanulo, te uzev pero drhtavom rukom kao dužnik podpisao svoje ime na obveznici.

Sad je gotovo, reče Martin izbrojiv mu šest desetača, naš je posao svršen, a ti gledaj da čim prije pribaviš novac i platiš, pa je Krčevina opeta tvoja. Martin je to onako s lahka rekao znajući unapried, da Marko toga nikada ne će izkupiti.

A sad u dobro zdravlje i naše staro prijateljstvo — dometnu Martin natočivši obojici čaše. Prijatelji se kucnuše i izpiše.

Prijatelju Marko! već ovo nekoliko danâ vrzle mi se osobite osnove po glavi; pak i danas, kad sam pošao k tebi, bio sam odlučio, da ti jih saobćim. Znaš me i poznaš, nisam danguba ni potucalo, već čovjek na mjestu, komu je u kući svaki kutić pun. Mladić nisam; al me i sjedine nisu jošte posule, četrdeset godinâ najjača je

doba, a više mi nema. Svega imam, jedno mi samo manjka a to je dobra valjana kućanica i vjerna žena, a takova bila bi tvoja Jaga. U tebe žalibože sve propada, al najdragocjenije ti blago ostaje i divno uspieva, a to je kći tvoja. Reći ću ti iskreno, ona mi se svidja, njezina slika duboko mi se usjekla u srce i pamet, te mislim, da bi š njom bio sretan i zadovoljan. To sam ti bio nakanio saobćiti. Naravno, ja bi tvoje dugove preuzeo i izplatio, al te ujedno obvezao, da novih ne praviš. Što kažeš ti na to?

Marko izbuljio oči u Martina; ovo ga zateklo i potreslo, al nije našao ni smogao rieči, da mu odgovori.

Marko! što ne? ti se čudiš mojoj osnovi? došla ti je iznenada, ti si u neprilici što da mi za prvi mah odvratiš. No ne razbijaj si glave; bilo pak prošlo ko kratak san, jer ti nemaš više kćeri, a po tom naravno ne možeš ni na zeta računati.

Ne razumijem te, govori jasnije, nekako će u strahu Marko.

Večeras vraćajuć se kući tvoja kći — reče Martin — došla je na brv, poskliznula se i pala u vodu. Mijo Panićev izvadio ju iz potoka, te ju mrtvu donesao kući.

Marko nije posljednje rieči ni čuo, rekao bih mozag mu se zavrtio, pograbio kapu, teturajuć banuo na vrata, te u noći izčeznuo, ne rekav nikomu ni s Bogom. Uzalud ga Martin zaustavljao, uzalud Jakov potrčao za njim: njega je nestalo.

Da ne bi na brv nabasao, promrmlja Martin?

Ne, zakrenuo je prema mostu, odvrati Jakov.

Kaži mi, da li je to istina, što si ono malo prije nesmotreno izlanuo?

— Dakako, odpovrnu Martin. — Vidio sam ju na svoje oči, ali mrtva, mrtva, ja nisam na njoj znaka života opazio; moguće da se je samo onesviestila; no

svakako ja ne bih mnogo dao za njezin život, a još manje za njezino zdravlje.

Ne pojmim te Martine, ti si ovdje mal ne dva podpuna sata naklapao s Markom, a da mu ni riečju nisi spomenuo nesreće, koja mu se u kući dogodila, rekao bih, da te se sudbina nesretne djevojke nije ni dojmila, pa ipak kakono si na posljedku rekao, nakanio si ju zaprositi i vjenčati. — To je nešto neobična, Bog me občuvao takova zeta! Tako mišljaše Jakov motreći svoga susjeda, komu se činjaše lice, kan da je od mramora izklesano.

Ti me ne razumiješ, hoće Martin, a misliš li, da bih ja bio dospio do njegova podpisa, da sam mu to namah u početku saobćio. Ovako sam svoj novac barem donekle osjegurao.

A da djevojka kojom srećom ozdravi?

Da ozdravi, postao bih opet snubokom; jer moram reći, a priznat će to i cielo selo, da je Jaga djevojka, kojoj srcem i uzgojem nema premice u cielom Željkovcu. Ne laskam si, da bi me od ljubavi uzela; ali se ni volji očevoj ne bi opirala; a on je meni odviše obvezan, nego li da bi mogao uzmaknuti.

III.

Kako je Marko izpao iz kuće, letio je pokunjen kao na krilima kući; al kad je u svojoj kući opazio slabo svjetlucanje uljenice, stislo ga nešto oko srca, a koljena mu stala klecati. Da ne padne, objema se rukama prihvatio za uglić od kuće, te se malo po malo došuljao do vrata. Kao krivac bojao se, da jih otvori, te dva časka držeć za kvaku stajao neodlučan. Otvori jih i stupi u sobu ne rekav ni rieči. Oči upro u kut, gdje je stajala postelja, kod koje je sjedjela Kata zureć zaplakanim

očima u sada već zažareno lice svoje kćeri. Marko se tik postelje ustubočio, a da ga žena nije ni opazila. Odlanulo mu, opaziv u očima i u licu svoje kćeri znakove života. Hvala ti, Bože, što si me poštedio, dahnu poluglasno, na što se i Kata okrenula, te sad istom opazila si muža. Ne reče ni rieči već pokaza rukom na svoje diete.

Hvala Bogu po drugi put, šaptnu Marko, još živi.

— Stajalo nas je truda, dok smo ju priveli životu, odvrati tihano Kata; ali pogibelj nije jošte minula. U početku tresla ju groznica, a sada ju spopala vrućica. Ti, Marko, ajde na počinak; a ja ću sama probditi kod kćeri. Kata opazila na mužu duševnu borbu; pa ga pustila, da š njom obračuna.

Marku trebalo počinka, ta bio u dnu duše satrven i poražen; doživljaji ovoga dana duboko mu se usjekli u pamet.

Marko ipak nije mogao spavati; misli mu ne dadoše mirovati.

Kata ostala sjedeć do Jagina uzglavja, motreć svaki potez nemirna joj lica. Svuda grobna tišina, vani se već nebo razvedrilo te po nebeskoj plavetnoj modrini zaplovio mjesec u podpunu sjaju šaljuć svoje trakove kroz prozirna okanca starješinove kuće u njezine nutrinje, i tužno se odrazavaše njegovo bljedilo na bliedom i izmučenom licu materinu. U toj tajinstvenoj tišini mogao si čuti svaki kucaj srca materina, svaki uzdisaj bolestnog joj djeteta.

Gluho je doba noći od davna minulo. Jaga zaklopila oči te usnula, a sirota majka zaronila mišlju u daleku prošlost te ju stala sravnjivati sa današnjom tužnom ozbiljnosti.

Bože moj koli je ogromna razlika!

* * *

Cvjetićeva zadruga bila jedna od najvećih i najbogatijih u Željkovcu. Imala je $3^{1}/_{2}$ selišta, sa više od sto jutarâ dobra zemljišta što oranicâ i livada, a što šumâ i pašnjaká. Cvjetićevi umjeli su gospodariti i štediti, pa su u svem liepo napredovali. Tomo Cvietić bijaše od više godinâ špan a kašnje dvorski na vlastelinskom majuru u Željkovcu, pa kad mu se već nije htjelo služiti, povratio se u zadrugu. Navikavši sam za sebe gospodariti, nije mu se svidjalo u zadrugi, pa mu ova medjusobnim sporazumom izlučila 12 jutarâ iz zadružnog posjeda, dočim se on za buduće odrekao svakoga prava na zadružni posjed. Tomo od svoje prištednje prikupio jošte nekoliko jutarâ pustoseline, te si tako zaokružio i uredio liep posjed, na kom je sam sa svojom obitelju živio. Imao je ženu i troje djece, dvoje već doraslo do motike a najmladjeg Marka uvrstili u školu, koja se upravo u ono vrieme otvorila u Željkovcu. Tomo kao vješt i razborit gospodar, vodió gospodarstvo u najboljem redu, u čem mu pripomagala žena i sinovi. Imao dovoljno blaga, što mu trebalo, a kraj toga svake bi godine po koji suvišni komad mogao prodati. Mladi Marko u školi liepo napredovao; bio marljiv, a kako je bio bistar i otvoren išlo mu u glavu, te u tri godine nauči čitati, pisati i računati, kako ne bi drugi ni za pet godinâ. Učitelj ga zavolio, pa mu podavao koristnih poučnih knjigâ, koje bi on najvećom nasladom čitao. Zanimalo ga voćarstvo, te je veći diel voćakâ na školskom vrtu sam ciepio, a učitelj priznavajuć mu mar i marljivost podavao mu već oplemenjenih ciepovâ, koje bi si on kod kuće u vrtu zasadio. Voćnjak Cvjetićev bio je u cielom selu najljepši, a ljeti i jeseni bila gotova milina gledati dozrelo voće na drveću, koje se slašću i mirisom odlikovalo. Medjutim Tomu zadesila nesreća: oba mu starija sina jedan u devetnaestoj a drugi u dva-

desetoj godini pomrli, jošte neoženjeni. Ostao Marko sam s ocem, školsku je obuku jur svršio a sad mu bilo svom snagom prionuti, da pomogne u radu staromu onemoglomu ocu. Koliko su i bili radini, nisu mogli na sve posle dospjeti, već im trebalo uzeti dvoje služinčadi u kuću. Tako išlo tri četiri godine. U to umrla majka a pol godine za njom umro i otac, ostavivši jedinoga Marka na prostranom ali dobro uredjenom gospodarstvu.

Marku bilo dvadeset i dvie godine.

Tugovao za ocem; ali i pomišljao kako će unapried, doduše mlad jošte i neiskusan. Volje i najnuždnijeg gospodarskog znanja bilo je u njega. Ali trebala mu vrstna žena pa za to valjalo mu se ženiti. Marko bio krasan mladić: krepak, okretan i svakomu poslu vrstan, a kraj toga čedan, pošten i krepostan. Za njim otimala su se srca djevojačka, i mnoga majka imajuća kćer za udaju, bila bi presretna, da joj kao snubok pokuca na vrata.

Al Marko je već odabrao po srcu i osjećaju Katu Višnjićevu iz susjednog Črnovšćaka. Kata je bila glavita, ponosna djevojka, da joj nije bilo na daleko i široko ravne. Visoka vitka stasa, rumena a punahna lica, vatrena oka, nalikovala u najljepšem času procvaloj ruži. I za nju su se momci otimali, te imala prosaca što no rieč na svaki prst. Kata nije mogla odoljeti žaru Markova oka, te mu dala s rukom i svoje ljubeće srce. Mladi se zavoliše i vjenčaše.

Brak jim bio sretan i zadovoljan. Marko nastavio gospodariti pridržav u kući prijašnje sluge.

Prošlo nekoliko godina. Bog jih blagoslovio s dvoje djece i to namah prve godine sa kćerkom, koju po kuminoj želji okrstiše Jagom, a tri godine kašnje sinom, koga, jer se upravo drugi dan Božića rodio, prozvaše Jankom.

Mili Bože, kakav li je Marko! Zorom ustao, a tamnom noći legao na počinak. Jutrom obilazio hlieve i pojate, išao s motikom u polje, i s kosom u livadu, te radio da mu je sve znoj curio s čela. Kad se već umorio i orudje odložio, eto mu žene s doručkom. Kako je tečno blagovao!

Tako prolazio dan za danom. Usjevi bili mu prvi usijani i pospremljeni; livade ogradjene i grabami izpresječene, vinograd bio mu uzorno obradjen, pak s toga žitnica puna svakovrstnog žitka, smočnica nakrcana svake vrsti hrane i masti. Kraj toga kad bi Marko u praznik ili nedjelju sjeo za pun stol uz svoju ženicu, uzeo na koljeno malenu Jagicu gladeć joj zlatne pramove bujne kose uzkliknuo bi od radosti »Hvala ti Bože na tolikoj sreći. Što će meni carevo blago, kad ja imam, što je srcu drago, tebe Kato i moju dječicu!« pa bi oboje privinuo na grudi, i izljubio ih od milja.

U kući Markovoj bilo svega u obilju: sreće i zadovoljstva, blaga i imanja, ona bila u svako vrieme poštenu čovjeku otvorena: siromaku i bogatu.

Tako bilo sad se spominjalo, često bi uzdahnula Kata.

Marko bio u selu ugledan čovjek, pak s toga njegova se rieč pazila i uvažavala. Stari starješina umro, a selo i obćina starješinstvo ponudila Marku.

— Nemoj, druže ako Boga znadeš, odgovarala bi ga žena, obćinska služba u selu gotova napast za pošteno čeljade. Vidiš, priviknuo si radu i gospodarstvu a ovo ti je uz mar i trud Bog blagoslovio. Kao starješina odviknut ćeš radu i odnemariti gospodarstvo, koje si tako liepo baštinio od oca; a što je najpogibeljnije, dolazit ćeš u društvo svakojakih ljudi, koji više piju nego li misle, više lienjare i dangube nego li rade i privrjedjuju, a zli primjeri uspievaju kao kukolj u pšenici.

Slušajuć ju Marko nasmieši se, pa pogladiv ju po licu odvrati: Ne boj se, Kato, nije Marko badava knjigu učio, nije se badava učio redu i radu u svojoj kući. Ja hoću da pokažem i pokazat ću, da dobar muž i pametan gospodar može biti i pametan i razborit starješina u selu. Budem li u službi mogao koristiti selu i narodu, biti će mi drago; ne budem li mogao, pustiti ću službu, baciti palicu te opet prionuti uz gospodarstvo. Jedna će doduše sila faliti u gospodarstvu, al moja će ju služba dvostruko nadomjestiti.

Žena vjerovala i ne vjerovala, ali svakako vidjela, da se Marku hoće službe, pa s toga ona ma i ne rado popustila, bojeć se, da ga ne uvriedi sumnjajuć o njegovoj dobroj volji; jer joj do sada tome nije dao povoda. Tako Marko posta Željkovački starješina.

U početku tko da Marku išto zabavi, ta sama je točnost i urednost, da ga bilo milina pogledati. Bistro oko doprlo mu svuda, gdje je bila kakva obćinska potreba, gdje je valjalo selu ili ma kojemu pojedincu pomoći.

Pazilo se na puteve, poljski se red točno držao, štete se redje činile, a gdje je medju pojedinci došlo do razmirice, starješina bi jih znao prijateljskim putem izravnati. Ali već i sad se opažalo, da Marko ne pazi onako na svoje gospodarstvo, kako je to prije običavao. A već se i to opažalo, da se i Markova narav nešto promienila, a za koju godinu ta se promjena jošte jače izticala. Svakog čedna po dva tri puta zalazio bi u Dugovac, gdje si je kao starješina uviek našao posla. Ondje se sastajao sa svojimi drugovi iz gornjih selâ i s ljudima svakovrstne ćudi i zanata, koji su ga mamili i zavodili u svoje kolo. Marko jim se iz početka otimao; al napokon stao popuštati, te zalaziti u krčme, ondje piti i trošiti više, nego li je bilo potrebno i pametno.

Danas pilo se na račun ovoga, sutra onoga, danas za gotov novac, sutra na vjeresiju; a tako se pravili dugovi na sve strane u svih krčmah prostranoga kotara.

Marko dolazio kasno i mamuran kući; žena ga molila i opominjala, da toga ne čini više. Marko rumenio i stidio se pred ženom, obećavao, da će se popraviti; ali žalibože bio preslab, te ne mogao održati rieči.

Gospodarsto stalo nazadovati, zemlje obdjelavale se s diela i to kojekako, sjenokoše se zalagale za dug ponajviše krčmarom, a porez se nije plaćao. Marko od dana na dan sve se više zapuštao i tupio. Sviet kako ga je prije štovao, tako ga sada preko ramena gledao, sažaljujući njegovu ženu i djecu.

Marko je ipak nešto zadržao od svoje prijašnje navike, a to je odrješitost i točnost u stanovitih poslovih, koji su mu se nalagali. Starješina bio nenaknadiv kod ućerivanja poreza, kod provadjanja ovrha. Bila je po njega nesreća, što mu se povjerovalo, da ućeriva školske globe, i ine manje namete. On je to dakako obavio, ali često novac za sebe zadržao i potrošio, a kad je došlo do gusta, nije preostalo drugo već uzajmiti i zadužiti se.

Devet godina starješinovao Marko, i devet godina žena ga zaklinjala, da ostavi službu; ali sve uzalud. Ubogoj Kati ne preosta drugo; no da mutna oka zuri u još mutniju budućnost. Marko bijaše otac. Djeca bila su mu nekoć razkoš i radost, š njima proživio je najugodnije dane svoga života; danas kan da jih i nema. Ona su ostala jedino na brigi materinoj, koja ih je s toga dvojakom ljubavi na svoje srce privijala.

Kad je bilo Jagi 8 godina poslaše ju u školu; u školi bila ljubimica sviju; jer je bila krotka i mila, čedna i marljiva. Što je u školi učila, kod kuće bi ponavljala; a kad je već uspjela u čitanju za zimnjih večeri pri-

kraćivala bi vrieme sebi i majci čitanjem poučnih i koristnih štiva. Treće godine htjede otac da ju kod kuće zadrži; jer je došao red na Janka za školu, no materina je volja odlučila, da jošte jednu godinu ostane u školi, te se uz knjigu priučava kućanstvu. Ona se posvema priljubila učiteljici te uz nju probavila vrieme u kuhinji, smočnici, u vrtu i šivanju. Želila je sve znati i razumjeti, a to je učiteljici godilo. Pak kad je već i prestala polaziti školu, ona bi ipak za dokolice po blagdanih zalazila u školu k učiteljici, te š njom ili pod njezinim nadzorom šila, vezla i plela. — Radi kućnih neprilika Janko je već treće godine istupio iz škole; al je po večerih i blagdanih našao u svojoj sestri revnu i sdušnu učiteljicu, koja je gledala nadomjestiti, što nije podpunim polazkom u školi polučiti mogao. Može se reći, da su Markova djeca uz svu nebrigu očevu bila čestita i valjana, da su bila dobro uzgojena; a to je bila u dnevih kušnje jedina utjeha za siromašnu majku.

Jaga bila vrstna radilica, te znala isto tako vješto kretati motikom i srpom, kao što i iglom. Vrt joj bio osobito omilio, te si uviek našla toliko vremena, da ga valjano uredi. U njem bilo povrća svake vrsti, za koje drugi Željkovčani ni znali nisu. U njem bilo svakovrstna cvieća po gredicah razmještena. A to godi oku, a mili se duši.

Evo ovako je izgledala u to vrieme Markova obitelj. Kata sjedeć ovako zamišljena uz postelj svoje kćeri, prošla pameću sve zgode svoga života; sve promjene u njem, a napokon svoje promatranje završila vrućom molitvom, da bi joj se muž opametio, a djeca srećna bila.

Prema jutru smanjila se Jagi vrućina i lakše je disala. Ali čega se bojala majka, to je nadošlo. Jaga stala se tužiti, da ju probada u prsima, a to bijahu znaci upale.

Marko je slabo spavao; čim je osvanulo, prigledao je kćeri, te se zaputio u Dugovac, da potraži liječnika i uredi svoje poslove. Činž je platio i rumenku izkupio uzajmljenim novcem. Al što je sinoć izgubio, nije našao; obišao je sva mjesta, gdje je god jučer bio, propitkivao svuda oprezno; al uzalud: ništa nije doznao. Mnogi ga sažalio a mnogi mu se narugao, što ne umije čuvati novca, koga i onako nema previše. Tudier se sastao i s kovačem Gjukom. O njegovu trgovcu ni traga ni glasa; izčeznuo je nevidom, a kod Filipa se uvjerio, da je onaj cekin, što ga je on izmienio bio pravi pravcati cekin; dočim su svi njegovi bili patvoreni: bijahu igraće marke.

Vratiše se obojica kući, al se i zavjeriše, da će u buduće bolje paziti na svoje siromaštvo, samo ako bude tomu prilike.

Jaga se oporavljala, za ćedan danâ bila izvan pogibelji, te mogla ustati; dočim se je za drugih osam danâ posvema oporavila te mogla na svoj obični posao.

Od ciele bolesti mogla se sjetiti, kako ju na brvi spopala nesviestica i kako je pala u vodu. Tko ju je izbavio, nije znala, dok joj nije majka kazala, da je to bio Mijo Panićev.

Mijo Panićev — kod toga imena sustala i duboko se zamislila, te joj neka neobična struja prošla cielim tielom.

A tko je taj Mijo Panićev?

Najsiromašniji al ujedno najčestitiji mladić u selu, tako je bila Jaga u svojoj duši uvjerena. Služio je kao pastir u susjeda Grgića za hranu i odielo i za ciglih godišnjih dvanaest forinti. Nije imao kuće ni ognjišta, ni oca ni majke, bio je sirotan, al čestit i pošten, te ne dao ni kada prilike svomu gospodaru, da se nanj potuži. Pasući blago u Čretu, kamo bi i Jaga sa svojom stokom zalazila, pazio je na svoje i njezino blago, dok

je ona sjedeć u hladu šila ili vezla. Kad se vraćao kući, zahvatio bi u studencu vode, te napojio njezino i svoje blago; a najveća mu bila plaća, kad bi ga djevojka prijazno pogledala. Bio plah i stidljiv, te joj se nije usudio ni približiti, ili ma kojom rieči odkriti svoja čuvstva, ako prem mu cielo držanje odavalo, kako voli djevojci.

Jaga bila sukromno djevojče; ali bistra pronicava oka, te je sve to dobro opažala. Nije ipak ni ona nikad ničim pokazala, da joj je on bliži od svakoga drugog Željkovačkog mladića. Drag joj je on bio, te bi joj misli češće bile sakupljene oko osobe toga sirotana. Znala bi si reći: Ta Mijo mi je spasao život; da ne bude njega, i mene više ne bi bilo. A zašto je to učinio, pitaše sama sebe? Po svoj prilici za to, što me voli, što mu nisam tudja.

Jaga znala, da životom ljudskim vlada providnost Božja; ona je čula, da imade u životu ljudskom trenutakâ, koji odlučuju njegovom sudbinom za cieli život, pa nije li Božja providnost upravo Miju odabrala, da joj spase život, a time kao da joj prišaptnula, da bi u njegovoj ruci njezin život bio u budućnosti sjeguran. Ona bi tako najvoljela vjerovati, pa si sama priznala, da za Miju ćuti i osjeća nešto više, nešto nježnije, nego li za ostale mladiće. Da joj u taj par bude pokucao ma koji snubok na vrata, sva je prilika, da bi ga bila odbila.

Što bi duže tako mislila, bivala je sve nujnija. Vedrim čelom razprostro se tračak sjete i boli, te bi i nehotice bolno uzdahnula: Ta Mijo je siroče bez kuće i ognjišta, koji ne može i ne smije misliti na ženidbu. Gdje bi savio gniezdo, kamo bi mladu odveo? — Da se u kuću priženi — puko maštanje — neizvediva osnova. — Jagini roditelji ne bi u to ni kada privoljeli.

IV.

Martin se često propitkivao za Jagino zdravlje, i koliko je prije o njezinoj oporavi dvojio, toliko mu bilo sada draže i milije, kad je čuo, da je djevojka ozdravila. Zalazio često k starješini, gdje ga je barem Marko rado vidio kao gosta. Jagica mu se gdjegod je samo mogla ugibala. Nije znala njegove osnove, a ipak je s nekim strahom slutila, da joj njegovi pohodi ne će donieti sreće ni blagoslova. Martin joj se doduše ulagivao donoseći darovâ, koje bi ona nerado, i to samo ocu za volju primala, te jih netaknute čuvala u svojem sanduku. Marko se za neko vrieme klonio krčme, ali to češće zalazio na Lepušicu, gdje bi duge zimske večeri uz čašu vina, uz razgovor i naklapanje probdio sa Martinom.

— Bojao sam se, reče jednoć Martin, kad je vidio, da mu je susjed razigran i dobre volje, da ne će Jaga preboljeti, ali hvala Bogu, da je tako. Ja nisam zaboravio, što sam ti one kobne noći saobćio, najme, da mi se Jaga svidja, i da bih uz nju, kad bi mi žena bila, bio sretan i zadovoljan, pak stoga ponavljam isto i danas, te pitam te: bi li mi ju dao za ženu?

Akoprem se Marko takovu pitanju već od davna nadao, i bio nanj pripravan, ipak se nije mogao u prvi mah razabrati, što bi i kako bi odgovorio. Martina nije nikad pravo volio; on mu se dapače u koliko je mogao uklanjao; ali nesretne prilike i njegova lahkoumnost sbližila ga je i svezala s tim čovjekom. Danas bijaše mu posvema u rukama. Ta u njegovoj je vlasti, da ga učini bezkućnikom i prosjakom, a u njegovoj je moći, da ga izbavi iz neprilika.

— Ti razmišljaš, a mogao si biti već od davna svojom odlukom na čistu, nastavi Martin, moja ti ponuda i prosba nije došla iz nebuha. Medju tim ja bih

tvoje misli pogodio. Što ne? ti misliš: Djevojka je mlada, a ja zrio i podpun muž, pa da ne bi jedno za drugo pristalo.

Istina, njoj je tek šestnaest godinâ, a ja sam već navršio četrdesetu. Nisi li više takovih ženidaba vidio, pa su bile mnoge sretnije, nego li one, gdje su se mlada neiskusna djeca pobrala i stupila u brak. U gospode i u gradovih takove su ženitbe česte, pa se o njih nitko ne spotiče. Pa i roditelji u obće žele, da jim bude diete dobro smješteno i za budućnost osjegurano, da im nebude pod stare dane jadovalo i kuburilo. S te strane valjda si uvjeren, da si boljeg zeta, ne bi mogao ni pomisliti. U mene ima líepog zemljišta, kakova u vas malo tko ima, a sve čisto bez krajcare duga. U mene svakovrstnog blaga, koliko za gospodarstvo i kućnu porabu treba. U mene pun podrum, pun hambar, pun tavan, pune škrinje, te se budućoj ženi ne će trebati mučiti ni poslom natezati. Biti će dovoljno, ako uzdrži i uzčuva, što je našla. Budi uvjeren, da će joj biti ljepše i bolje, nego li mnogoj gradskoj gospoji, koja često nema ni ono, što joj je najnuždnije — hrane. U mene naći će se i novca, što gotova, što na dugu ali osjegurana, a to je najbolje jamstvo za sretnu budućnost.

— Ja ti vjerujem, Martine, hoće sad Marko, i ja ne okljevam ni časka sa svoje strane da privolim; ali znaš i sam, da ovdje imade rieč i moja žena, koja će valjda pristati uz mene. No glavna je i odlučna Jagičina, jer se to sve u prvom redu nje same tiče. Privoli li ona, ja sam zadovoljan.

— Ta stvar stoji do Jagice, prihvati opeta Martin, jer se radi o njezinoj budućnosti, koje ona kako je mlada nije kadra shvatiti i razumjeti. Pa za to tko je prvi zvan, da ju svjetuje i upućuje? Roditelji: otac i majka. Ali ne smiješ ni to zaboraviti, da je sa budućnosti

tvoje kćeri najuže spojena i tvoja budućnost. Medjutim ako se Jaga i ne bude zaniela mojom prošnjom, ona me ipak, ako to bude tvoja volja, ne će odbiti.

Pripravi si dakle ženu i kćer, ja ću buduće nedjelje doći u snuboke. Jeli ti pravo?

Jest, pravo mi je i nadam se, da ćeš uspjeti.

Prijatelji izpiše još svaki po čašicu, pa se u najboljoj nadi rastaše.

* * *

Treba, da se nešto pobliže upoznamo sa Martinom. Prije kakovih pet godinâ osvanuo kao iz oblaka Martin u obćini Dugovačkoj. Odkuda je došao, čim li se je prije zanimao u obće kakova mu bijaše prošlost nitko nije znao, niti si tko tim razbijao glavu. Novca je imao, jer je sve potrebe običavao gotovim namirivati. Od vlastelinstva kupio si pustoselinu u Lepušici, gdje si je podigao pristalu kuću i uredio gospodarstvo. S privolom vlastelinstva otvorio je krčmu, a imao uviek žednih gostiju, jer se u Martinovoj pivnici nalazilo uviek dobre kapljice, kakove ne bijaše ni u prvih Dugovačkih krčmah. A Martin, kako se izvana prikazivao i po sudu naroda, ne bijaše baš ni loš čovjek; doduše njegov mrki pogled, njegova mučaljivost i ukočenost nemaše ništa privlačiva, al na to se nije puno pazilo, jer je on u nuždi svakomu rado pomogao. — Dodje li vrieme da se plati porez, ili da se ma koja daća podmiri, a ne bilo novca, seljak je sa pouzdanjem pokucao na Martinova vrata i dobio koliko je trebao. Za kamate nije si seljak razbijao glave, pa ma one iznosile i četvrtinu uzajmljene glavnice na godinu. Martin je najradje uzajmljivao na zalog. Seljak bi dobio traženi novac na pr. 50 for. a on bi mu u ime kamata i za jamstvo založio oranicu ili livadu, od koje

bi sam prirod za dvie tri godine pokrio glavnicu. Nemogav je dužnik iskupiti, zaduživao se dalje, dok nije pod konac konca založena sjenokoša ili oranica prošla posvema u Martinovo vlastničtvo, koji ju je na svoje ime dao prenieti u gruntovnicu. Po takovu nije čudo, da je Martin za kratko vrieme postao bogat čovjek, a za njegovo se prijateljstvo i gospoda otimala. On ih je u stanovitih zgodah bud ovim bud onim znao darivati; sad puranom ili guskom sad opet lagvicom birane rumenike. O svom imendanu ili koji dan u pokladah znao je kod sebe prirediti čast, na koju je pozvao gospodu i od kotara i od obćine. Tu se častilo, gostilo, pilo i pjevalo sve u šestnaest. Tudier nije falilo ni mladih snaša iz sela, osobito kad je znao, da će time komu ugoditi.

To bijaše uzrok, da se na Martina nije pazilo, nit e pitalo, na koji li se način podkožio. — U svojoj kući imao je troje služinčadi; kuću mu redila kućanica, koju su zvali Stazom. Bila je Martinove dobi; može biti godinu dvie mladja. — Bijaše li mu rod, prijateljica, ili za plaću sluškinja, Bog bi ga znao: za to nije nitko pitao, a kad bi i pitao, ne bi dobio odgovora. Nu to stoji da je bila gospodarica na mjestu: radina i vješta svakomu kućnomu poslu. U kući, u kuhinji, u smočnici i svagdje, gdje je njezina ruka upravljala, opažao se najljepši red. Jednim se je ženskomu spolu riedkim svojstvom osobito izticala: šutljivošću. Govorila je, kad je morala govoriti, i to onoliko, koliko bijaše upravo nuždno. Kad bi ju gosti bud za ovo bud za ono upitali, znala se svakomu odgovoru mudro ukloniti. — I mnogi se u čudu pitao, je li joj to u njezinoj naravi, ili možda šuti namjerice i po dogovoru. Toliko se pod izvjestno znalo, da nije Martinova žena. Pa to je ona i sama priznala.

Kad bi u Martina bila čast i gosti se razigrali, običavala je pasti sad ova sad ona dosjetka o Martinovu

živovanju kao neženji, te bi mu se onako nuzgredice i u šali pripomenulo, kako bi mu kuća kamo udobnija i milovidnija bila, da imade liepu pristalu ženicu. Martin se takovom zgodom obično zamislio, pa jedan put kad se udobrovoljio i nehotice izlanuo: E kad vam se tako dopada, ne marim; jošte ove zime o pokladah nakanio sam dovesti mladu u kuću, te vas unapried sve skupa pozivljem u svatove.

Živio Martin! kliknuše zajedno, kucnuvši čašami. Tako valja, prije negoli ti je snieg zaprašio brkove. A koja li je ta odabrana, na kojoj su ti se oči priliepile, ded nam reci, da ti pomognemo snubiti.

— Toga vam za sada ne ću reći; jer u takovu poslu ne trebam mešetarâ ni pomagačâ. Tu će odlučiti ona i ja.

Kako vidjesmo, Martin je ozbiljno mislio o ženidbi. Koju da uzme, i o tom je bio na čistu; to smo razabrali iz njegova posve ozbiljna razgovora sa Markom. Jaga bijaše liepa, čestita i valjana, da joj se nije moglo ništa prigovoriti: to je bio sud svih u selu. Al voli li ga ona, da li će drage volje za njega poći: o tom je Martin vrlo sumnjao, jer mu se je djevojka svakom prigodom uklanjala; riedko da ga je i gledala, a kad bi ga i pogledala, pogled njezin ne mogaše ga sokoliti: on bijaše hladan, ukočen. Stade već i naslućivati, da bi mu Mijo mogao biti pogibeljan takmac; jer ovo dvoje, tako mišljaše barem on, moradu se razumjeti. Ali i s te strane nije se bojao zapreke. Mladi ako se i vole, ne mogu se uzeti; jer je Mijo ne bi imao kamo odvesti, ta on je bio sirotan bez oca i majke, bez kuće i ognjišta, a Jagini roditelji, kad bi i htjeli, ne bi ga mogli u kuću priženiti; jedno, jer imadu sina, koji će i sam do koje godine dorasti za ženidbu, a drugo, jer su preko glave zaduženi.

Martin htjede prije nego li se oženi, da u svojoj kući neke stvari uredi, da kašnje ne bude svadje ili barem zadjevice.

Jedne nedjelje, kad se je pod večer vratio kući, našao je krčmu praznu. Staza sjedjela kraj peći, i nešto prebirala po starom molitveniku. Martinu bilo to u ovaj par po volji. Udje u svoju sobu, zaključa se, zapali čadjavu uljenicu i metnu ju na stol; uze ključe, otvori škrinju, te stane prekapati po raznih pismih, što su bila na dnu škrinje naslagana. Uze oveći omot i nekoliko vrećica, pa ih stavi na stol. Uljenica mu je slabo svietila, pa zato si upali i svieću. Odrieši omot. Evo to je gruntovnica — liep posjed od 40 jutarâ zaokružena zemljišta. Tko bi rekao, da će Martin u tako kratko vrieme postati gotovo mali vlastelin — ali valja mu pamet, koja mnogim fali, pa gube i ono što imaju, kao što i moj budući tast. Evo opet obveznica: ova na 300 fr., ova na 200 fr., òva opet na 150 for. itd., čini ukupno 2000 for. Sve u redu, točno sastavljeno i uknjiženo. Martin složio sad pisma jedno na drugo, omotao, svezao i zapečatio, i stavio na prijašnje mjesto. — Bit će i gotovine, nasmieši se zadovoljno Martin, i stane vaditi iz stare kožnate novčarke banke, te jih redati po stolu, bijaše stotinjarka, pedesetača, desetača, petača itd., liepa hrpica, iznosi okruglo 2000 for. A imade i zlatiša i srebriša: sve prištednja mladjih dana, a i to da se promieni, vriedi najmanje tisuća. Liepa podloga za budući bračni život, i ja bih rado znao djevojku, koja bi se ustručavala u takovu se kuću udomiti. Ne bude li u prvi mah ljubavi, doći će s vremenom sama od sebe; ta Martin nije ni ružan čovjek, pak da se uvjeri da li je tako, ustade pred ogledalo — poravna brkove, pogladi vlasi, pak će posve dopadno: Doista pristao čovjek, ovoj brazgotini na lievom licu već će se priučiti. Pak što je i na onom golo-

bradom deranu Miji? ništa do mladosti, koje će doskora nestati. Nu sad moram da o tom i Stazu ubaviestim, da vidim, da li se je voljna toj promjeni prilagoditi, ili me ostaviti. Ha! obračunat ću s prošlošću, te stupiti u kolotečinu novog života. Pa da ne mogu i ja postati pošten čovjek? Tako šaptaše kao za sebe Martin, pospremajuć novce i zatvarajuć škrinju. U redu je.

Odključa vrata da pozove Stazu, kako bi se i š njom sporazumio. Staza bila na istom mjestu kraj peći. Martin mišljaše da spava, al Staza nije spavala, ona je samo snatrila, bludeć mišlju po nedoglednih krajevih svoje prošlosti. Knjiga joj izpala na krilo; te se istom prenula, kad ju je gospodar po imenu glasno zazvao.

— Mislio sam, da spavaš. Rado bih s tobom dvie tri rieči progovorio. Hodi ovamo u moju sobu.

Staza ustane i podje za Martinom. U njezinu licu ne bi opazio ni zabune ni čuda. Potezi njezina lica bijahu kao uviek hladni, ukočeni, kao godj i njezin pogled, iz koga ne bi nikad mogao naslućivati, što u duši ćuti i osjeća.

— Sjedi Stazo, želim s tobom govoriti; na nešto sam se odlučio, što ti svakako saznati moraš, bolje prije nego li kašnje. — Stazo! ja sam se nakanio ženiti, i oženit ću se svakako jošte ovih pokladâ. — Staza zievnu i razkolači oči; vidjelo se, da ju je Martinova izjava iznenadila; nu za čas se sabra te joj ustne prasnu u glasan porugljiv smieh.

Ha, ha, ha! Martin se ženi, je li to istina ili samo pokladna šala? Ili je moj gospodar opet izabrao žrtvu za svoj pustopašni život? Je li tako Martine?

Martinu se smrknulo lice, a kuštrave mu se obrve gotovo naježile, te će nekako pritomljenim gnjevom:

Stazo ja te danas ne poznam, petnaest si godinâ u mojoj kući, i nikad se nisi nasmijala i našalila; kaži mi, odkale ti danas taj djavolski smieh, ta poruga? — Pamti, ja sam odlučio ženiti se, a svoju ću nakanu izvesti; ti me znaš, da svoje ne poričem; ja sam ti to saobćio, jer sam mislio, da tako biti mora, te da imam posla s razboritom ženom.

Staza se razabrala, a na licu opet si joj opazio onaj hladni i ukočeni izražaj.

— Martine! mene je vaše očitovanje iznenadilo, te ne držeć ga ozbiljnim morala sam mu se nasmijati. Ne mogu ni pomisliti, da ste zaboravili Nastu Ob. liepu mladu, a dobru kao dobar dan djevojku, koju ste laskanjem primamili za sebe, prstenovali, a pod prstenom zavedenu ostavili. Nije li vam ta žrtva bila dovoljna? Ne, vi ste se polakomili za drugom, s kojom ste se i vjenčali, jer vam je u kuću doniela liep miraz, ali vi je niste ljubili. Vi ste ju zlostavljali i posvema odnemarili. Vi ste se upuštali u nečiste poslove sa Nikolom i Maksom Bojanićem; zapleli ste se u mrežu, iz koje ste prispjeli u Ilovu, gdje ste svoje griehe okajavali višegodišnjom tamnicom. Za to vrieme ostavila vas je žena, jer joj nije mogao obraz podnjeti tolike sramote; prošla je, čini mi se, preko Save u Srbiju k bratu svomu. — Vi se i opet ženite, ne će li to biti treća žrtva? Ne može vam biti žena, jer ste oženjeni; pa da se i prevarom vjenčate, toj prevari bila bi posljedica Lepoglava!

Martin je sve to pognjurene glave slušao, a da nije ni okom trenuo, no kod posljednjih se rieči izpravi i slabim pridušenim glasom odvrati: Moja žena Manda, za koju si rekla, da je u Srbiji, umrla je ondje prije dvie godine; njezin brat pisao mi je, da je na Šabačkom groblju ukopana.

Mrtva je, opet preuze Staza, dobro dakle, Bog joj dao duši pokoj, što ga nije kod vas naći mogla. S te strane ne bi bilo zapreke, al uza sve to vi ne ćete ni ove, koju namjeravate vjenčati, učiniti sretnom. K tomu se hoće ciel slobodan muž, koji za sebe i za svoju ženu živi, a takav vi niste. Bogat ste i imućan, reći ću i ugledan, jer vas i gospoda polaze i stišču vam ruku. Al na vašem je blagu trostruko prokletstvo, koje ne će donieti nikomu, a ni vam blagoslova. Htjeli ste, da vas siromak muž smatra dobrotvorom; uzajmljivali ste mu novaca na lihvarske kamate, koje ga baciše na prosjački štap. Ne boli li vas srce, kad pogledate poderanu, otrcanu, podivljalu djecu Nace Porića, komu ste za uzajmljeni novac dali prodati sav posjed gotovo u bezcjenu, te se sada kukavna siročad potuca od nemila do nedraga, dok si ne nadje stalno boravište u kojoj kaznionici. Ne boli li vas srce, kad samo pomislite, da ste za dug, što ga je ona vucibatina Panić na vinu učinio, kupili na dražbi cieli njegov posjed od kakovih dvanaest jutara za ciglih 200 for. a toliko vam je onaj nitković dugovao, dočim danas njegova unučad obija tudje pragove. Suze su mi često navrle, gledajući onog umiljatog dječaka Miju, koga ste tobož od milosrdja primili pod svoj krov, a u istinu da vam kao nadničar radi najteže poslove za koricu kruha, što ga je dobivao s vašega stola; pak i toga ste proćerali Bog si ga znao zašto, uzevši mu ono odielo, što ga bijaše u vas krvavo zaslužio. Evo, to je izvor vašega blaga, vašega bogatstva, pak od ovuda da bude komu blagoslova? Nikada. — Ali kad već govorim, biva riedko, a ja ću valjda s ovim i završiti, jer se naši putevi razilaze i mi moramo svaku svezu, pa ma bila ona kakova prekinuti. — Vaš imetak potječe jošte iz jednog ali kamo nečistijeg izvora: od kradje i grabeža, a ovaj kad izadje na vidjelo, znate i sami što vas čeka.

Martin, koji je sve dosele hladno slušao, skoči sa stolca kan da ga zmija ujela, digne stisnutu pjestnicu na gospodaricu, kan da će ju sad na zemlju oboriti. Staza sjedjaše mirno, na njezinu licu ni traga strahu ili uzrujanosti. Ona posve mirno uprv oči u Martina nastavi: Nikola i Makso zloglasni starješine ciganske bande jošte živu, i sve mi se čini ako me oči ne prevariše, da je Makso u vašoj blizini; ja sam ga sinoć vidjela, kako je okolo naše kuće obilazio. Ja bih se okladila, da ne će ni tjedan proći, a selom će se glasiti, kako su ovomu, onomu kola i konji ukradeni.

Martin je probliedio; spustio se opet na stolac, te sakriv si rukama lice stao nešto kao za sebe mrmoriti.

Staza ustala, te se potiho odšuljala iz sobe, pošav na počinak.

Došav u svoju sobu, koja bijaše s druge strane hodnika, zakračuna vrata, pa izvadiv iz njedara maleni zlatni križić, jedinu uspomenu mladjih dana, pritisnu ga na dršćuća usta i stane cjelivati. Baci se zatim na koljena i sklopiv ruke u nakrst moljaše kroz suze, koje joj navrieše na oči. »Bože budi milostiv siromašnoj grješnici! Petnaest godina težkog kajanja i jošte teže pokore i previše je za slab i nemoćan stvor, kakav sam ja!« Tako se moljaše dugo, u molitvi joj odlanu. Poslije toga mirno usnu, kako nije već tolike i tolike godine.

Martin ako je i bio tvrde i okorjele naravi, koga nije svaka malica mogla potresti, ovaj razgovor sa Stazom potresao ga je i uzrujao tako, da su mu se spomenuti drugovi kao kakve sablasti prikazali. On si pokrije lice objema rukama, zaroni mišlju u proživljelu prošlost, razne mu prikaze iz one tamne dobe dolaziše napried, a ne mogaše jih se ni uz najbolju volju otresti. On je kao polusanen snatrio, podbočivši o stol težku svoju glavu

objema rukama. Bio bi u takovu položaju možda i noć probavio, da ga nije jaka lupa na prozoru k sviesti dovela. Martin se na to prenu, otvori oči i sluša. Lupanje bivaše sve jače.

— Nu taj će mi na posljedku razlupati prozor, promrmlja zlovoljno Martin, i prodere se jakim glasom: Tko si i što tražiš u to doba noći? Ja ne otvaram nikomu više.

— Otvori, inače razbit ću ti prozor. Ja moram da se s tobom porazgovorim.

— A tko si? opet će Martin; dok mi ne kažeš, tko si, ja ne otvaram; budeš li htio na silu, ja ću silu silom odbiti.

— Ne bojim se ja tvoje grožnje! Ne sjećaš li se Maksa B. svoga znanca i druga iz Moslavine a i plačidruga Horskoga. Otvaraj umah.

Martina probio ledeni znoj, ali ne bijaše druge, već valja otvoriti. On nabije na glavu kučmu kapu, te otvori vrata. Bolje je da se medju četiri oka razgovorimo; inače mogao bi i cielo susjedstvo probuditi, mišljaše Martin. Stazo, Stazo! tvoje te oko ipak nije prevarilo. Ovako mrmljao Martin za sebe, i uveo u sobu gosta, koji mu sada nije dobro došao.

Makso, bijaše čvrsta jaka ljudeskara; crni mu se brci uzvinuli do ušiju, a vrana mu se kosa u debelih uvojcih spustila niz ramena, na prsluku i kaputu sjala mu srebrna puceta, a na kaži-prstu desne ruke blieštio velik zlatan prsten sa kamenom. Lice mu bilo garavo kao i oči, kojima je oštro pilio u svoga nekadašnjega druga i prijatelja. Po svem se vidjelo, da je ovaj ciganin medju svojimi odličnije mjesto zauzimao.

— No ne nudjaš mi, da sjednem, zače Makso, sjesti ću sam, a ti kako te volja. Mislio sam, da će te moj pohod obradovati, a ti si nekako kiseo, kan da se stidiš

svoga prijatelja i nekadašnjega našega drugovanja. Ja riedko dolazim, al kad dolazim, znaš dobro, da je u tvoju korist. Nekoć su ti takove prilike dobro dolazile: a što je to danas s tobom, deder kaži mi.

Da ti pravo kažem, sabere se Martin, ja sam s prošlošću obračunao, pa bih najvolio svaku svezu, koja me š njom spaja, prekinuo

— Ti bi rado, prihvati Makso, ući u novu kolotečinu života, a da to uzmogneš morao bi koleso svoga života izvući iz stare kolotečine, nije li tako? Ti bi rad, što no cifrasti sviet kaže, postati poštenim čovjekom. — Biti će malko težko, jer je i na tebi, Martine, odviše blata i koje čega, što bi valjalo prije očistiti, a crnca oprati da bude biel znaš kakav je posao? No, Martine, ja nisam došao, da čevrljam ovde s tobom o babjih tričarijah, o kreposti poštenju, o tom možeš s popom razgovarati, ako ti bude volja. Ja sam došao u našem poslu. Prilika je, da zaslužiš koju stotinjarku bez muke i napora, a što je najglavnije bez svake pogibli; takove se prilike ne nadavaju svaki dan.

— Da čujem, dometnu Martin nehajno.

Kazat ću ti sve, preuze prvi, a ti slušaj, pa sudi. U Lepoglavi upoznao sam dvojicu vrlo darovitih našemu zanatu baš vrstnih i pristalih pomagača. To su ti već odrasli brkati mladići, kojim rekao bih lopovština viri iz očiju. Zatvorili su jih zbog malenkosti, zbog tučnjave, koja se smrću svršila. Što su oni krivi, što nije svaka glava dosta tvrda za jači udarac. Oni odlučiše, da izvedu koje znamenitije i unosnije djelo, n. p. kakovu veću kradju, čim kući dodju. Oni su već od pol godine ovdje kod kuće, te mi nedavno dojaviše, kako će jedne noći izvesti kradju, kakova se jošte nije spominjala, konjâ, kola i drugoga koje čega, jer da ima u ovoj okolici upravo krasnih konja. Za takav podhvat treba,

da je sve pripravljeno. Najprije treba novaca za nagradu našim pomagačem, zatim pouzdanih ljudi, koji će preuzeti blago i dalje odpremiti, i napokon koji će spretno preprodati ukradeno. Al što ti ja to sve nabrajam, ta to je tebi isto tako dobro poznato kao što i meni. Ti preuzimlješ samo prvi i najsigurniji i najlaglji posao na sebe: ti ćeš dati novaca: 200 for. To će tebi donieti najmanje trostruku korist. — Sve ostalo biti će moja briga. Reci mi.

— Nikako! odvrati Martin rezko i odrješito.

— Dviesta forinti u takovu poslu nije doduše veliki novac; taj će i kapetan Makso moći i znati namaknuti, a što se diela tiče; ja ga se drage volje odričem u tvoju korist.

— O kako je to veledušno od tebe, porugljivo će Makso, novac dakako mogao bih i ja dati, toliko jošte važe Maksova kesa, da bi mogla i veće potrebe podmiriti. Al pamti dobro, ja hoću da i ti glavom budeš pravi dionik našega podhvata. Ja hoću da imadem barem kakovo takovo zaledje, a za to si ti kao stvoren, jer sam čuo, da u toj okolici nisi baš na zlu glasu, a to puno vriedi. Medjutim ne boj se, naša je stvar sjegurna. Preklani bilo je samo u dva sela do 18 najboljih konja odvedeno; ti se toga dobro sjećaš; jer nisi na svoj diel zaboravio. Ciela obćina i kotar bio je na nogama, na sve strane letjele tjeralice za ukradenimi konji, seljaci obilazili vrače i gatalice, da jim odkriju skrovište njihova blaga, putovalo se na sve četiri strane svieta; a sav taj trud ostao je jalov: što se ukralo, nije se više našlo. Pa tako se nadam, da će i sada biti.

— Bilo kako mu drago, odvraćaše Martin; možeš doduše imati pravo, al si perem ruke za buduće, mene u vašem kolu ne će biti. Pak i oblasti u novije su vrieme postale obzirnije, te paze na svačije prste. Na vašu ski-

tajuću družbu čini se, da oblasti budno paze. Zbog učestalih kradja pred kakove pol godine proglasila je županija zagrebačka prieki sud za neke krajeve županije; a sva je prilika, tako se barem pogovara, da će se on i na ovaj kotar protegnuti. Š njim, vjeruj mi, ne bih bio voljan imati posla.

— Ha ha ha! nasmija se Maksim porugljivo, ti si kako vidim vrlo osjetljiv postao, te se bojiš za tvoju glavu i kožu, kan da zlata vriedi. Dakako ciganska je koža tvrda i debela, na njoj se tako ne osjećaju udarci, a i vrat je valjda žilaviji i pristaliji za konopac. Što ne, vam se svidja, korist i dobit, a nam uz ovaj da bude kolac i konopac. No bilo kako mu drago, tebi je naše društvo neprilično, pa bi ga se želio otresti, jer držiš, da ti ga više ne treba. Bilo i to. Mi te ne silimo, ali tako na lahku ruku ne puštamo te. Plati odkupninu!

— Došao si dakle po novce, prihvati Martin, kaži dakle, što i koliko tražiš?

— Pet sto forinti, odsieče odrešito Maksim.

— Pet sto forinti, zategnu Martin, misliš li da stotinjarke na vrbi rastu. — Ne dam, rekao sam svoju, a sad me pusti u miru.

Dobro, ja idem, preuze Makso, ali pazi, da se ne pokaješ. — S Bogom!

— No stani, pridrža ga Martin, ti se prietiš, kaži što namjeravaš učiniti?

— Što kanim učiniti, zategnu nehajno Maksim, prvom te zgodom odati, ti stojiš i padaš zajedno sa mnom; bude li do konopca, visjet ćeš sa mnom, dodje li do tamnice, sjedit ćeš samnom. Sad sam i ja kazao svoju; ti želiš, da odilazim, pa ja i idem. Sretno do vidova!

— Jošte časak, promrmlja Martin. Jesam li ja siguran, da me u buduće ne ćeš tražiti i napastovati, kad bih ti izplatio traženu svotu?

— Jesi, evo ti moje rieči. Položiš li danas u moje ruke novac, ti za mene više ne obstojiš, kan da te nikad ni vidio nisam. Tvoje ime ne će preko mojih usta, ma me i na vješala penjali. Ja ću se razkrstiti s ovom okolicom. Drugoga jamstva ja ti ne mogu dati; ciganska rieč doduše ne vriedi mnogo, al Maksim nije nikada krenuo njome. Ja držim, da donekle i medju lopovi može biti poštenja.

Martin se časak zamislio; al se napokon i odlučio. Dobro, dat ću ti što tražiš; previše je, al neka te voda nosi. Segnu u sanduk, izvadi novčarku, te mu izbroji pet stotinjarkâ, što ih bijaše malo prije tolikom nasladom naslagao. Evo ih, težko mi se od njih rastati, ali neka budu žrtva moje slobode. Maksimu je porugljivi smješak zatitrao na ustnicah, ali ne odvrati ništa. Primiv novce, razgleda ih, da li vriede, složi ih u novčarku i metnu u žep. Zakopčiv kaput i nabivši šubu na glavu, nesta ga iz sobe.

— Sretno pošao, al mi se nikad više ne vratio, promrmlja kao za sebe Martin izprativ gosta na cestu. Ogledao se naokolo, ne bi li koga opazio. Nigdje nikoga, sve tiho i mrtvo. Maksima je na zavoju Dugovačke ceste nestalo; čuli su se samo njegovi koraci. Zviezde kan da su potrnule, a i mjesec stao se za oblake skrivati. Martin se vratio u kuću, na hodniku potiho zaključao vrata, a ušav u sobu zakračuna se i sav slomljen pade na stolac. Na uri je izbio sat poslije ponoći. Kasno je, vrieme je, da legnem. Bacivši se na mehke perine, pričini mu se kano da je na trnje legao. — Neka zebnja stade mu trzati tielo, a navuče na sebe pokrivala; za čas opet opet stisnu ga vrućica, te mu se debeo znoj pokazivao na čelu i obrazih, mislio je, da je na žeravici, te bi sve sbacao sa sebe. Vrtio se sad na ovu sad na onu stranu, sve sablasti, o kojih je nekoć za mladjih ljeta čuo pri-

poviedati, zaokupile ga, da mu piju mozag i krv. — Bože, ta gorė ne može ni u paklu da bude! — Al sve jedno hvala Bogu riešio sam se jednog svjedoka svoje prošlosti, ma i za skupe novce; a sutra puklo kud puklo skinut ću si s vrata i drugog; pa se je Martin preporodio.

Prema osvitku dana primiri se i usnu.

* * *

Kad se Martin ustao bijaše se već sunce visoko diglo, te svojimi traci prodrlo u svaki kutić Martinove sobe. Nije se osjećao dobro, ta mozgom kan da su mu mravci vrvili, a koljena kao nesjegurna stala mu klecati. Odlučio ostati u sobi. Obukav se onako nehajno stao je hodati gore dolje po sobi.

Staza je po običaju uranila, te sav posao u kući svršila, i upravo se spremala, da odnese gospodaru obični zajutrak. Bilo joj je čudo, što Martin nije već ustao, pa sluteći da mu je pozlilo, pokuca na vrata. Martin otvori vrata, i opaziv Stazu s tanjurom u ruci pusti ju da unidje. — Martinu ne bijaše do jela, pa stoga odrinuv tanjur na stranu upre oči u Stazu, ne bi li na njoj što osobita opazio. Bojao se, da je može biti i ona za jučerašnji Maksimov pohod što čula. Al kad bi Staza štogodj i znala, njezino držanje, njezino lice, njezin pogled bijaše tako naravan i običajan, da se iz njega i vještiji poznavalac ljudi ne bi ništa naučio.

— Nisam gladan, progovori Martin, sveudilj motreći svoju kućanicu. Stazo, sjedi malko; jučerašnje tvoje pripoviedanje tako mi se svidjelo, da bih želio da ga nastaviš; imademo baš vremena. Mnogo si toga spomenula, što bi bilo bolje, da je ostalo za uviek pokriveno. Iz tvoga naklapanja mogao sam razabrati, da ti je u mojoj kući dosadilo, te da je ne bi marila ostaviti. Ne mam ništa proti tomu. Nas je usud nekakovom tajnom

silom privezao zajedno, ali čini mi se, da taj vez nije tako zauzlan, te se ne bi dao razriešiti. Zrela si žena i vrstna prosuditi zamašaj svoje odluke. Slobodna si, u koliko se o slobodi u naših prilikah može govoriti. Pitam te dakle, je si li ti zbilja voljna mene ostaviti, ili si se jučer tek našalila, da me izkušaš i doznaš, što ja o tom mislim?

— Ne, Martine, odgovori Staza, meni je šala već od davna presjela, a kad govorim, govorim ozbiljno i promišljeno. Želim da se rastanemo; biti će to za nas oboje najbolje.

— Dobro, ne prigovaram, preuze Martin, no ti si mi sinoć dosta odrješito i bezobzirno izbrojila cielu čitulju mojih grieha, pa sam pomislio: Staza je na svoju prošlost zaboravila, i misli da joj valja mesti pred tudjima vratima. Nije li tako?

— Nije, odvrati Staza, meni je moja prošlost vazda pred očima, i ja je ne mogu, kad bi i htjela, iz pameti izbrisati. To vam najbolje svjedoči moj boravak u ovoj kući. No znajte dobro; u mom životu imade zabludâ, ali nema zločinâ.

— Gledj ti farizejke, upade joj Martin u rieč, a ne znaš li, što se dogodilo u noći pred Miholjem prije petnaest godina? Dakako, tada si bila mlada, liepa i živahna. — No to je bilo davno, te prošlo u zaborav; ono ipak nije bila tek zabluda mladenačke dobi.

Staza zarumeni do preko ušiju, valjda prvi put poslije toliko i toliko godina, srce joj se u grudima potreslo, a na oči joj navrle suze. Potrajalo to časak, suze se osušile, a oči zasjale plamenom uvriedjena ponosa. Izpravi se i promjeriv okom svoga gospodara, nastavi svečanim, ozbiljnim glasom:

— Mislila sam, da mi toga ne ćete nikada spotaknuti, jer imade li u onom krivnje, većim dielom

odpada na vašu dušu. Prevarila sam se, a sada me čujte, kazat ću vam, što vam nikada kazala nisam, a po tom sudite i svoj postupak samnom. Bijah mlada neiskusna, od kakovih sedamnaest godina. Moja me kuma i vaša žena uvela u kuću, da joj pripomažem u kućnom poslu; rado sam ju sliedila, jer mi je bila uviek dobra, te me kao sestru volila, a k tomu izgubila sam bila i onako roditelje. I vi ste na to privolili. Nisam bila badava; radila sam i bila sam vrstna svakomu poslu u kući i u vrtu. U vas je bio vaš bratić, snažan i ljepušast mladić, za tri četiri li godine stariji od mene. On mi je laskao i udvorivao. Priznajem, da mi se je svidjao. Vi ste nas po više puta nagovorili, da se uzmemo. Zaručismo se po vašoj želji; vi ste nam sam prstenje kupili. Vjenčanje bijaše uglavljeno u jesen. Nu slučaj ili nesreća, ili promišljena zloba, sve je izvrnula. Vašeg rodjaka nestalo je bez traga: vi ste ga po nekom poslu odpravili nekamo, a on se više nije vratio. Kuda je prošao, Bog si ga znao.

Posljedica toga poznanstva bijaše po mene kobna i gorka: ja se osjetih majkom, i one kobne noći, što ste mi ju u pamet dozvali, rodih diete. Strah, bol, stid sve me obuzelo, bijah u nesviestici, a kad dodjoh sviesti opazim kraj sebe mrtvo diete. Da li se takovo rodilo, da li kašnje preminulo, možda se i zadušilo ne znam; nu njegovoj smrti ja nisam kriva. Što je dalje, vaše je djelo; jer ste me vi na to nagovorili. Diete mrtvo spustismo u potok. Kad je u ljetu sviet umakao konoplje, dodjn i tragovi djeteta na površinu, glas se selom raznosio, i sviet o meni sumnjao. Želila sam da bi me nestalo, da bi zemlja podamnom zievnula i proždrla me: bijah tjelesno i duševno satrvena i uništena. Obolih i ležah dugo viseći izmedju života i smrti. Vam je u to vrieme pošlo za rukom, kako sami rekoste ušutkati razna naklapanja, te je tako ciela stvar zaspala. Al kad sam

se oporavila, postala sam druga: narav se u meni promienila. Ostala sam uz vas kao prikovana, služila vas kao posljednja služavka vjerno i požrtvovno punih petnaest godina, a da me niste nikad ni pitali: zašto vam služim. Služila sam vas, jer sam vas se bojala! — Kašnje upustili ste se s raznimi zlikovci kao s Nikolom i Maksimom u nečiste poslove, dok vas ne odsudiše na tamnicu. U to vrieme vodila sam vam gospodarstvo i sav vaš posao, te kad se vratiste predala sam vam točan račun do posljednje krajcare; sebi nisam zadržala ni probijene pare. Kad ste ono pred pet godina sve svoje razprodao, rekoste da podjem s vama, i pošla sam i sliedila sam vas kao robinja, i ovdje se s vami i uz vas nastanila. Mislila sam, da ste se već u Ilovi razkrstili s prošlošću, mislila sam na miran sukroman život, ali ovo što ste ovdje začeli raditi, uvjerilo me, da vuk dlaku mienja ali ćudi nikada. Pošto velite, da se kanite ženiti, vidim, da mene više i ne trebate. Vam će biti još i drago, da vas ostavim; jer ne ćete imati vazda uza se svjedoka svoje prošlosti. Jest ja odilazim.

— Dobro, reći će Martin, proti tomu ja nemam ništa. No to ti preporučujem, da ne zaboraviš na svoju prošlost, ako bi bila voljna o mojoj govoriti. Čedomorka nema prava nikoga osudjivati.

Staza planu gnjevom, kao što nikada dosele u svom životu; oči na pola mrtve i ugasle prometnuše se živom žeravicom, a dršćuće ustne kao izliev uvriedjene duše, izkriviše se na bolan ali i porugljiv izražaj.

Martine! reče; ima li u vas ma i trunka čovječjeg osjećaja i poštenja, kad mi to spotičete?! Vi ste i sam uvjeren, da ja to ni pošto nisam. Grješnica sam, jer sam se laži i hinbi dala zavesti, a tomu ste pripomogli vi. Posrnula sam, a to sam gorko okajala. To gospodin Bog znade. Ali da sam svomu djetetu uzela život, proti

tomu se diže svaki dah moga života, svaka kapljica krvi moga slomljenoga srca. Da, Martine, vjerovali vi ili ne vjerovali, živa je istina, i Bog mi bio svjedok, da se ne pretvaram, da sam diete svoje ljubila, i da bi mu dahom svoga života udahnula život, da bi krvlju svoga srca ugrijala mu obumrli život, kad bi mi to moguće bilo; jednom bi mu rukom branila život, a drugom skrbila za hranu i okrepu. Jest njegov život iskupila bih svojim životom, kad bi se to od mene zahtievalo. A da se onako u istinu pridesilo, nisam ja kriva; života mu nisam mogla povratiti! — U ostalom ne bojte se, da će se moje misli s vami zabavljati; budne li kada, biti će za cielo proti mojoj volji. Vjerujte mi, ja ne ću nikada o vama govoriti. I čim se razidjemo, mi smo si posve tudji, a sva prilika, da se naši putevi nikada više ne će sastati.

— Kad si već odlučila otići, ostani barem još preko zime i božićnih blagdana, dok se ogledaš za kakovo mjesto, rekne ponešto uzdrman Martin.

— Ne ću, odvrati Staza. Nadjite si drugu, koja će vam dotle, dok se oženite, rediti kuću. Udova pokojnoga Nace Šarića vrstna je i pristojna ženska, sposobna za svaki posao u kući i izvan kuće. Sirota je, pa će se i s malom plaćom zadovoljiti, samo da se prehrani. Ona je sviestna i štedljiva; njoj možete svoje gospodarstvo posve mirne duše povjeriti.

Martin je petnaest godina proživio uz Stazu, te je mislio, da ju pozna u dušu; ona mu se činjaše kao mrtvi stroj, koji se kreće po volji svoga gospodara. Ali danas prikazala mu se u pravoj slici. Iza kratke stanke boreći se Martin sam sobom upita ju nešto prijaznijim glasom. Ti valjda ne ćeš onako bez svega što no rieč goloruka u sviet? Kaži dakle, što tražiš od mene, da ti dadem?

— Martine! Ja od vas ne tražim ništa drugo, nego li ono, na što mislim da imadem pravo, što mi ni vi ne ćete zaniekati. Služila sam vas petnaest godina; ja uzimljem da sam vam bila jednostavna sluškinja, pa zahtievam plaću, kakova se daje sluškinjam najniže vrsti, a to je godimice 24 for. što kroz sve ovo vrieme iznosi 360 for. Jeste li zadovoljni?

— Ne prigovaram, odgovori naglo Martin. — Potražit ću udovu, koju si mi preporučila, a ti joj pokaži u kući cielo gospodarstvo i sav posao, što će ga imati obavljati.

Poslije podne prispjela je već nova kućanica. Bila je to žena vremešna, kojoj su valjda više brige i nevolje nego li godine ostavile na pognutom tielu osjetljivih tragovâ. Staza joj je pokazala sve, što joj imala pokazati, izručila joj ključeve, koji su kod nje bili, dala joj nekoliko kratkih naputąkâ, uklanjajuć se svemu, što bi se odnosilo na Martinovu osobu. Kad je već sve svršeno bilo, predade joj Martin novce kojim je jošte nekoliko forinti dobrojio, pa se je sa hladnim s Bogom uklonio rastanku: pošao je u Željkovac, kamo je ovo potonje vrieme sve češće zalazio.

A Staza spremala se na odlazak. Došav u svoju sobu i ogledav se po stienah stislo ju nešto oko srca, ta u tom je ona prostoru kao u tamnici toliko i toliko godina probavila — ona mu je navikla, a sad se š njim za uviek oprašta. Podigav zatim oko na drveno propelo, što joj višaše nad posteljom, baci se na koljena, sklopi ruke i stane se vruće moliti Bogu, da ju nikad ne ostavi. Stala zatim ono malo svojih stvari pospremati u sanduk. Svršivši to, sjede da čeka kočijaša, koga bijaše do Dugovca najmila. Za to vrieme prolazile joj kraj očiju slike proživljele prošlosti. Kraj jedne slike ipak joj

se misao zaustavila. Bijaše to slika krasnog umiljatog dječaka, koga bijaše Martin kao siroče uzeo k sebi; pošto je prije cielu njegovu baštinu za djedov dug prisvojio i na sebe u gruntovnici prenio. Ona je tog dječaka zavoljela i milovala, kan da mu je bila majka; ona mu potajice šila i priugotavljala ruho, da nije onako otrcan i zamazan izgledao. Za to joj je bio sklon, te joj svakom zgodom u svakoj nesjetnoj stvari gledao da ugodi, a to bijaše valjda uzrok, da je Martin na nj zamrzio, te tražio zgodu, da ga proćera. I proćerao ga, oduzev mu isto odielo, što mu ga bijaše Staza darovala.

Staza htjela da moli za nj gospodara; ali joj se nije dalo. Sada gdjeno se rastaje za uviek s ovim krajem, dodje joj na um, da sav novac, što ga je dobila, uloži njemu na korist; ne bi li se sirotan ma kada njime što pomogao. U to dodju i kola, a Staza sjedne u njih i raskrsti se za vazda s Martinovom kućom.

V.

Zima se primakla. Selo je od dana do dana postajalo živahnije, jer je vrieme, gdje se mladići vrstni za ženitbu spremaju u snuboke. Djevojke se kite što bolje mogu; kupuju cvieće i vezanke, da ukrase glavu i pramove; svaka želi da se dopadne, svaka se nada, da će joj već može biti sutra banuti prosci na vrata.

I Jakovu se smieše brci i masti brada; jer mu je maleni dučančić pun svake vrsti čeljadi; mladići kupuju svilene marame, bogatiji skupocjene djerdane, čim će darivati svoju odabranu, a isto tako i djevojke što misle, da jim za takav slučaj treba; a kraj toga izpraznila se mnoga oka a na Jakoljevu sudiću osušila gdje koja dužica.

Blagdan je svih svetih liep i ugodan osvanuo; sunce grijalo kao u proljeću, a nebo vedro čisto i prozirno kao djevojačko oko. Narod ovršivši svoju kršćansku dužnost kod mise i večernje sabirao se oko Jakova, dočim su se žene i snaše poredale u klupko na Željkovačkom mostu. U sredinu stala kovačeva Manda u očitoj namjeri, da nešto pripovieda, a znati željne susjede blejile u nju, da im ne bi samo koja njezina rieč izmakla. — Djevojke stajahu po strani čineći se nevješte, što to starije medju sobom naklapaju, a ipak naćulile uši, da i one koju uhvate, a svaka se bojala, da se neoprani jezik Mandin o nju ne zadjene.

— Vidiš, vidiš, kako se Ruža nakitila, gotova paunica; vienac nije za cielo kupljen u Jakova, jer takovih on ne prodaje, a gledaj vezanke, kojimi je kite oplela, ljepših ni varošanke ne nose, a što tek da rekneš o suknji i pregači, koliko se tuj svile i vune potrošilo. Nada se proscem; ja jako dvojim, da će joj doći onaj pravi, za kojim joj se oči otimlju.

— Može joj biti, upade Mandi u rieč susjeda joj Mara; mlada je, liepa je, veseli ju, pa nek se kiti; ako ne će sada, kada će? Roditelji su joj bogati, mogu joj dati, a ona marljiva i radina, vješta i okretna: umije vesti i šiti, a to joj služi na čast.

— Vi ju hvalite i laskate joj, uleti joj Manda u rieč, jer se nadate, da će vam bi snaha; ali brus, ima i pristalijih mladića od vašega Bolte, koji joj za petama ide; pak će i oni dobiti obrisač.

Je li vam to Ruža kazala, ujedljivo će Mara; komu je nakanila pružiti ruku? Ta ugiblje vam se s puta, da se s vami ne sastane, jer se boji vašega neopranog jezika, koji nikome ne da mira: vi se u nju vazda zadievate. Jedite se vi, koliko vas je volja; ja ću se okladiti, da će poći za moga sina.

— Imala bi baš i za koga, porugljivo će Manda. Vaš sin bio je zadnji djak u školi, dobio je na vozove šiba, dok ga napokon ne proćeraše; a danas gotov klipan, ne zna ni do sto nabrojiti.

— Ruža bila je na mostu razgovarajuć se sa svojimi drugaricami; al kad je čula o sebi naklapati, okrenu se i dobaciv preziran pogled staroj blebetuši nesta iza Jakovljeve kuće.

— Namjeravate li u istinu ove jeseni ženiti Boltu? umieša se kuma Dora iz Lepušice. Ta istom je navršio osamnaestu godinu.

— Od Miholja je u devetnaestoj, a jučer mu je došla ženitbena dozvola; ženit ćemo ga; momče ima volju, a kraj toga imade hvala Bogu svega, što tomu treba.

— Samo nema mlade, izlanu prkostno Manda. Ima, nema, nije te briga; ti da imaš sina, ne bi za cielo našla snahe ni u ciganskoj šatri; jer bi ti se svaki ugibao. Što se moga Bolte tiče, kad bi se i Ruža skanjivala, pošli bi k starješini, a Jaga ga ne bi za cielo odbila.

Jaga! prasnu u smieh Manda — dakako pristala snaha i žena, koja ti ne bi u kuću doniela što bi pod se i na se metnula: danas gotova sirota. Mora joj se priznati, ona je naljepša djevojka u selu; ali je i ona već našla prosca, koji važe za deset Bolta. Nije doduše mlad ni liep, al je bogat i ugledan.

— A taj je, zapita u jedan mah deset glasova?

— Pogadjajte, ako vam vriedi oko i pamet.

— Valjda nije Gjuka Rožić iz Dugovca? — hoće jedna.

— Valjda nije ni Lovro Potakić iz Borovca? hoće druga.

Baš ljudi od oka, jedan ako i bogat, al ga grba prikučila k zemlji. Taj i ne misli na ženu; a drugi, smilovao mu se Bog, gotov gospodičić al prazna tikva, a

po svoj prilici isto tako i kesa; nisu to prosci za starješinovu Jagu. U nju se drugo momče zagledalo, a to je Martin iz Lepušice.

— Martin! zategnu žene u čudu; zar mu je žena umrla, ta ja sam se nema tomu ni tri dana sa Stazom razgovarala.

— Ala ste kratke pameti. Staza mu nije žena; ona mu je samo redila kuću i gospodarstvo vodila. — Prekjučer ga je ostavila ili bolje, on ju je odpravio. — Jučer je bio Martin u Zagrebu, nakupovao stvari, da jih se ne možeš sit nagledati: djerdan od najfinijih koralja vriedi pedeset forinti, liep vienac, nalik onomu, kakova Ruža ima, zatim kojekakvih drugih sitnarija, napokon uru u zlatara i prsten od zlata, kakav se daje mladoj na zarukah. Što će vam sve to, kume Martine, upitah ga, a on mi u kratko odreže, meni ne, al mojoj mladoj; neka nosi, nek se ponosi, da se znade, komu je privoljila. — Iz daleka razabrala sam, da se sprema starješinovoj Jagi u snuboke.

— Ja mu, vjere mi, ne bih dala svoga djeteta, pa ma do smrti morala kitu nositi. Ne što nije mlad ili što bi bio ružan — ne to sve nije — al njegovo je blago zakleto; na njem nema Božjeg blagoslova, š njim ne će biti nijedna sretna, tako mišljaše Dora, a mnoge joj povladiše. A što mislite vi, Maro, hoće li Jaga voljeti Martinu ili Bolti, ja mislim svakako Martinu, jer Bolto nije mužu spodoban.

Kao niti krštenomu čeljadetu, ujedljivo će Mara.

A ja ipak mislim, da će Jaga slabo mariti za Martina; valjda ni ne će primiti ponude, ima i pravo; ta Martin bi joj mogao otac biti; tako naklapaše susjeda Jalža.

Da su druge prilike, ne bi ni Jaga, primjeti druga, al — al Martin je jedina osoba, koja bi cielu Jaginu

kuću mogao spasti, pa s toga držim, da ga ona ne će odbiti, prem da znam da bi sto put voljela poći za Miju Panića.

— Ha, ha, ha! zlobno se nasmija Manda, za onoga poderanca i bezkućnika, komu su baštinu za djedov dug prodali; koji danas služi i krade, jer znajte, da je onomad Grgićevim nestalo gusaka; a glasa se, da ih je Mijo ukrao i prodao Jakovu.

U taj par prošao preko mosta Mijo, te valjda nešto od posljednjih Mandinih rieči uhvatio; al on je prošao oborene glave, nujan i zamišljen i ne osvrnuv se ni okom na brbljavu čeljad.

— Mando, Mando! težko li ćeš danas sutra Bogu odgovarati! Tvoj će te pogani jezik baciti sto fati u paklenu dubinu. Manda se ogleda i vidi pred sobom svoga muža Gjuku, nasmija mu se i doda. Drži me se, jer bi ti mogao i dublje pasti.

— Ne bojim se, jer ja kraj tebe činim pokoru ovdje, kao da sam u čistilištu. No sad si si jezik izbrusila, ovoga onoga nagrizla, a sad je vrieme da ideš kući na posao. I Gjuka pograbio ženu za ruku i odveo sobom. Žene se nasmijale, te i one pošle svaka svojim putem.

Mijo kako je prošao preko Željkovačkog mosta, okrenuo se jednom prema brbljavoj družini, a u ušima šumile mu porugljive rieči Mandine o ukradenih guskah. Škrinuvši zubima promrmlja nešto i žurnim korakom nastavi put prema gornjemu selu do Galića, gdje mu je bila sestra udata. K njoj bi za dokolice kad što zalazio, jer mu je ona šila, krpala i čistila košulje. Brzo obavio svoj posao, pa se još brže vraćao kući. Došav do Željkovačkog groblja opazi Jagu, upravo je zaokrenula na groblje, noseć u ruci jednostavan vienac od zelenila i jesenskog cvieća, da ga položi na grob svoje pokojne

babe. Mijo pošao za njom, te uz nju poklekao na humak već od davna zarasla groba. Jaga zadubena u misli nije ga u prvi mah ni opazila, al podigav se, zape joj oko na njega, a u srcu poćuti neko osobito čuvstvo — čuvstvo ljubavi i zahvalnosti; jer je znala, da je on njoj za ljubav ovamo skrenuo.

— Mijo i ti ovdje, prijaznim će glasom Jaga. Za tim nastavi: Danas je dan svih svetih, te sam došla na groblje, da se pomolim za dušu svoje pokojne babe. Bila mi je jako dobra, milovala me kan da sam joj na srcu odrasla, te sam joj u znak zahvalnosti i vienac na grob položila. Imadeš li i ti koga svoga ovdje sahranjena? — Mijo uzdahnu i rekne: Eno ondje u prikrajku, dva humka jedva se razpoznavaju; križevâ je već od davna nestalo, ovdje mi počiva otac i majka; ja ih se jedva kao kroz san sjećam, jer sam jošte bio diete, kad su umrli. Ah! ubila ih tuga i sramota, kad su nam prodali kuću i selište. Tako sam ja ostao sinja kukavica te se danas potucam selom, a sviet na mene prstom kaže, zovuć me bezkućnikom. Miji se oči zamaglile a dvie mu krupne suze pale niz obraze.

— Ne plači Mijo, tješaše ga Jaga, Bog brine se za svaki svoj stvor, on hrani ptice u zraku a odieva liljane u polju; on ne ostavlja nikoga, koji u njega vjeruje i uzdaje se.

— Pravo imaš Jago. Taj liepi nauk čuo sam još onda, dok sam išao u školu, iz koje me već druge godine izvadiše; jer me nije imao tko hraniti ni odievati, pa me rinuše u slušbu. Od kada sam u slušbi, slabo mogu ići kada u crkvu. Jedina mi je pomoćnica bila Martinova Staza, koja se za mene zauzimala i dobru me putila, inače bi morao bio podivljati i očajati. Njezine pouke i utjehe davaju mi jakosti. E onaj Martin, grozan

je čovjek: izpio bi čovjeku krv, a u lice čini se prijatelj. On me je lišio svega; on me je učinio sirotinjom.

— Mijo, opet će Jaga, valjan si i čestit mladić, ako i siromah; pa to nije nikakova sramota. Ja ti mnogo dugujem, a znam, da ti se ne ću moći nikada odužiti: ti si mi spasao život, izvukav me iz potoka s pogibelju svoga života.

— To sam ja rado učinio, prošaptnu Mijo, i neznajuć tko je bio pao u potok. Kad bih znao bio da si to ti, Jagice, žrtvovao bih i sto života za tebe, da te spasem.

— Premalo cieniš svoj život, reći će Jaga.

A čemu mi je? Pasem tudje blago; radim drugim za kukavnu hranu i odielo, a ne mogu, da si privriedim što bi svojim mogao nazvati. Drugi misle na svoju kuću i ognjište; misle na osnutak svoga gniezda i obitelji, misle na ženidbu, a ja sirotan ne smijem na to ni da pomislim. Meni ne preostaje drugo, van služiti do smrti, obijati tudje pragove, dok napokon ne umrem za tudjim plotom. Tko imade za mene sućuti i ljubavi? Nitko, ja sam kao orudje u tudjim rukama, koje vriedi tako dugo, dok je za porabu, a kasnije se baca u oganj ili u zapećak.

— Nemoj tako Mijo, nije ni u svietu sve tako crno, kako se tebi vidi. Svatko ima koga toga, koji na njega misli; koji zanj čustvuje. Ni ti nisi osamljen; i tebe netko miluje.

— Mene ubogara! — ne, ja se ne varam. Kako su ljudi zlobni, uvjerio sam se pred nekoliko časovâ. Grgiću izginule guske, a već se selom pronaša glas, da sam jih ja ukrao i prodao. Tako je kovačeva Manda na sva usta na Željkovačkom mostu pripoviedala. Ja sam ju čuo na svoje uši, u mene je mlada krv uzavrela, a pjestnica mi se pod surinom grčevito stisnula; glavom

mi prošla grozna misao, da ju ščepam i bacim u potok, kako bi joj pogani jezik za uviek zaniemio. — Al hvala Bogu svladao sam se, te mirno prošao dalje.

— Eto vidiš, Mijo, Bog te ipak čuvao. Tvoj angjeo čuvar suzdržao ti ruku, da ne učiniš zla, s kojega bi u istinu mogao biti za vazda nesretan i osramoćen, a svoje nevinosti ne bi bio dokazao. Ovako ostaje ti prilika, da jim pogana usta začepiš a sebi pribaviš štovanje.

— Tako bi mi i Staza govorila i upućivala me, kako svaki čovjek imade svoga angjela čuvara, koji ga tako dugo ne ostavlja, dok se nije težko ogriešio. Ja to vjerujem, a ta me vjera uzdiže.

Iza toga nastane neka stanka. Vidjelo se, da se bori duša i Mijina i Jagina. Svako bi rado nešto izlanuti, al kan da im nešto jezik svezalo. Prva se osokoli Jaga, te će Miji ovako:

— Mijo, riedko je prilike, da se sastajemo; a i ovo nije zgodno mjesto našemu razgovoru. Ja ti, nastavi drhtavim glasom, moram nešto kazati. Ja tebe poznajem već kakovih osam godina, i opazila sam, a da mi ti toga nikada nisi kazao, da me voliš, i da te srce vodi k meni. Kad si onako dolazio u našu kuću, ili prolazio kraj mojih prozorâ, nisam na to puno pazila, držeć da to biva onako po običaju. Ali iza kobne one noći, kad si mi život spasao, nametala mi se često misao: Mijo nije običan mladić, ja mu nisam tudja, on osjeća prema meni nježnija čuvstva, on me voli. Kaži mi, jesam li se prevarila?

— Nisi se prevarila, ti si mi uviek bila nešto više nego li druge djevojke. Ja sam te ljubio. Ja sam baš za to toliko žalio svoje kukavno stanje. Mislio sam si, što će tebe voljeti ona? gdje bi njeni roditelji dali nju za tebe — bezkućnika?

— Vjeruj mi, Mijo, nastavi Jaga istim glasom, ja te ljubim. Pa ja se nadam, da ćeš i ti mene uviek ljubiti, pa bilo što mu drago. Ja znam za velike zapreke, koje stoje na putu našoj sreći; al jaka volja i uztrajnost prokrčit će si put preko svih ovih, i mi ćemo biti svoji.

Dakako, tomu treba strpljivosti, treba pouzdanja u sebe i u Boga, treba neumorna rada i pregaranja od više godinâ, ali ići će. — Vidiš, pred nekoliko godinâ nastanio se na Gredici Laco Pavunić, kolarski majstor, donio sa sobom nešto novaca, prikupio nekoliko jutarâ zemljišta, podigao kućicu, oženio se, a danas je čestit i imućan gospodar, jer mu nešto nosi zemlja, nešto opet zanat, pa je zadovoljan i imade svega što mu treba. Znaš li što ja mislim? Ako se budeš potucao po slušbah od jednog do drugog gospodara, nikad ne ćeš doći na zelene grane. Ti si zdrav i razborit, idi u grad, uči zanat n. pr. kovačiju, a kad si ju izučio i nešto si privriedio, vrati se kući, pa učini onako, kako je to uradio Pavunić.

Mijo nije na što takova nikad ni pomislio, te ga s toga Jagin predlog iznenadio, al ga pomno saslušao, i stao misliti, bi li se dao izvesti.

— Da to učinim i otidjem, što ćeš ti onda, Jago?

— Što ću ja? čekat ću te, dok se povratiš.

— Ali ako tvoji roditelji htjednu, da podješ za koga drugoga, što ćeš ti učiniti?

— Toga ne će učiniti moji roditelji, pa kad bi i pokušali, bio bi jim trud uzalud; ja jih u tom ne bi slušala.

— Al bi te prisilili?

— Toga ne mogu!

— Ti ćeš me dakle čekati?

— Hoću, zadala sam ti rieč, i držat ću ju. No pitam ja tebe, a šta ćeš ti, ako ti se pruži prilika u gradu, da se oženiš i postaneš bogat čovjek, hoćeš li

još misliti na Jagu, il ju možda zaboraviti? Ne! ja ne pitam za tvoj odgovor; jer ako si i mlad, ja imadem u tebe vjere; pa i nadam se, da se ne ću prevariti.

— Hvala ti, zlata Jago; radit ću po tvom savjetu, i molit se Bogu da mi udieli toliko snage i jakosti, da ću moći i uztrajati. Ja ću biti najsretniji onda, kada ćeš se i ti uz mene kao moja žena sretnom osjećati.

Ja ću namah, jošte ove zime u grad.

— Tako valja, al se prije valja pobrinuti za koješta, što će ti trebati; a napokon bez odiela i bez krajcare novca ne možeš na put.

— Na to nisam ni pomislio.

Ništa zato, razmišljaj sada, a mislit ću i ja, pa ćemo nešto smisliti i smoći.

Mijo i Jaga se rastali.

* * *

Marko bio danas neobično zle volje. Jošte prije podneva bijaše se povratio iz Dugovca, kamo ga bjehu u nekakovu poslu pozvali. Valjda je što neugodna čuo. Nije kazao nikomu, pa ni ženi, što je obavio. Šetajuć sobom gore dolje mrmljao kao za sebe: tako ne ide; sa svih strana rekao bih, da se sprema oluja na mene, a ja si nisam jošte osjegurao zakloništa. Druge nema, već da prihvatim Martinovu ponudu. Ali tu ima prvu i odlučnu rieč Jaga. A što ako ona ne privoli? Tada, tada sam propao. — Ne može biti. Jaga će i sama uvidjeti, da je tako i po nju najbolje, a ona je poslušno diete, koje se ne će volji svojih roditelja opirati, osobito kad vidi da o tom visi njihov spas. Večeras doći će Martin po odgovor kao prosac, a on, kako ga znam htjeti će točan odgovor; moram najprije da se sa ženom sporazumijem. I Marko zovnu Katu na dogovor. Njih dvoje razgovaralo se po dugo i vidjelo se, da im se nazori i

misli razilaze; al napokon pošlo mu za rukom uputiti ženu, da drugčije ne može biti.

— Kato, mi moramo Martina primiti što ljubežljivije, da ga ne ozlovoljimo, jer bismo time sve pokvarili; al što će reći Jaga, mi joj nismo o tom ni rieči jošte spomenuli, da li ona u obće misli na udaju? Tim bolje ako ne misli, laglje će ju biti nagovoriti; ali ako si je već drugoga koga izabrala, tada će biti teže š njom, Priredi večeru, što ljepše možeš; Martin će za cielo doći možda i prije večere. Gdje je Jaga? Nisam je od objeda ni vidio.

— Išla je kumi, vratit će se do skora.

— Da pošla je kumi, al da se ne bi tamo sa Mijom sastala; ja se sve bojim, da se ovo dvoje razumije.

— Što ti ne pada na um? ta naše je diete toliko pametno, da ne će. — Mati ne dovrši, jer je upravo u taj par nadošla Jaga.

— Gdje si bila tako dugo, a znaš da je kod kuće posla?

— Kazala sam majci da idem kumi, a ona mi je dozvolila.

— Da li si se opet sastala s Mijom?

— Jesam, došao je onamo po gospodarovu poslu.

— Ali ja ne trpim, da se š njim sastaješ i razgovaraš; mogli bi te zli ljudi raznieti na jezicih.

— Oče! ja ne razumijem tvoga ukora. Ja se s Mijom možda u mjesec dana nisam ni dva puta razgovarala, a ako se slučajno š njim i sastanem, nemam uzroka da mu se uklanjam, ta on je najčedniji mladić u cielom selu.

— Al je i najsiromašniji!

Istina najsiromašniji, ali i najplemenitiji. Mladić koji izlaže svoj život, da spase drugoga, zaslužio je bolju sudbinu. Njegovu siromaštvu krivi su njegovi roditelji a ne on. Njih nema, a on za njihove griehe trpi. Ako ga

sviet porugom susreće, ja ih nisam dužna sliediti; jer bi to u mene bio grieh nezahvalnosti, a ti ćeš mi oče dopustiti, da sam bila dužna zahvaliti mu se za ono, što je meni učinio.

Marko si je grizao ustnice, i sreća što je zamračilo, barem mu nije kći opazila rumenilo stida, što mu se oblilo licem.

— Idi sad k majci pa joj pomogni u kuhinji.

— Presvuć ću se prije.

— Ostani kako si odjevena, dobit ćemo gosta. Jagice, budi š njim prijazna!

— Tko će doći?

— Vidjet ćeš. Dolazi za tvoju ruku prosit.

Jaga protrnu, izadje iz sobe u kuhinju, sjede na stolac i stane plakati. Majka ju izpitivala ovo i ono, al nije dobila odgovora; rekao bi, da je djevojka od nenadana udarca zaniemila. Njoj je u jedan mah bilo sve jasno: roditelji hoće, da ju udadu za Martina; to nije bila u selu nikakova tajna.

Marko priredio i zapalio svjetiljku, stao prostirati stol. Istom što je to dovršio, eto ti i gosta. Došao Martin. Bijaše liepo po varošku odjeven sav u crnom od pete do glave; iz džepa na prsluku visio mu zlatan lanac, a na ruci mu bliještio dragocjeni pečatnjak prsten, lice obrijao, brkove namazao, a kosu počešljao na kicošku. Svatko bi mu rekao sada: fin je to i ugledan čovjek. Pa i kretnja i pogled sve bijaše prijazno i ugodno. Martin je bio u tom majstor, znao je kamo ide, pa je zato svu vještinu sabrao, da mladoj udje u volju.

— Dobar večer, Marko. jesil me se nadao?

Kako ne bih, rekao si, da ćeš doći, a čovjek si od rieči; nu odloži i sjedi, večera bit će sad na gotova, a po večeri možemo govoriti, koliko nas volja.

— A gdje ti je žena i kći?

I zbilja, za čas eto Kate; ali joj lice ne odavaše one radosti, koju običavaju osjećati matere, kad im kćeri snubok u kuću dolazi. Jagino držanje uznemirilo ju i zbunilo. Ona je do duše nagovarala kćer, da bude uljudna i prijazna; s nekoliko joj rieči i to natuknula, da Martin nije hrdjav čovjek, te da bi se mnoga djevojka a možda i varošanka držala sretnom, da ga vidi kao snuboka u svojoj kući. — Jaga činila se svemu nevješta, kan da i ne sluša materinih rieči, al sabrala se u toliko, da se ne pokaže smiešnom ili zabunjenom. Ona odluči ponieti se tako, kao da Martin i nije došao radi nje. Za večere je dvorila. Bila blieda, a to joj nekako pristajalo; bila je šutljiva, kao što su obično seoske djevojke, koje su za udaju; na pitanja odgovarala bi kratko i razgovietno, uklanjajuć se, koliko je samo mogla Martinovu pogledu.

Martin je prvi svrnuo na ozbiljan razgovor.

Prijatelju Marko! znaš po što sam došao, a ubaviestio si o tom valjda i ženu i kćer. Neobično je to, istina, što u takovu poslu dolazim sam, no ništa za to; taj posao u glavnom tiče se samo nas, koji smo ovdje, pa nam svjedokâ ni treba. Odlučio sam se ženiti, te dodjoh evo k tebi, prosit za tvoju kćer. Djevojka mi se svidja, te se nadam, da bi š njom kao ženom mogao biti sretan. — Kaži otvoreno, jel ti s voljom moja ponuda? Marko bio u smetnji što da odgovori, te kašljucajuć i mucajuć odvrati: Koliko je do mene, ne marim, a i mati ne će prigovoriti; to stoji jedino do Jage, da ona odluči. No ajde bliže, diete moje; kaži i ti svoju. Primaš li ruku našega prijatelja?

Jaga nikom poniknula i oči oborila, krv joj je udarila u lice. — Martin je to pripisivao djevojačkoj stidljivosti, pa zato, da ju ohrabri, uze joj laskati i bajati:

kako će njoj uz njega biti liepo, dok uznesen ne završi: Ja samo tebe volim, jer si čestita djevojka.. Ja bih mogao i prebirati; ali mi srce govori: ne prebiraj, jer si našao sve, što ti srce može zaželiti; a ne tražim puno: ljubav i vjernost, te da upravljaš kućom. U mene je svaki kut pun svega, a sve će to biti tvoje!

Na ovo sve Jaga ne odgovori ni biele ni crne.

S te njene šutnje zabrinu se mati, te reče: Ne zamjerite, smela se je Jagica; mlada je, te nije jošte mislila na ženidbu.

— Mlada je, preuze sa posmjehom Martin, al mladost i plahost dokaz mi je njezine djevičanske kreposti. U mene nema posla, koga ne bi mogla obaviti, a komu već kod vas ne bi bila privikla. Za veći i teži posao biti će i drugih ruku. Jago! pogledji me i uzmi ovaj prsten. Kako će ti liepo pristati! Evo ti i djerdan, kako li će dolikovati labudjemu vratu! Za cielo nijedna Željkovačka djevojka nema takova. Martin izvadi iz kutijice darove.

Jaga se ne miče, a Martin biva nemirniji, te hoće da joj prihvati ruku. Jaga odstupi za dva koraka natrag i prikrije si lice rukama. Oči joj se suzami zaliju.

— Primi, Jago, što ti prijatelj daje, pruži mu ruku, a tim ćeš izpuniti želju svojih roditeljâ, koji i ne misle na drugo, nego li na tvoju sreću. Evo ona ti je u rukama; odbiješ li ju, mogla bi se pokajati, kad bi već prekasno bilo. Marko pristupi kćeri, da ju privede k Martinu.

Jaga pristupila bliže, digla glavu, otvorila oči. Bila baš liepa u tom trenutku. Na očima titrahu joj sitne kapljice vrelih suza, ustnice joj drhtahu, a licem joj se prelievalo sad bljedilo teške boli, sad rumenilo stida i uzbunjenosti.

— Oče! zlati jedini oče, ti želiš da govorim, a ne znaš da mi svaka rieč već u grlu zapinje. Ti si mogao to prištediti i meni i susjedu Martinu, da si mi to prije bio kazao. Kad baš moram da govorim, govorit ću iskreno, otvoreno. Koliko bi se može biti ponudi susjeda Martina mnoga djevojka radovala, te ju objeručke prihvatila, ja ju ipak bez svake zamjere moram odkloniti; jerbo osjećam da taj savez ne bi ni meni ni njemu donio blagoslova.

— Jago! uze rieč Martin, tebe smućuje moja doba. Istina, ja sam već zreo muž; mogao bih ti biti otac. Ali to te neka ne smeta, već ti to neka bude jamstvo, da ja smatram ženidbu posve ozbiljno. Ti ćeš se s vremenom prilagoditi, te se uvjeriti, da sam ja čovjek od oka. Muž, koji ljubi svoju ženu, i koji joj može osigurati budućnost, uviek više vriedi od mladića, koji se onako od navike ženi sliedeć jedino strast i nagnuće svoje.

— Ne Martine, ne sudite me krivo, ja sam mlada neiskusna djevojka, odrasla sam pod brižnim okom svojih roditelja; ali i ja sam si sviestna dužnosti, koju bih preuzela, kad bi pošla za vas, pa jer vidim, da joj ne bi mogla zadovoljiti, radje ju prije odklanjam. — Vi tražite ženu koja bi vas ljubila i u svemu sliedila, a toga vam ja ne mogu obećati. Ljubav dolazi po sebi bez sile i nagovora, ali ja ove za vas ne osjećam. — Bila sam danas u crkvi i pomno slušala župnikov naputak, što ga je davao mladićem i djevojkam, i njihovim roditeljem. Iztaknuvši veliku zadaću ženidbe, i njezin nerazriešivi značaj, rekao je, da kod takova koraka valja ozbiljno i promišljeno raditi, valja zrelo prosuditi srce i čuvstvo, pa se prema tomu odlučiti; jer se poslije, kad je savez blagoslovljen ne da natrag: oboje je vezano do groba. Župnik je naveo nekoliko žalostnih primjera, gdje su ljudi nepromišljeno sklopili ženidbu, pa su po vas život

bili nesrećni. Župnik je upućivao roditelje, da mogu doduše svoju djecu svjetovati, to jim je dapače dužnost, ali proti njihovoj volji silovati ih, toga da ne smiju, toga prava da nemaju.

Marko je od jeda bliedio i drhtao, te bi se bio zaboravio na svom djetetu, da ga nije stid pred Martinom prevladao; ali ipak nije mogao odoljeti, da joj ovo ne odkreše: Tako li vas župnik uči četvrtu zapovied, tako li on tumači, da su djeca dužna slušati svoje roditelje! Daleko će li nas dovesti. No ja bih rekao, da je uzrok tvojoj tvrdokornosti negdje drugdje; ali ti kažem, da ću ja taj uzrok ukloniti. Ne ću ja dati, da se selom bude govorilo: kako starješinova kći ljubaka iza roditeljskih ledja sa prosjakom, o kom je već tužba prijavljena, da krade guske i purane, pa ih potajice prodaje.

Jaga slušajuć oca bila je sva satrvena, objema si rukama stisla srce, da joj ne pukne, te izašla na polje. U prsima joj gorjela živa žeravica; mislila je izgorjet će. Majka potrča za njom, te ju nadje pred kućom na klupi, gdje sjedi i plače.

— Jago, za Boga! što radiš? ta studen je i vjetar, prehladit ćeš se i oboljeti; ajde u sobu.

— Ne idem majko, bojim se očeva pogleda! Mati ju ipak digla i odvela u kuhinju. — Jadni Mijo! Zašto si me iz vode izvadio? Tvoja plemenita žrtva doniela je prokletstvo i tebi i meni: uzdahnula je duboko potresena uboga djevojka.

Vidjevši Martin, da mu je osnova propala, obuče opet staroga čovjeka, na očima i licu opet mu se opaža onaj porugljivi posmjeh, na koji smo od prije navikli, te će Marku promjeriv ga od pete do glave ovako progovoriti: Vidim da si vještački pripravio kćer; valja ti pamet; posljedice osjetit ćeš do skora. Marko, ti si na rubu propasti; ja sam htio da te izbavim. Kriv si sam

što nije uspjelo — S Bogom! I Martin pospremivši donesene darove, i prebaciv preko sebe kabanicu i natukav na glavu kučmu kapu izadje iz sobe. Kuhinjska vrata otvori polagano i reče zlobnim posmjehom. — S Bogom, Jago! nesudjena moja golubice! Sanjaj o Miji; sutra ćeš ga moći posjetiti u zatvoru kotarskog suda.

Marko šetao pjeneći se od gnjeva po sobi gore dolje; mrmljao i kleo; prietio se i grozio Miji, Jagi i cielomu svietu. Napokon zovnu oštrim glasom ženu. — Kata u strahu pokaza se na vratima, a Marko pograbiv ju za ruku povuče u sobu. Gdje je Jaga?

— Pozlilo joj je; u kuhinji je: odvrati mati.

— Ja ću ju izliečiti, i škrinuv zubima pohiti u kuhinju.

— Za Boga što namjeravaš, nesretniče?

— Zakrenut joj vratom, odvrati biesno.

Kata obuhvati ga objema rukama, da ga suzdrži; ali ju biesni Marko tako odrinu od sebe, da se je preko praga štropoštala na zemlju.

— Ti nesretnice, zavika na vratima — ajde ovamo, da ti pogledam u crni obraz i da s njega izbrišem biljeg sramote, kojom si okaljala svoje i svojih roditelja ime. Djevojka se sabra; Bog joj dade jakosti, te podje pred oca, koji ju preko materina tiela uveo u sobu.

Za ime Božje! Majko — majko, što ti je? Tiho! sad mi odgovaraj, zašto si odbila Martina?

Rekla sam mu za što, a i sad ponavljam, zato jer ga ne volim; jer ga ne ljubim, i ćutim, da ga ne bi nikada mogla ljubiti.

— Tako, jer ti je onaj golobradi deran zavrtio mozgom, onaj prosjak, nitković, tat. Pak starješinova kći da je spala na tako nizke grane! — Sram te bilo

— Oče, budi pravedan i meni i Miji. Ja nisam ništa kriva; a Mijo je samo toliko kriv, što ti je kćer spasao !

— Ni rieči više, il ću ti začepiti usta za uvieke. Ne znaš li, nesretnice, što si danas učinila? Odbila si ruku, koja nas je mogla spasti od sramote i prosjačtva. Odbila si onoga, do čije volje stoji, da nam se proda kuća i ognjište, pa on će to bez sumnje i učiniti; a onda smo prosjaci; onda će seoska djeca prstom kazivati za menom kao propalim seoskim starješinom.

— Oče, ja ne znam, kako ti stojiš; no toga nisam nikad mislila, da ti namjeravaš srcem rodjene si kćeri spasti propali svoj imetak. Oče, ja sam ti zahvalna za život, što si mi ga dao, zahvalna sam ti na ljubavi, koje mi do sada nisi nikad uzkraćivao, te sam pripravna na svaku moguću žrtvu; al ne traži od mene, što ne mogu učiniti. Hoćeš li, da odem u slušbu, dobro ići ću, radit ću, a što zaslužim dat ću ti, da si pomogneš u gospodarstvu. Hoćeš li da idem po nadnici, da žuljevi ruku svojih kopam zemlju od jutra do noći, činit ću drage volje, a svu privredu dati ću tebi. Ali da se hinim i pretvaram, da varam onoga, koga bi kao muža morala ljubiti, a ljubiti ga ne mogu, ne, oče, toga ne traži od mene; jer toga učiniti ne ću. Draža mi je smrt nego poći za toga čovjeka!

— Pa i nisi za drugo; jer su i onako prokleta djeca, koja ne slušaju svojih roditeljâ. I razjaren otac dignu ruku i svom žestinom udari Jagu po glavi, Jaga vrisnu — sruši se na zemlju. U taj mah priskoči mati, i vidiv si kćer na podu u krvi, zalomi rukama i zavapi: Nesretniče, ubio si vlastito diete!

Marko došavši k sebi, povuče se u svoju sobu, zaključa vrata i obučen baci se na postelju.

— Kata telošila oko kćeri, trla joj octom čelo i sljepočice, dok je došla k sviesti te se pridigla. —

— Bože, što je to samnom — odakle ta krv? pro-

govori Jaga. A mati je miri: Ne boj se, Jagice, bilo je zlo, al je Bog nesreću uklonio.

Kata odvede kćer u svoju komoru, te probdije cielu noć kraj nje.

VI.

Za dva dana bilo već cielo selo puno kojekakovih novosti, kojimi se u sav glas zabavljala bezposlena čeljad. Manda, kamo je zašla i s kim se sastala, pripoviedala je, kako je Martin u starješinovoj kući nasio i dobio obrisač, te kako ga je Jaga odbila. Manda se medjutim nije ni kod toga zaustavila, već možda i po Martinovu naputku raznosila, kako se Mijo šulja oko starješinove kuće, kako se potajice s Jagom sastaje, kako joj donosi kojekakove darove, a da to uzmogne, prihvatio se je i nečista posla, kradje, tako da je pred nekoliko dana ukrao više Grgićevih gusaka, te ih kriomice prodao Jakovu. Ljudi kimali glavom i govorili: siromak čovjek, gotov djavao, pa si pomaže na svoj način, gdje i kako može. Bilo je i takovih, koji su poznavajući Miju odvraćali: to je sve kleveta i babje čevrljanje i ništa drugo.

Štari Grgić bio čovjek osobite ćudi. Neznajući, što je to oskudica i siromaštvo, nije imao sućuti ni smilovanja sa sirotinjom, pak tako ni sa Mijom. Bio je š njim doduše zadovoljan, jer mu je vjerno služio, ali da ga smatra ukućaninom ili članom zadruge, prem da je za pet drugih vriedio, na to nije nikad ni pomislio. Kad mu nestalo gusaka, propitkivao je selom: zna li tko za njegove guske. Blebetava Manda uvjeravaše ga, da su guske u kući pokradene, a tat da je Mijo i nitko drugi. Grgić je bio dosta slab te je potvoru primio za gotovu istinu. U svem bilo je to najgore, što on nije ni upitao Miju, da se barem donekle uvjeri o njegovoj krivnji.

već je naprosto odlučio tužiti ga kotarskomu sudu, što je i učinio dva dana iza prije opisana dogadjaja, a možda i po naputku Martinovu, koji je htio, da se Miji ni krivu ni dužnu osveti.

Sudac Krnić bio je strog i odrješit čovjek. Osobito je imao oštar zub na tatiće i varalice. Od nekoliko godina učestale su kradje u kotaru; krali su se osobito konji i blago, a nije se moglo ući u trag tatom; pa za to je sudac strogo kaznio manje tatiće, koji su si neovlašteno prisvajali guske i purane, hoteći da ih izlieči, da u svoje vrieme ne posegnu za većima stvarima.

Kad je Grgić svoju tužbu prijavio, sudac izda nalog, da mu već sutra dovedu Miju Panića na iztragu.

Ubogi Mijo, premda je čuo što se o njem naklapa, ne mogaše ipak vjerovati, da bi njegov gospodar mogao što takova o njem sumnjati, pa se s toga prepao, kad na jednom dodje po njega pandur, da ga odvede kotarskomu sudu. Mijo je plakao i molio, da ga pusti u miru, da on nije ukrao gusaka. Ali mu je bilo uzalud. Pandur sveza mu ruke, te ga povede sobom. Nesreća htjede, te prodje kraj starješinove kuće upravo u onaj par, kad se je Jaga desila na studencu. Spazivši Miju svezana, protrnu, pred očima joj se zamagli, a da se ne sruši objema se rukama prihvati za ogradu zdenca. Mijo ju je takodjer opazio, al se je nije usudio pogledati, već je oborenih očiju nice išao napried.

Sudac nije bio upravo najbolje volje, kad su mu doveli Panića, jer je upravo u isto vrieme dobio nekoliko sličnih prijava iz gornjih selâ.

Mijo bio je blied, koljena su mu klecala a usta drhtala, kad su ga pred suca doveli.

— A, to li je ta noćna ptičica, koja se stala priučavati, kako bi se o tudjih žuljevih dalo živjeti! po-

zdravi ga sudac. No izliečit ću ja tebe, da ti ne će što takova nikada više na pamet pasti. Ti si Mijo Panićev?

Mijo odgovori, da se jedva čulo: Ja sam Mijo Panićev.

Vidiš da se i ovdje obistinila stara rieč, preuze sudac, da voćka ne pada daleko od stabla. Stari su ti bili pijanice i raspikuće, a ti si se latio kradje.

— Gospodine suče! ja sam nekriv; ja nisam ništa ukrao.

— Vidiš ga, vidiš, kako je već majstor u kradji. Već se drži tatskoga pravila: tajiti sve. Ja ti ne vjerujem. Od dvadeset takovih dobrijanâ nije nijedan htio da prizna krivnje, premda im se je kradja kao na dlanu dokazala. — No ja ću sutra s tobom nastaviti, a sad vodite ga u zatvor. To si zapamti, da te tajenje ne će spasti; ono će ti pooštriti kazan, dočim bi ti priznanje moglo barem ponešto pomoći.

Siromaha Miju odvedu u buharu.

Drugo jutro imao je župnik Dugovački posla kod kotarskoga suda, a tom zgodom pripovjedio mu sudac, kako su mu jučer jednoga mladoga Željkovačkoga tatića doveli.

— A taj je? upita župnik.

— Mijo Panićev, odvrati sudac

— Mijo Panićev! zategnu župnik — ja ga poznam, on služi kod Grgića. Prigodom korizmenih izpita izpitivao sam, pa mi je najbolje znao katekizam. On mi se čini dobar momak. Polazi revno sv. misu. Ja mislim, da on nije krivac kradje.

— Moj prijatelju, odvrati sudac, ti sav sviet sudiš na svoj osobiti način. Po tvom sudu svi su tvoji župljani najbolji ljudi, pa da ti danas sve pokradu i odnesu, ti bi ih sutra uzeo kao poštene ljude u zaštitu, ili jih barem gledao izpričati. Ti to doduše kao župnik možeš;

ali ja kao sudac imadem drugo pravilo, po kojem motrim i sudim ljude.

— Al ja se bojim, opet će župnik, da će tebe tvoje pravilo prije prevariti nego li mene moje. Što se mene tiče, volio bih deset krivih propustiti bez kazne, nego li da jedan nekriv i nedužan postrada. Ja ti svakako preporučujem, da budeš ovdje oprezan; jer bi si mogao posve lahko ogriešiti dušu.

— E pa dobro, ostani ovdje i budi nazočan kod iztrage. Pozvao sam i Grgića, te je valjda već i došao. Može bit ćeš imati prilike uputit se, da je i na onoj rečenici nešto istine: tiha voda bregove dere.

Pandur je doveo Panića, u sobu unišao i Grgić nekako plah i pokunjen.

— Vi tužite Panića Miju, da vam je guske ukrao. Imate li za to svjedokâ?

— Oprostite, gospodine suče; ja sam tužio Miju radi kradje; ali povlačim tužbu natrag, jer Mijo nije ukrao guske. Moja žena išla je u Zagreb, te ih je nekoliko ondje prodala, a da mi nije ni kazala. Kad se jučer vratila, izpripovjedila mi je stvar, pa se tako ciela stvar razjasnila.

— A kako vas dugo služi Mijo? opet će sudac.

— Pet godina, odvrati Grgić.

— Kako se je ponašao u vas? Je li vam dao kada povoda, da o njem posumnjate?

— Vladao se liepo, nije mu bilo prigovora, a ni povoda sumnji.

— Tako! rezko će sudac; a sad mi kažite, jeste li vi pošten čovjek ili lopov, koji nemari nedužna čovjeka sramotiti i ruglu izvrgnuti. Kažite sami, niste li vi vriedni, da vas dadem zatvoriti, kao razbojnika — al vi ste više nego razbojnik. Razbojnik ubija tielo, otimlje imetak, a

vi ste ovomu dječaku htjeti ubiti dušu, oteti mu poštenje. Sram vas bilo, nosite se izpred mojih očiju!

Grgić izpade posramljen i poražen iz sobe. Bio je srećan, što je tako s lahka prošao.

— Prijatelju, oglasi se župnik, priznaj, tko je prije imao pravo; — ti ili ja?

— Ovaj put ti, a vjeruj mi, da mi je drago. — Mijo, reče župnik obrativ se k mladiću, ti ne ideš više Grgiću; u njega nemaš se ničemu nadati; to ti je danas pokazao. Ja te uzimljem k sebi, ako te je volja, pa ću se pobrinuti za tvoju budućnost. Pristaješ li?

— Mijo, ne odvrati ništa, ali mu u oku zasjala suza, te je sa najvećom zahvalnosti župniku poljubio ruku.

Mijo budi dobar, preuze sudac, današnja neprilika neka te ne dira, nije tebi na sramotu. Slušaj župnika, koji se je i malo prije tako toplo za tebe zauzeo.

— Mijo počekaj vani, reče župnik, dok svršim, poći ćemo zajedno.

— Da ti pravo kažem, preuze sad sudac, ja sam osjećao malo sućuti za Panićeve. Ta stari je prošundrao i propio veliki imetak, bio lienčina i danguba, pa sam držao, da od zla sjemena ne može biti ni dobra ploda; no Mijo će biti ipak bolji.

— Prijatelju, ti poznaješ njegova djeda, jer si kao sudac imao s njim posla; oca i majke nisi mu poznavao; oni bijahu valjani i čestiti ljudi. — Mladi Mijo stoji osamljen, goloruk i siromašan u svietu; da su mu živjeli stari, kako Bog zapovieda, bio bi danas najbogatiji mladić u cieloj župi. Kad sam prije trideset i pet godinâ došao kao župnik u Dugovac, bila je u cieloj okolici kuća i zadruga Panićeva najveća, najbogatija; al se u njoj već onda uvriežila nesloga, pa se kuća namah iza godine 1848. razdielila. Od velike kuće nastalo osam koliba. U njih kud toplina tud i zima, vjetru je slobodan

ulaz i izlaz; kad ih danas pogledaš, pitat ćeš se kao u čudu: da li u njih krštena čeljad živjeti može? Kako su se Panićevi razdielili, prestali su raditi i gospodariti, već su živjeli od gotova, dok je bilo koje pare. — Petar i Naco bijahu jošte najbolji; imali su do 20 jutarâ zemljišta a k tomu za gospodarstvo dovoljno blaga. Petar izučio kolarski zanat, te neko vrieme radio kod kuće, a kašnje se od kuće odmetnuo i pošao u sviet. Naco je na gospodarstvu sa svojim sinom ostao sam. Nije se do duše napinjao, ali je ipak gledao, da uzdrži ono, što je dobio. Sin već kao mlad pokazivao više volje i zanimanja za rad nego li otac. Proteklo je kakovih dvanaest godina, sin Nacin Lacko, oženio se. Od tada je posvema zamienio oca. Sin je radio, otac uživao, al mu nije nitko prigovarao; Lacko bio zadovoljan, što mu otac pustio slobodne ruke. — U to vrieme pozovu Nacu pred kotarskog predstojnika u Borovac; jer da mu se ima nešto važna saobćiti. — Došla pisma iz Zombora u Bačkoj, u kojih se javlja, da je ondje pred neko vrieme umro kolar Petar Panić kao udovac, a sav svoj dosta veliki imetak da ostavlja svomu bratu Naci u Lepušici. Naco baštinio oveću svotu, te tako preko noći postao bogat čovjek. Ako je već do sele odnemario bio rad, sada je po gotovo nanj zamrzio, te veći diel života i danju i noću u krčmah probavio. U krčmah rado ga vidješe kao gosta; jer je mnogo trošio, a sve gotovim plaćao. Kući vraćao se kasno u noć i mamuran; tada nije se nitko usudio unj dirnuti, jer bi zlo prošao. No jednog dana, kad se stari tužio, da će ga groznica, približi mu se sin, te će ga onako prijazno umoliti, da se dozove pameti, te ne rasipava blago i novac onako po vjetru, jer bi ga moglo i prije vremena nestati. — Starcu to nije bilo pravo; pa će mu s toga osoro i rezko odrezati:

Što je tebe briga za mene, što ja radim i koliko trošim, moje je i Božje, a za ovo ja nikomu ne odgovaram, a najmanje tebi; al da mi ne zanovetaš, evo dajem ti polovinu cieloga grunta, pa radi na svoju ruku i na svoju odgovornost, a za mene i ne pitaj, kao što ne ću ni ja za tebe.

Lacko bio dobroćudan, te ga se očev ukor neugodno dojmio; al ipak bolje i ovako; barem će nešto spasti za sebe i za obitelj.

I Lacko na razdieljenoj poli počeo gospodariti, podigao si udoban stan, uredio si gospodarska zdanja, nabavio blaga. Istina zadužio se ponešto, al kako je bio marljiv nadao se za koju godinu sve izplatiti.

Naco živio je svedjer po staroj naviki. Žena mu Jana htjela nešto od dobivene baštine spasti za djecu a možda i za crne dane, koji bi napokon mogli nadoći te mu iz ladice izvadila nešto novacâ i sakrila. Stari to u brzo spogriešio, te sumnjajuć na ženu navalio na nju, da mu kaže gdje je novac. Ona se doduše skanjivala i otezala; ali da se ugne progonu i zlostavljanju izruči mu one novce. Bilo je oko 200 for., a to bijahu i posljednji novci od ciele njegove baštine. Naci dodje nesretna misao, da otvori krčmu, i to onda, kad mu je već novca gotovo ponestalo. Vino uzimao od Martina; prvih pet akova platio; al kašnje sve išlo na dug, što je naravno Martin točno bilježio. Vino se pilo; al najviše ga je sam gospodar sa svojimi prijatelji izpio, koji naravno nisu ni plaćali. Tako išlo dan za danom, godinu i pol, a dug je narasao na 300 i više forinti, na koji si je dao Martin izraditi obveznicu jošte u horu; jer je Naco iza toga naglo obolio i umro. Poslije njegove smrti digao je Martin tužbu na ostavštinu, u kojoj u ime duga, kamatâ i troškova traži 400 for. Gotova novca nije se našlo ni za liek; s toga morala se provesti ovrha na kuću i

zemljište, i kako onaj diel, što ga je Lacko dobio, nije bio u gruntovnici izlučen od očeve polovice, prodalo se sve zajedno. Sve je to kupio rukodavalac Martin. Djeci nije ni grudica zemlje ostala. Lacko nije mogao vjerovati, da bi se njemu tolika nepravda mogla učiniti, pa se zaprietio, da će svakoga ubiti, koji će ga iz njegove kuće i s njegova posjeda ćerati. I bio je u istu biesan. Tolike se godine mučio, da si uredi gospodarstvo, a sad na jednom da ostane na suhoj grani.

Kad se urekao dan, da će doći sudbeni izaslanik, da preda kupcu dostali posjed, Lacko se spremao na odrešit i zdvojan odpor. Kad ga žena ovako uzrujana opazila, prepala se i uzdrhtala, pak mu u očaju pala oko vrata moleći ga, da se svlada. Dragi supruže, govorila bi mu ona, nesreća nas je stigla, mi si nismo krivi. Ne preostaje nam drugo, van da ju strpljivo podnosimo. Nemoj, ah nemoj, dragi mužu, učiniti ništa nepromišljeno! Učiniš li što nepromišljeno, bit ćemo ne samo nesretni, već i zločinci. Promisli, dragi moj, kad već ne možemo da ostavimo djeci baštinu njihovih otacâ, ostavimo im barem pošten glas i pošteno ime. Kolika bi to bila sramota, kad im se danas sutra govorilo: otac vam je bio zločinac. Ne, toga ti ne ćeš učiniti; što ne odgovori mi?

— Ne ću, ne ću, zajeca od teške boli nesretni otac, hvala ti na utjehi i savjetu, Bog neka se smiluje našoj djeci.

Lacko je otišao od kuće, da se ukloni sukobu, a sudbeni je povjerenik mogao bez zapreke svoj posao obaviti. — Medjutim Lacko nije za dugo preživio svoje sramote: obolio je i umro; a za tri mjeseca kašnje sliedila ga i vjerna žena, ostavljajuć siromašnu djecu na tudjoj milosti. — Martin Šumović preuzeo posjed Panićev, i tobože iz milosrdja uzeo k sebi mladoga Miju, komu je bilo jedva deset godinâ, dočim mu je sestra

nešto starija od njega otišla k tetki u Željkovac, gdje se je za nekoliko godina udala u zadrugu Galićevu.

Mijo došao u Martinove ruke: zlo i naopako po se; jer je Martin gotova pijavica za čovjeka; a k tomu čovjek koji ne mari puno za Boga i dušu, al je bila i u nesreći srěća po njega, što je Martin imao kućanicu, koja valjda i sama nesretna priljubila se nesretniku, te ga milovala ko rodjena majka. Mijo je doduše, dok su mu roditelji živjeli, polazio školu; ali poslije njihove smrti morao ju ostaviti, jer ga nije imao tko hraniti ni odievati. Staza uzela diete na oko, te ga sama poučavala, u koliko je znala i mogla; ona s njim prošla cielu biblijsku poviest, koju je znala zgodno upotrebiti za svagdanji život, njeteć u dječaku vjeru i pouzdanje u Boga i u njegovu providnost. — Mijo radio neumorno, jer je gospodar od njega puno zahtievao; a za sve ovo bio je obilno nagradjen ljubavlju i prijaznošću Stazinom. Martin je to opazio, te ga proćerao, a siromah Mijo našao krov i slušbu kod Grgića u Željkovcu.

Evo vam u kratko poviest Panićeva. Siromah je; al siromaštvo nije uviek nesreća, dapače ono može biti kad što poticalo na velika plemenita djela. Veli se da je u siromaštvu zarodak griehu i zlu. Ja opet velim, da nije; pa bih se okladio, da velika većina kažnjenikâ nije zbog siromaštva nastradala već zbog hrdjava uzgoja.

Župnik obaviv po tom svoj posao poveze sa sobom kući i Miju.

Mijo se u brzo snašao kod župnika, te sa svoje umiljatosti bio svima u volji. Župnik uzeo si truda, da ga dobro upozna, pa ga uputi u koječem, što mu je jošte trebalo. Mijo bio iskren i otvoren, on se povjerio svomu dobrotvoru, te mu odkrio svoja čuvstva, svoje srce, kao da je na izpoviedi. Župnik je znao sve, pa i to, da on voli Jagici.

— Jaga te je dobro savjetovala, reče mu jednom župnik. Podji u sviet i uči, a kad si izučio i postao čovjek, vrati se kući, da izkupiš zadanu rieč, i da budeš svoj. Zato treba ti koješta, no to ću ti ja nabaviti. Za nekoliko dana pribavio mu je putni list, a kod svojih prijatelja sabrao toliko, da mu je mogao nabaviti potrebno odielo i kraj toga uručit mu koju krajcaru za put.

Župnik bi mu češće govorio: Sinko, ti si siromah, a tome si nisi sam kriv; no nastoj, da si spremiš vedrije dane; to stoji do tebe. A da ti to podje za rukom, moli se dnevice Bogu, i preporučuj se svomu angjelu čuvaru, da te prati na svih tvojih putevih. U svom novom životu imat ćeš kojekakovih neprilika; ne kloni duhom: što će biti veća pogibelj, nadaj se, da je i pomoć Božja bliža, samo nastoj da je budeš uviek vriedan. Ti ćeš možda doći medju ljude, koji ne mare ni za Boga ni za dušu, kojim je crkva i molitva deveta briga; ne povadjaj se za njima. Svake nedjelje imat ćeš valjda prilike da ideš u crkvu, a ti je nemoj nikada zanemariti. Prije i poslije jela, prije i poslije rada uzdigni srce k Bogu, da ti trud i posao blagoslovi. Moguće da će ti se drugovi rugati, da će te ismijavati, al to neka te ne smeta. Više vriedi pomoć Božja, nego li obziri ljudski. Budi radin, jer radišu Bog pomaže, budi krotak i uljudan, jer umiljato janje dvie matere sisa; ne traži nikad svadje ni zadjevice, a kad si u nju zabasao, gledaj da joj se za vremena ugneš. Slušaj svoga gospodara u svem, što se ne protivi zakonu Božjemu, budi mu odan i vjeran; tim ćeš omiliti. Bude li se s tobom nepravedno postupalo, podnosi i to strpljivo, ali ne čini nikomu krivo. Nešto si čitati naučio; kao naučnik morat ćeš polaziti opetovnu školu; gledaj da se njom okoristiš, i upotrebi svaku zgodu, gdje ćeš moći štogodj koristna naučiti. Po nedjeljah i blagdanih običaje mladji sviet na zabave i u

krčme, gdje se trati vrieme, gubi teško privriedjeni novac, a često ubija poštenje i zdravlje. Ti se toga kloni, svaku privriedjenu ili dobivenu krajcaru čuvaj za budućnost, a za dokolice uzmi koju koristnu knjigu, pa čitaj i uči, ili si bilježi što si važnijega čuo, vidio ili doživio. Sinko radi ovako, pa ćeš pomoću Božjom doći do cilja, za kojim si pošao. Mijo, govorio sam ti od srca, kao otac djetetu, komu želi sreću i napredak. Jesi li me razumio?

— Jesam, gospodine župniče, dahnu mladić.

A jesi li glavno zapamtio, što sam ti izbrojio, opet će župnik.

— Jesam, al da ne zaboravim, ja vas molim, da biste mi sve to u mojoj bilježnici zabilježili.

— I to ću učiniti, al mi obećaj, da ćeš se tih naputakâ i držati.

— Obećajem, i zadajem vam rieč, da vaših opomena nikada ne ću zaboraviti; a da mi ostanu dublje u srcu i pameti, ja ću ih svaku večer, prije nego li legnem pročitati.

— Dobro je tako, sinko moj, a ja ti svoje strane obećajem, da te ne ću zaboraviti, da ću se za tebe moliti. Bog te blagoslovio!

Još samo jedno, gospodine župniče. O meni se pronieli hrdjavi glasovi, a vi znate da sam nekriv; al zli ljudi mogli bi ipak držati za istinu što nije no puka zloba; a da Jaga o meni posumnja, bilo bi mi gore od smrti.

A misliš li, da bi Jaga mogla kleveti povjerovati? Ti ju slabo poznaš; ona koja te i protiv volje roditeljâ zavoljela, sjegurno je o tvom poštenju čvršće uvjerena, nego li da bi zlobnim klevetam mogla ma i za časak povjerovati; medjutim i s te strane budi uvjeren; Jaga će ti ostati vjerna.

Drugi dan, bilo je to poslije bogojavljenja, spremio se Mijo na put, primiv u bilježnici opomene, što no mu ih je g. župnik svojom rukom napisao.

S Jagom se nije osobno oprostio; ali ju u malenu listiću uvjeravao o ljubavi, koja u njegovu srcu ne će nikada utrnuti.

VII.

Poslije one kobne noći, kad no je Martin bio prosac, bijaše Marko duševno i tjelesno slomljen. Legao, al nemogao usnuti, pred očima kan da mu stajala Jaga s krvavimi mrljami na čelu; bojao se, nije li joj kakovu tešku ozledu zadao, stidio se sebe, prokleo svoj život, Martina i starješinstvo, al žene i djece nije proklinjao. O kako je nekoć liepo bilo, govorio bi sam sebi, kako mu je život mirno i zadovoljno tekao, i koliko ga obiteljska sreća dizala i zanosila! A danas sve je pošlo netragom, upropastio sebe, ženu i djecu, pa ih napokon zlostavio, gdje će se to i kako svršiti?! Prevraćajuć se po postelji mal ne cielu noć, pred zoru zaklopile mu se vedje nad očima: usnuo je, al san ne bijaše mu no nastavak misli, što su ga jur na javi izmučile.

Pričini mu se, da mu u kuću banula četa ovrhoviteljâ s Martinom na čelu, te mu pliene i grabe sve što ima, za dug, što ga nije podmirio. Iza njih eno primiču se oružnici, poznaje ih po svietlom oružju, dolaze da ga uhvate, i odvedu pred sud, možda u tamnicu ili ćak do stratišta, jer se je valjda već saznalo, da si je u jarosti ubio kćer. Strava ga spopade, on bježi iz sobe, ide u staju te potiho ali u najvećoj brzini osedla vranca, popne se na stremen, zajaše, pa strjelovito nagnu u bieg. Leti konj što ga sile nose, ali su mu i progonitelji mal ne za petama. Skrenu lievo, ne bi li im umaknuo i zameo

si trag. Ali tudier se već mienja prizor i pozorište. Nebo se zamaglilo, oblaci se spustili do zemlje te sakrivaju konja i konjika, snieg se spustio u debelih gustih pahuljicah te pada, kan da će zasuti obojicu. On podbode konja, a ovaj napne sve sile grabeć i valjajuć hrpe sniega pred sobom. Sve badava konj pade, pade i konjik: snieg je zasuo obojicu. Siromah leži u sniegu, konj ga k zemlji pritisnuo. On diže glavu, ne bi li zraka uhvatio, da se ne zaduši, pruža, ruke, ne bi li se o što uhvatio; u to oćuti, kako nevidiva ruka odgrće snieg s njega, a kad si protro oči, opazi na površini Jagu u svečanu ruhu s viencem na glavi, kako mu pruža ruku, da ga digne i izbavi.

Marko se trznu na postelji, otvori oči, pogleda oko sebe. Bieli je dan, sunce već od davna prodrlo u sve kutiće sobe. Ha strašna li sna! Hvala Bogu da je samo san; san je laža, a Bog istina.

Al taj je san izmučio Marka, da mu je sa čela kapao debeli znoj. Ustao je, al mu se činilo, da je preslab i nesposoban za svaki posao. Prva mu bila misao, kako mu je sa ženom i kćerju, pa se s toga kradomice došuljao u prvu sobu, da vidi što je i kako je. U sobi ne bijaše nikoga. Izadje na hodnik, a sa hodnika opazio na dvorištu kraj zdenca ženu i kćer, gdje nešto peru. Na srcu mu odlanu, podje opet u svoju sobu te iznovice legne. Sad je već mirnije spavao, jer je vidio, da je minula pogibelj, s koje se je cielu noć sgražao.

Al to sve nije Marka opametilo; u mjesto da pregne svimi silami, kako bi se digao i oporavio, on je pošao starim utrenikom. Kćer si nije ni pogledao, a kad bi ga ova i nagovorila ili mu se primakla, on bi ju surovo odrinuo od sebe, držeć i sada, da je ona kriva njegovoj nesreći. Sa ženom jedva bi po nekoliko rieči izmienio i to u najprešnijih poslovih. Ciele dane izostajao, a noću

se mamuran vraćao, izpričavajuć se, da ga je slušba zadržala. Sada se je više držao Dugovca nego li Željkovca, valjda se bojao, da mu Jakov ne bi više dao na vjeresiju, a u njega slabo kad bilo novca, izim da je kakovu globu ili namet ubro. — Jednog dana vratio se nešto ranije, ali snuždjen i pokunjen kan da su mu ladje potonule. Nikoga nije gledao ni pozdravio, već se povukao u svoju sobu i zaključao. Otvorio sanduk, izvadio kojekakova pisma, te ih poredjao po stolu; zatim podbočio glavu dlanovi, i uronio u misli. Što mu se dogodilo? Danas pozvao ga kotarski sudac preda se, te ga upitao, kako je sa školskom globom, koja mu je već dvie godine bila povjerena, da ju ućera, a on od nje sve do danas nije računa položio. Globarina segla do 80 for.

Kotarski mu sudac spomenu, da su u njega bili zdenčari, koji su gradili školski zdenac, i tražili svoju zaslušbu. Oni su svoj posao već pred godinu dana obavili, a od pogodjenih 250 for. dobili su tek 100 for. Starješini je bilo strogo naloženo, da taj novac ućera. Marko o tom ni danas nije položio računa. — Kotarski sud strogo mu je naložio, da za osam dana ućera novce i kotarskomu sudu preda; ne učini li toga, povest će se proti njemu iztraga, a tada zna, što ga čeka.

Marko sad pregledao papire i bilješke, pa se uvjerio, da je sva ta globa i sav namet uplaćen, dakle da nije ništa na dugu. Ne preostaje dakle drugo nego namaknuti novac bilo s oka bilo s boka, te ga predati na svoje mjesto.

Od kuda novac, promrmlja za sebe? U njega ga nema ni za liek. U selu nitko mu ne bi uzajmio; na Martina ne mogaše računati; Jakov bi mu uzajmio ali na zalog, a on nema više što založiti; do ono nešto isisanih oranica, što mu ih i samomu treba, da prehrani obitelj. Ne preostaje druga, van prodati konje, koji vriede

i 300 for. Istina u proljeću ne će biti pluga, a u zimu ne će imati na čemu drva privesti, al mora biti. Marko je odlučio, pa se svukao, te težka srca legao na počinak i nepitajući za večeru. — Drugi dan urani, podje k ženi da mu iz sanduka (škrinje) izvadi čistu košulju, jer da polazi na sajam u S.

— A što ćeš na sajmu, zapita žena zabrinuto?

Prodat ću konje, odvrati kratko ali rezko starješina.

Katu zazeblo nešto oko srca, prepala se, jer su bili konji jedini, što su nešto vriedili, i Marko se njimi ponosio. Kad ih prodaje, mišljaše si žena, mora da je prieka nužda; ona ga se nije usudila pitati.

Marko nešto založio, izpio čašicu rakije, zasjeo na osedlana vranca; pak krenuo na sajam. Jaga mu se primaknula i zaželila sretan put, ali on je nije ni pogledao, već nešto promrmljao, što je kletvi nalikovalo, te ga nestalo.

Dan je prolazio, mati i kći radile svoj obični posao, a Janko bio zabavljen u štali. Na večer sjele obje kraj peći. Kata vrndala na svom kolovratu, a Jaga prebirala prstima tanahno vlakance na preslici. Obje šutile, akoprem se svakoj vidjelo na licu, da imade mnogo toga na srcu, što se ne da na jezik. Jaga je ipak prva počela:

Danas je otac otišao na sajam nekako zlovoljan; ja sam mu zaželjela sretan put, a on me nije ni pogledao, a tako biva već kakova dva tjedna. To me boli, boli me tim više, što sam si sviestna, da mu ja nisam ništa kriva.

Uvriedila si ga, odvrati Kata, što si odbila Martinovu ruku, a on je u to veliku nadu stavljao.

— Majko! jesam li mogla drugačije raditi? ta stidila bi se pred sobom i pred svietom, kad bi prevarila čovjeka, rekav mu, da ga ljubim, gdje ga ljubiti ne mogu. Majko, da li me i ti zbog toga odsudjuješ? Jaga se za-

gledala pri tom u majku; pogled joj bio tako nježan, tako ganutljiv, da mu Kata nije mogla odoljeti: ona si privinula kćer na svoje grudi, te ju stala cjelivati.

— Ne diete moje, ja ti ne zamjeravam, jer se ljubav ne da isiliti. Ti se udaješ; za to treba tvoju volju štovati.

— Hvala ti, majko, meni je, mogu ti reći na te tvoje rieči odlanulo, jer vidim, da me ti ljubiš. Što sam ja uradila, nije to bio djevojački hir ili prkos, već upravo nužda, jer da sam drugčije uradila, bila bi nesretna za cieli svoj život. Pak Martin nije onakav, kakav se iz vana prikazuje. Ti si sama čula, kakovi se glasovi o njemu pronose, pa mi kaži, bi li uz njega mogla biti sretna. Možda ćeš još i ti doživjeti, da će on zlo svršiti. Kad bih ja i htjela bila tu neopravdanu žrtvu doprinieti, ne bih smjela, jer sam rieč drugomu zadala.

— Jadna kćerko! ti ljubiš Miju? ja sam to opazila, ali nisam vjerovala, da bi do toga došlo. Mijo je istina dobar i valjan, ali on te ipak ne može uzeti, jer te nema kamo odvesti: on je siromah bezkućnik. U kuću ga ne možemo priženiti, jer nam sve propada, i ja se bojim, da ćemo još i mi ostati bez krova.

— Ne, majko, tako nisam mislila, toga i sama ne bih željela. Ali ja sam uvjerena, da će Mijo pregnuti svom snagom, da si osnuje svoju dobru budućnost; on je vriedan, pa će mu i Bog pomoći. Treba samo nekoliko godina strpljivo čekati. Ja sam mlada, pa mogu čekati.

— Zlato moje, koliko sam godj puta na tvoju budućnost pomislila, zazeblo me u srcu. Snivala sam bajni san o tvojoj sreći, al taj je san lahkoumnost i nebriga očeva razorila. I ja bijah tvojih ljeta, nu dani moga djevovanja bijahu čisti i vedri ; mlado mi srce prionulo uz tvoga oca, i on je bio vriedan moje ljubavi. A ti siroče, kako je s tobom? Otac te smatrao orudjem za svoje

ciljeve, i ne pitajuć tebe, pa kad mu se nada izjalovila, odvratio se od tebe, uztegnuo ti nekrivoj svoju ljubav, svoje milovanje; a to znam da ti ogorčava mlade dane tvoga djevovanja; no o mojoj ljubavi možeš biti uvjerena, ja ti je nikad ne ću uzkratiti. Ali molimo se i za oca, da ga dobri Bog navrne na pravi put, dok nije sve propalo.

— Dà molimo za njega, ja to činim svaku večer i svako jutro i nadam se, da će me Bog uslišati.

— Za čudo, otac se jošte ne vraća; na uri izbilo je osam sati, a njega nema; ne dao Bog, da bude kakova nesreća.

— Ne mislim, odvrati mati, toliko je pametan, da će paziti na sebe. Valjda je prodao, te se po svom običaju zadržao medju prijatelji. Čini mi se, da je i susjedov Perica pošao na sajam, deder pogledaj, je li se on vratio.

Jaga odloži vreteno i za tili čas bila je u susjedovu dvorištu (komšijinoj avliji). Baš se susrela s Pericom, koji se iz štale vraćao u sobu.

— Perice! zovnu djevojka.

Perica se ogleda, a djevojka nastavi: Jesi li vidio moga oca na sajmu?

— Jesam ga vidio. Prodao je ridjana, ali mu šarac ostao. Ja sam ga zvao, da ide samnom, al se u krčmi zadržao sa S. starješinom, komu je čini mi se konja prodao.

— Hvala ti, Perice, dahnu djevojka, valjda će se i otac doskora vratiti. Lahku noć.

Jaga što bi trenuo banula u kuću, te izkazala majci, što je doznala.

Vani stao zujiti oštar sjevernjak, snieg se spustio, kan da ga iz vreće siplješ, te zaprašio čitavu površinu.

— Bože, kakovo li se vrieme sprema; snieg će kroz noć do koljena zapasti, a oca nema; ja se bojim, rekne Jagica.

Obje zašutiše.

— Kasno je, majko, ne bi li ti išla na počinak? ja ću čekati sama.

— Ne da mi se na san, srce mi je nemirno i puno crnih slutnja, odvraćaše majka, ostat ću s tobom budna.

I opet proteklo više vremena, na uri izbilo jedanaest sati.

Obje, rekao bih, da su na žeravici, u to se začuje, kako je na dvorištu zahrzao konj.

— To je šarac, veselo kliknu djevojka, došao je otac, i ona brza kao srna skoči na dvorište. Konj je stajao pred stajom osedlan, al Marku ni traga ni glasa. — Popostane časak misleći, da je pred dvorištem s konja sjašio. — Badava i opeta nikakova traga ni glasa. U to čulo se sa ceste, kako konji grabe slabim kasom po sniegu napried. — Jaga izašla na cestu, bila je mjesečina, te je dobro razpoznala kola, u kojih sedjahu četiri čovjeka kožunci ogrnuta. Valjda su Ratkovčani vraćajući se sa sajma.

Jaga ih zaustavi i upita: Ljudi Božji! dolazite li možda sa S-skog sajma?

— Ne, već iz Zagreba.

Jeste li gdje sastali moga oca, Željkovačkoga starješinu? On bi se morao vraćati sa S-skoga sajma?

Da, da, susresmo ga na Lepušici, jašio je pred nami, ali na zaokretu skrenuo prema Gredici; dalje ga nismo vidjeli. Lahku noć! i kola se odvezla napried.

Jagi se zamaglilo, a pred očima sav joj se sviet zavrtio. Otac je valjda spao s konja, a konj bez njega došao kući: tako je sudila djevojka.

Majka se prestrašila, kad ju onako bliedu opazila, gdje joj se vlažne oči nemirno micahu po očnicama, kan da nekoga traže.

Za Boga, što ti je, ti strašno izgledaš, nešto se dogodilo, govori, nije li se otac vratio?

— Konj je sam dobrzao, promuca drhtavim glasom, a oca je nestalo. Konj mu se valjda spotaknuo, i on pao u snieg i poginut će jadan!

Jaga se sruši na stolac, bol ju i strava prevlada.

Ne potraja to dugo, ona ustane, natare si sniegom sljepočice i čelo, uzme materin kožunac, što joj je upravo pod ruke došao, zaveže si rubcem glavu, i izadje na vrata.

— Kamo ćeš, zdvojno će mati?

— Tražiti oca! bijaše kratak odgovor.

— Ti sama, po tom sniegu i mećavi?

— Naći ću nekog, tko će samnom; ja ga naći moram, pa ma sav snieg od Lepušice do Željkovca rukama prekopala.

— Stoj! ja ću s tobom.

— Ne majko, ti ne ćeš nikuda, ti ostani doma, i onako slaba si zdravlja, pak da napokon ostanem bez oca i majke. Probudi Janka da spremi šarca, na njega sam i zaboravila.

— Jaga se u noći izgubila; majka za njom vikala, ali ona je više nije čula.

Došav do prve kuće iza Željkovačkog mosta pokuca na okance malene komorice. Bijaše to kuća kovačeva.

— Tko je Božji, ču se iznutra hrapavi pridušeni glas. Bila je to Manda.

— Ja sam, susjedo, ja bih vas nešto liepo molila, je li Gjuka kod kuće?

— A što će tebi Gjuka? srdito će Manda.

Dogodila se nesreća: otac moj pao je negdje s konja u snieg, a konj sam dobrzao kući; idem da ga potražim, pa bih zamolila susjeda, da mi pomogne.

— Nema ga kod kuće, odvrati Manda, al da je i kod kuće ne bih ga pustila. Tvomu je ocu i onako uviek vruća glava, pa ne će škoditi, da si ju u sniegu malko razhladi. S Bogom i sretan put!. Manda zalupi malenim okancem, i legne opet u krevet.

Jaga ostala sama, i sad istom uvidjela, na kakav se dala posao, te počela dvojiti, hoće li ga u istinu izvesti. Pošla je dalje, al se kod crkve opet zaustavila, prekrstila i toplo se pomolila Bogu, da joj spase oca; da joj udieli milost, kako bi oca našla. Ona stane pomišljati sad na ovoga sad na onoga, tko bi joj htio ići pomoći tražit oca. Pomislila i na učitelja; za nj je bila sigurna, da joj ne bi molbe odbio; al se je bojala noću ga uznemirivati. Poći ću do kuma, rekne sama sebi, za njega sam uvjerena, da će mi pomoći. Al kum Pavao bio u pol sela, a do njega valjalo je četvrt sata prtiti po najvećem sniegu. Kad mu se na kakovih sto koraka kući primaknula, utrnula se u sobi svieća. Hvala Bogu, reče opet sama sebi, bit će netko budan. Pospješi korake i pokuca na okno, koje se već smrzavati stalo. Nikakova odgovora. Pokuca po drugi i po treći put nešto jače, na što se ozva glas iz sobe: Tko je Božji? Tko je? Jaga je po glasu prepoznala kuma, te se javi: Zlati kume, otvarajte, sve ću vam kazati.

— Za ime Božje, to si ti Jago! a što te nosi po svietu u to doba? po takovu nevremenu? I nečekajuć odgovora izpao iz sobe, te na hodniku otvorio vrata. Djevojka uljezla za njim. Zapaliv svieću gotovo se prepao, opaziv pred sobom prozeblu, bliedu i dršćuću djevojku.

— Govori, diete, što se dogodilo, ganuto će Pavao.

Jaga u jedan mah bez preduška izkazala svoju nevolju. Stresi sa sebe snieg, svu te je zameo, mogla bi nastradati, pa se ogrij, dok priredim sve i uprežem saonice. Jaga poslušala, a kum probudio konjara Boltu,

naloživ mu da upreže konje u saonice. Dok je Bolto upregao, spremio se i Pavao.

Gotovo je, rekne Pavao, ajdemo da tražimo, evo ti Jagice, moje čohe, ogrni se, studeno je. Na saonicah bilo siena; uzeo je Pavao i dva velika gunjca, misleći, da će mu jih trebati. Sjedoše na saone, te zaokrenuše selom prema Lepušici.

Jago, rekne Pavao, ti gledji na lievo, ja ću na desno, a ti Bolto ćeraj korakom.

Došli su već na kraj, ali nisu opazili nikakova traga do rezova u sniegu od kola i saona.

— Kuda ću sada? upita Bolto.

Na Lepušicu, odvrati Pavao, al polagano kao dosele.

— Nešto pred Lepušicom zakretao put na Gredicu.

— Ovamo je morao navrnuti, dahnu Jaga; jer su ga ovdje susreli Ratkovčani.

Pavao skoči sa saona, da vidi, ne bi li kakav trag opazio; gleda časak tapajuć po sniegu ovamo onamo. Evo tuj je trag konjskih koraka, jošte se malo razpoznaju, kreni na lievo. Bolto naravnao konje, kako mu se reklo i pošao dalje, i već su na domaku Gredice a ništa ne opaziše. Tik pred selom žuborio pod sniegom potočić, preko koga je vodila brv, kojom bi djeca prolazila u školu.

— Stoj, glasno će Pavao, skočiv opet sa saona. Ovdje je snieg samljeven, tu je i trag konjskog ležaja. Pavao gleda ovamo onamo, te mu se na samoj obali pričini, da nešto strši na površini, ili kakav iztruli panj, ili možda čovjek. Primaknu mu se, te stade š njega odgrtati snieg. Vjetar već od davna prestao, a i snieg se primirio. Bliedi mjesec upro svoje trakove u tužni prizor, koji nam se ovdje odkriva pred očima.

— On je, kriknu Pavao, i zovnu djevojku, da priskoči.

Bijaše u istinu nesretni Marko. Noge visile su mu u vodu, oko kojih jur se uhvatila poledica, dočim se

glava naslonila na obalu. Glava mrzla, na njoj se na čelu opažala rana, iz koje morala protjeći krv, nu koja se već na površini smrzla i oledenila; ruke bile mu ukočene, a na cielom tielu ni traga životu.

— Mrtav je, Bože moj! zavapi djevojka zalòmivši zdvojno rukama.

Pavao jošte svedjer oko njega radio: odkopčao mu kožunac, odgrnuo prsluk, te mu stavio ruku na prsa. Prsa ne bijahu jošte posvema ohladnjela, prigne uho i stavi mu na srce, te mu se pričinilo, da čuje njegov kucaj.

Jago, zlo je, al otac jošte živi. Svakako bijaše skrajnje vrieme, da smo došli, jer jošte časak dva i njegov bi život utrnuo.

Dozvav u pomoć Boltu stali ga trti sniegom po cielom tielu, a tada ga oprezno položili na saonice i pokrili gunjci, pa krenuli kući. Kad su zaokrenuli na starješinovo dvorište, pietli su upravo prvu zoru zapjevali.

Što je dobra volja premogla, sve se učinilo; što je domaća vještina znala pomoći, sve se uporavilo. Nesretnik je doduše pokazivao znakova života, ali mu se nije povratila sviest.

Kata i Jaga zahvalile Pavlu za dobrotu i ljubav, koju im je u najvećoj nuždi izkazao, ali to bijaše i sve, što su učiniti mogle. Pavao je vidio, da tudier jošte mnogo treba, hoće li se nesretniku uzdržati život; velike nade nije ni sam imao, ali je mislio, da se na pol puta sustati ne smije.

— Pripazi na bolestnika, reče Kati, na njem će se za čas pokazati vrućica, a možda i znakovi bulažnjenja, a ja idem u Dugovac po liečnika i župnika. Ako prvi ne uspije, da barem drugi svoje učini, te mu olakša put u vječnost. Ne klonite duhom, pouzdajte se u Boga i njegovu dobrotu.

Pavao je otišao, da ovrši, što bijaše obećao. Doista plemenit čovjek!

I u istinu Pavao bijaše u Željkovcu neobičan pojav. Proniknut kršćanskom vjerom i njezinimi načeli, tvorio je dobro, gdje je samo mogao i imao prilike, ne gledeć u tom ni na prijateljstvo ni na neprijateljstvo, a Bog ga k tomu blagoslovio, te uviek za takove svrhe imao dovoljna sredstva. Pavao bio je pametan čovjek, čitao novine, nabavljao si knjigâ; pak što je naučio, u tom je upućivao i svoje susjede. Bio radin kao mrav, a k tomu štedljiv, te ne bi nikad ni krajcare bez potrebe izdao; mnogi su to držali za škrtost; ali su imali krivo. Njegova kuća bila je u Željkovcu najljepša i najbolje uredjena, a cielo mu gospodarstvo uzorno. Imao ženu, š njom bio jedna duša u dva tiela, imao kćer Jelicu i dva čila krepka dječaka (momčića), a te je pazio kao zenicu oka svoga. Sa Markovom ženom bio je u daljem rodbinstvu, a njegovoj djeci bio je kum. Pavao je volio Marka, bio mu je prijatelj, pa ga se s toga njegove zablude neugodno dojmile. On je češće zalazio k Marku, te ga prijateljski odvraćao od stranputicâ, u koje je već preduboko zabrazdio. Al Marku dosadila svaka opomena, te joj se ugibao; pa se s toga ovo pošljednjih godina od njega posve odvratio. Pavao ga je žalio, jer mu je milo bilo njegove žene i djece, kojim je uviek ostao pravi iskreni prijatelj. Jaga je s toga posve pravo računala na pomoć Pavlovu, te se nije prevarila. — Bilo je već podne minulo, kad se Pavao vratio, dovezav sa sobom župnika i liječnika.

Liečnik je pomno razgledao bolestnika i slegao ramenima rekavši: Ne pomože li mu Bog, moja će mu umjeća slabo pomoći. Za tri dana ne okrene li na bolje, tada je bez sumnje sa svietom obračunao. Kazao Kati,

kako da s bolestnikom postupa, i propisao ljekove, koji neka mu se od vremena do vremena podavaju. .

Župnik se duže s Markom zabavio: duševni liečnik trebao da pronikne u duševnu bol, kako će joj pružiti lieka, koji hrabri i oživljuje za duševni život, koji sokoli nevidivom snagom ondje, gdje već čovječja moć i umjeća prestaje. Kako su ovi ostavili bolestnika, zaklopi on oči i stisnu ruke u nakrst na prsima.

— S Bogom! rekao je župnik na odlazku, ovih danâ i onako sam u Željkovcu, pa ću vas pogledati.

Kati je tuga stisla srce, te stala jecati i gorko plakati. Do toga li je moralo doći, jadni moj supruže? Prošla mladost, prošla sreća, prošlo zadovoljstvo; evo nestalo zdravlja i života, a u koju cienu? Kata te misli u brzo odbije, sjetivši se, da je ona ruku pružila mužu u sreći i mladosti pa i obrekla, da ga nikad, ni za crnih dana ne će prestati ljubiti. Ti su crni dani nadošli, a ona će svojoj zakletvi i vjerna ostati.

Jaga, izprativši liečnika i župnika, vrati se i nasloni materi na grudi. Tako naslonjena plakaše gorko s materom i tihe molitve šaptaše za bolestna oca. Jaga je u istinu pokazala, da je dobro shvatila četvrtu zapovied Božju.

Marko došao do sviesti, te je imao u vjernoj slici pred očima cieli svoj položaj: sjećao se svega, te mislio o svojih zabludah i o promašenom cilju svoga života. On nije očajavao, jer je bio još uviek kršćanin, a kršćansku sviest, koja je u njega zadriemala, probudio je župnik opet na život. On se stao osvješćivati i k pameti dozivati, ako i kasno. No bolje ikada nego nikada.

Božić bijaše na domaku, a to je blagdan, komu se bogat i siromak, mlad i star raduje; jer je to blagdan one neizmjerne ljubavi, koju je g. Bog palomu čovjeku izkazao. Blagdan se ovaj običavao i u Markovoj obitelji

radosno slaviti. Djeca su mu se već mjesec dana unapried veselila, pripravljajući si jaslice i božićnjak. Ove godine minut će ih ta radost, uzdahnula bi Jaga, ali ti, dobri Isuse, koji si došao na sviet, da učiniš čovjeka sretnim, spasi nam oca; daj da ozdravi, i mi ćemo rado sve pregorjeti.

Bilo je na sam badnjak. Marku ponešto odlanulo, Jaga podigla i poduprla mu uzglavje, da se laglje nasloni. Marko kušao da se pridigne. Aj teško ide, uzdahnu on, prsa i pluća ne vriede puno. Uprvši zatim pogled u Jagu, primi ju za ruku i pritisnu na svoje slomljene grudi. Diete moje! mnogo sam ti sakrivio, možeš li mi oprostiti?

Jaga briznuvši u plač, stane ljubiti ocu ruke i obraz. Oče, ne govori tako, vidiš to boli, ja nisam bila nikada zle volje na tebe. Žalila sam svoj udes, ali na tebe nisam se nikada ljutila.

— Jedva bih vjerovao, uzdahnu Marko, a ipak sve, što vidim, sili me, da vjerujem, da si istinu rekla. Bog ti naplatio, jer ti ja ne ću moći! O da mi je zdravlja, da mi Bog udieli milost, da se pridignem, živio bih jedino za vas, radio za vas, da nadoknadim barem po nešto, što sam tako lahkoumno zanemario!

— Oče, oče! uzdaj se u Boga, on je svemogući.

— U Boga se uzdam, al je on samnom imao i odviše strpljivosti; da ne bude njegove dobrote, zaglavio bih kao zviere u šumi; ali Bog mi je poslao tebe, ti si bila moj angjeo izbavitelj, ti si zaslužila bolju budućnost, nego li što sam ti ju ja pribavio

— Primiri se, oče, mi smo već sada sretni, što ti u lice gledamo, u lice, koje se bješe od nas odvrnulo, a sad nam se opet priklonilo. Gledaj, mi ćutimo i osjećamo bol nad tvojom nesrećom, ali preko ove boli prosieva tračak svjetla u bolju budućnost.

Marka bi često takova čuvstva obuzimala, a tada je bio najsretniji, ako mu je bila ciela obitelj okolo postelje sakupljena.

Mrak se hvatao, selom prolazila mladež noseći zeleno granje, da si uredi i nakiti božić. U starješinovoj kući bio je obično najljepši božić; al ovaj put nitko i ne misli na to; jer su ih druge brige i misli zaokupile. Kata je nešto priredjivala u kuhinji, dočim je Jaga oko bolestna oca tetošila.

Marko zadriemao. Za toga odšuljala se Jaga u kuhinju, da pripomogne majci.

Poslije kako je već na Zdravu Mariju odzvonilo, došao Pavao sa svojom kćerkom Jelicom. On nosio zelenu granu, a ona pokrivenu košaru sa kolači i jestivom.

Pomoz Bog, djeco! nazdravi Pavao, unišav u sobu, kako je Marku?

— Zlo, kume, odvrati Kata, cjeo dan oblieva ga znoj, a to ga je oslabilo; sad je baš malo zadriemao.

Neka driemlje, pustimo ga u miru, biti će mu na okrepu. Ja sam došao, da vam priredim božićnjak, jer znam, da će to Jagu i Janka veseliti. Evo grane, evo jabukâ, oraha, liešnjaka pa i zlatila. Za čas dva, biti ćemo gotovi. I kuma bi došla, ali je poslom zabavljena; već znajući, koliko imate brige s bolestnikom, poslala vam je evo kolača.

O kako ste vi svi dobri, dahnu Kata! Vi nas jedini ne zaboraviste; dočim najbliži susjedi ni ne gledaju na nas, van da jim se hoće tudjom nevoljom jezik nabrusiti.

Pavao se prihvatio posla, nad stol pribio granu, a Jelica, Jaga i Janko stali zlatiti jabuke i orahe te jih na granu privezivati. Bili su poslom gotovi, kad je prvi put k ponoćki zazvonilo. Tada ode Pavao kući obećavši, da će ih sutra poslije večernje opet pohoditi.

Ponoćka je minula, i veselo vraćao se narod svojim kućam, gdje će sjesti za stol, da založi kobasica ili hladnetine (pačetine). Jaga i Kata ostale su kod bolestnika, dočim su Janka odpremile u crkvu. Sestra mu na polazku prišaptnu, neka bi se pomolio za oca.

Na sam Božić, pošla Kata k ranoj misi, a kod kuće ju kći zamienila. K podnevnici pošla Jaga, dočim je mati kod kuće priugotavljala objed. Služba se Božja svršila, a do toga Kata i objed sgotovila. Jaga prostrla stol, al ju boljelo, što je očevo mjesto moralo prazno ostati.

Prostirući stol zapita Jaga oca: Oče, jel ti štogodj laglje?

— .Nije, nije, diete moje, čini mi se, da se rušim i padam, a ja se bojim, tako će i biti, te se ne ću više pridići.

— Oče, ne bi li štogodj založio? daj nešta založi, inače ubit će te glad. Majka je priugotovila objed, srknut ćeš barem nekoliko žlicâ juhe. Okriepit će te.

— Pa dobro, kušat ću, odvrati otac.

Jaga skoči u prvu sobu, uzme tanjur, nalije ukuhane juhe (čorbe) i donese ocu. — Pomogla mu, da se pridigne, pa mu žlicom dodavala juhe. On srknu dva puta, a tada kimnu glavom i šaptnu: Ne mogu, jedite vi, a onda dodjite k meni svi skupa.

Jaga se prepane videći, da se očev život primiče kraju. Jelo joj presjelo; nešto malo samo založila, tako i majka. Janko valjda nije shvaćao pogibelji, pa se čudio, kako ovim tako slastno jelo ne ide u slast.

Marku zasuzile oči, kad ih opazio, kako mu se oko postelje pribrali; slabim glasom šaputao isprekidane rieči, iz kojih se moglo razumjeti, da ih moli za oproštenje, što se je tako slabo za njih brinuo. Za tim doda: Želio

bih kuma Pavla vidjeti, a i sa župnikom rado bih se porazgovorio.

— Kum Pavao obrekao je, da će doći po večernji, a župnik nam je obećao, da će nas pohoditi. Doći će zajedno, reče Kata.

— Dobro, dobro. Ali ostavite me sada u miru, da se saberem, ako bih ja driemao, kada dodje Pavao, probudite me svakako.

— Majko, majko! zajeca Jaga, baciv joj se oko vrata, otac će umrieti.

— Ne plači, kćerko, dosta si odvažna; pak ćeš ako je volja Božja podnieti i taj udarac. Bog te ne će ostaviti. Tako se obje medjusobno tješile i bodrile.

K večernji pošao je Janko sam. Poslije večernje zbilja dodje Pavao sa župnikom.

Upitavši za Marka, rekoše mu, da ih željno čeka, valjda mu je što na srcu.

Jaga pošla u drugu sobu. Otac ležao nepomično upirući oči u razpelo, što mu je nad posteljom na stieni visilo.

— Oče! dahnu Jaga.

Jesu li došli?

Da, jesu, sada će k tebi, dok se ugriju; misle da bi ti mogao zrak, što su ga iz vana donieli, naškoditi.

— Moguće, gorkim će posmjehom Marko — ali sve jedno; meni će već teško što škoditi ili pomoći.

Župnik i Pavao unidjoše k bolestniku.

Marko ih sumornim okom pogleda, kan da jim želi na pozdravu odzdraviti:

— Gospodine župniče! gledajte kakav sam! Jošte prije osam danâ i danas kolika razlika? Sakrivio sam, nek se puni volja Božja.

Prijatelju Marko. To su bile zablude, koje su prošle. Ti si se — hvala Bogu — osviestio, do duše nešto kasno, ali ipak za vremena. No ostavimo to, ti nam

želiš nešto važno kazati. Govori — budi bo uvjeren, da govoriš prijateljem, koji prema tebi osjećaju ljubavi i sućuti.

Marko je opet prihvatio: Pravo imate, rado bih da vam razgalim srce svoje do najtanjih niti, ali tomu nema više vremena. Svieća moja ide kraju ona će dogorjeti, a ipak puno toga imadem na srcu, što bih vam želio kazati. Umriet ću i ne žalim umrieti; al ja ostavljam obitelj, ostavljam ženu i djecu na suhoj grani. Marko stane, da uhvati zraka, pa onda nastavi:

— Kume Pavle! opraštaš li mi zablude?

Oprostio sam ti i opraštam ti, odvrati ovaj.

Znaš li moju ženu, znaš li moju djecu? nastavi pitati.

Kako da ju ne znam, ta rod mi je, a djecu sam ti na krstu podigao.

Kata moja, sjećam se je kao danas, povjerila mi svoj mladi život neograničenom ljubavi, ona me je izmedju mnogih prosaca mladjahnim zanosom odabrala, držeć da je njezina budućnost, njezina sudbina u mojim rukama osjegurana. Sjećam se, kolikom me ljubavi i požrtvovnosti u mom životu pratila; pa ako me kadkada svjetovala i opominjala, a to u njezinu savjetu i u njezinu opominjanju ne bijaše ni trunka ukora ili prekaranja, kamo li zlovolje. Gledala je bolno i stradala s moje nebrige, al me nije nikad proklinjala. A što je ona u meni našla, da li sam joj bio ono, na što sam joj se pred oltarom prisegom obvezao?! — Nu ja nisam čovjek — ja sam — i opet umuknu dah mu u prsima zapeo. — Oprostila mi je sve. Nije li zavriedila bolju sudbinu, nego li ju je uz mene našla? Doniela mi novacâ kao vjenčani miraz — al sve je to prošlo po netragu u nepovrat; a danas, kad umirem ostaje sinja kukavica, okljaštreno drvo u sebičnom svietu. Pavle! imam dvoje djece, ti si jim kum. Jaga ubogo djevojče! — i siromahu bolestniku zasuziše ukočenè oči. Jel moguće

da je takova uzrasla na krilu neljubljena i nebrižna oca? Njezina ljubav, njezina požrtvovnost, njezin priegor, njezino junaštvo, kan da nije stvoreno za ovaj kužni zrak, a ipak što je ona za mene uradila, tko bi vjerovao, kad ne bi vidio, a ti Pavle to znaš, jer si sve to na svoje oči vidio. A kako sam se ja prema njoj ponio? O Bože kakovim bi se imenom morao nazvati? Ja sam na tog angjela ruku stavio, ja sam gledao krv njezinu, a zašto, jer se otimala onomu, na što sam ju ja silio .... Al ona je sve to zaboravila; ona mi ni u onom času nije uzkratila svoje djetinske ljubavi. A ja kakovu sam joj budućnost pripravio? Sviet će reći: Gledj evo kćeri pijanice, nebriguše, koji je svoje i tudje prorajtao. Ostati će bez svega, jer joj ništa ostaviti nemam. Tko će na siroče pogledati, tko li joj ponuditi ruku?! I opet je zapeo — dah ga ostavio. — Kad se sabrao, nastavi opet: A Janko jošte je mlad neiskusan, al uztrajan, žilav i radin, prava slika sestre si, pa ipak što ga čeka? Kad je moj otac umro, ostavio mi je liepo uredjeno gospodarstvo; mogao sam s malo brige i mara napried, i išlo je dobro; a starješinstvo bijaše za mene prokletstvo. Ja umirem, a djeci ne ću moći ni ruševinâ svoga propaloga gospodarstva ostaviti, jer će i ove drugi zagrabiti. O Bože! ne žalim umrieti, al bojim se, Bog će me odbaciti, jer sam zanemario obitelj svoju.

Marko umuknu, kašalj ga napade, a krvava mu se pjena pokaza na ustima. Pavao proplače.

Marko! rod sam ti ženi, kum sam ti djeci, progovori Pavao, a ja ti zadajem poštenu rieč, da ću svojoj dužnosti, koju mi prema tvojoj djeci vjera nalaže, točno i savjestno zadovoljiti. Budi umiren: što mogu, to ću učiniti. Bilo što bilo, tvoja će obitelj pod mojim krovom naći sjegurni zaklon. Je li mi vjeruješ? Izpovjedio si se i pričestio, pa se uzdaj u milosrdnoga Boga.

— Kako da ne vjerujem, uzdahnu zadovoljno, i dignuv ruke i oči u vis šaptnu: Hvala ti, Bože, za toliku ljubav; ja je nisam zaslužio.

Bilo je vidjeti, da je Markova snaga po ovom razgovoru jako pala; vedje mu se nad očima zaklopile. Opazivši to, udaljiše se od njega, jer bi ga dalji napor mogao ubiti. Pavao prihvati kvaku na vratima, a bolestnik opet otvori oči, te će slabim glasom: Gospodine župniče, jošte jednu samo rieč. Župnik se zaustavi te reče: Govori ja slušam.

— Onomad dogodilo se nešto ružno u našem selu. Zlostavili su nedužnoga Miju Panićeva; okriviše ga sa kradje. Možda se misli, da je to bilo po mojoj volji i po mom naputku? Bog mi je svjedok, da ja za to ni znao nisam. Mijo je pošten mladić, i ja sam uvjeren, da on ne bi ništa niti igle ukrao. Istina ja sam bio na njega kivan; jer ga je Jaga zavolila. A to je bio uzrok, da je Martina odbila.

— Hvalite Bogu, što ga je odbila, odvrati župnik; jer da nije to učinila, osramotila bi sebe i vas. No ne spominjimo toga. Što se Mije tiče, on je pod mojom zaštitom. On želi izučiti zanat, pa ću ga za to poslati u grad. On mi se povjerio kao ocu, odkrio mi svoju ljubav k vašoj Jagi, al njegova je ljubav čista kao zlato. On misli pošteno, i nada se za koju godinu vratiti kao podpun zreo muž, saviti si gniezdo i uzeti Jagu. Mladi su oboje, mogu čekati. Mijo će biti iskusniji; ja se nadam, da će njih dvoje biti sretno.

— Imaš li možda štogodj proti tomu?

— Nemam ništa. Samo dao dobri Bog bilo sretno! Želio bih ubogoj Jagici bolju sreću, nego li ju je imala njezina majka uz mene.

Nemoj se uznemirivati takovimi misli. Tvoja je Kata dobra i plemenita; ona i ne misli na prošlost; ona ti je oprostila i sve zaboravila.

Imaš li mi jošte štogodj kazati?

Nemam; samo vas jošte molim ovo: Sutra prije nego li podjete kući, dodjite jošte jednom k meni; želio bih se i opet izpovjediti i pričestiti.

Drage volje odvrati župnik, i pruži mu ruku. Marko ju je prihvatio i pritisnuo na dršćuća usta.

Pavao i župnik odoše kući.

Župnik je dakako Markovoj želji zadovoljio, te ranim jutrom drugoga dana pohodio bolestnika, ispovjedio ga je i okriepio tielom Kristovim.

Opazilo se, da su Markovi časovi izbrojeni: sve je slabiji bivao, a sat kašnje, kako je župnik otišao ostavi ga sviest.

Obitelj priklekla mu oko postelje, gledajući nekim pobožnim strahom u njegove lice. I Pavao nadošao, da mu bude tješitelj na samrtnom času. Opazivši, kako se trza na licu i živcima, reče: Kato, svieću ovamo! na kraju je! U to zahropi još jednom i izdahnu Marko. Pavao doda: Bog mu dušu pomilovao i udielio pokoj vječni!

Amen, primetnu plačuća žena i kći.

Kad se sviet k podnevnici prikupio, saznao je, da je Željkovački starješina umro.

Zvonovi Željkovački turobnom jekom oglašivahu smrt starješine Marka.

Treći dan sahraniše Marka na Željkovačkom groblju. Pavlova i njegova obitelj dopratiše mrtve ostatke do studena groba.

Iza toga nadošlo je, što se od davna predvidjalo. Vjerovnici prijavljivali se jedan za drugim. Bijaše tudier porezni ured sa svojom tražbinom od 250 for., zatim

Martin Šumović, Jakov Izrael, a i drugi krčmari iz Dugovca i obližnjih sela, a napokon bijaše i koješta drugo podmiriti, na što je Marko za života zaboravio. To je sve iznosilo preko 800 for. Provela se ovrha, te se prodala kuća i selište. Novac, što se tako dobio za sve, jedva je bio dosta za podmirbu ukupne tražbine.

Martin Šumović kupio je Markovu kuću. Markova obitelj ostala je bez kuće i ognjišta, i bez grude zemlje. Za koji dan imao je to sve novi vlastnik preuzeti. Jednog jutra došao Pavao k Markovici, pa joj rekao: Kumo Kato i ti Jago, pospremite svoje ruho, pa ajdete samnom; jer vam ovdje nema više boravka ni ostanka. Ne plačite. U mojoj kući i na mom ognjištu naći ćete stan i zaklonište.

Kad su prispjeli u novi stan, prizvao Pavao ženu si Maru i kćer Jelicu, pa jim ozbiljno progovorio: Maro, doveo sam ti kumu. Vi ste se i prije voljele, a znam da ćete se i u napredak sporazumjeti. Jelice, doveo sam ti Jagu; budite si sestre, i ljubite se, kao da ste na jednom srcu odrasle. Hoćete li? — Nijedna nije ni rieči odgovorila, ali su si pale u naručaj i izljubile se, a to je vriedilo više nego li najsladja uvjeravanja. Još završi dobri kum Pavao: Radit ćemo zajedno i uživat ćemo zajedno; zajedno ćemo dobro i zlo dieliti.

Jagine su ustne drhtale, a suzne se oči digle u vis. Zamislila se. Valjda joj je pred očima kao u magli sievnula slika njezina miljenika, te tihano molila Boga, da joj uskori čas, kad bi ju Mijo kao vjerenik i muž doveo u svoj dom.

DRUGI DIEL.

I.

Na ubavoj ravnini Dravskoj kao u sred bujnog perivoja tik granice Ugarske i Štajerske raširio se i protegnuo starodavni grad Varaždin. U listovih naše poviesti zauzimao je on odlično mjesto; on bijaše pozorištem prizora, koji su u sudbinu naše domovine znamenito utjecali. I danas je Varaždin po svom prostoru i veličini četvrti grad u Hrvatskoj. Tuj je sjedište istoimene županije, sudbenog stola, i raznih inih sudbenih i upravnih oblasti, kao što i naučnih zavoda: gimnazije i narodnih škola itd. Sve je ovo usredotočeno u središtu grada, gdje se uz to nalaze i crkve i samostani. Tudier je, može se reći, slušbeni diel grada uz nekoliko kavana, gostionica, ljekarna i povećih trgovina, dočim se gradjanstvo, obrtnici, gospodari i radnici raštrkali na sve četiri strane grada po nepravilnih ulicah.

Mi zalazimo ovdje u jednu takovu ulicu, pravcem prema Medjumurju, a to je Dravska ulica. Ulica je to vidna i prostrana sa jednostavnimi prizemnimi kućaricami, od kojih su mnoge bile drvenjare ono doba, u koje naša pripoviest pada. Negdje u sredini ulice s lieve strane, ako polaziš k Dravi, bila je takova kuća, doduše zidana, ali u tako prostom, jednostavnom obliku, da se

i u selu ne bi izticala. Bila je uzka sa tri nizka prozora na ulicu, al zato protegnula se u duljinu cielim dvorištem sve do vrta. Na dvorištu bila je velika i liepo uredjena kovačnica, u kojoj je obično osim gospodara po pet ljudi poslovalo. Čelo kuće bijahu dvie sobe za gospodara i obitelj mu, do njih u duljini bila je kuhinja, a za kuhinjom blagovalište. Iza toga nalazio se kratki hodnik, komu sa suprotne strane bijahu opeta dvie prostrane sobe za kalfe, naučnike i služinčad. U dvorištu osim kovačnice bila je prostrana suša, a uz ovu staja i kotac, oboje maleno za najpreču potrebu, jer je vlasnik ove kuće, vodeć poveće vanjsko gospodarstvo imao tako zvani majur izvan grada na Dravskoj cesti, gdje je držao konje, krave, svinje i posebnu služinčad. Gospodar zvao se: majstor Krupić.

Bijaše to čovjek neobična kova, tielom gotov gorostas, visoka uzrasta, gvozdenih prsiju, jakih mišica, garava, ponešto kozičava obraza, crnih vatrenih očiju, nad kojima su se uzvile guste štetinaste obrve. Vlasi mu bijahu crni, čupavi na kratko odrezani. Poznavalo ga svako diete u gradu, vanjštinom svojom slabo bi koga privlačio; al koga je volio, bio mu je iskren prijatelj. Koji mu nije bio po ćudi, tomu se je ugibao na sto koračaja s puta. Teško li ga onomu, koji bi se o nj zadjeo; taj je ostao operušan, da se ni sam nije prepoznao. Iz njegova života pripoviedahu si ljudi kojekakovih dosjetaka, koje su se kašnje medju mladjim svietom pronosile od usta do usta.

U kući bijaše radin, pače neumoran; posljednji bi legao, a prvi ustajao; prigledao je svakomu poslu, da li ide u redu. Pak kao što je bio sam točan, tražio je, da budu svi tako. Njegova bijaše prva i posljednja. Tko nije slušao, morao je od njega otići. — Majstor Krupić bio je oženjen; žena mu je bila koju godinu starija od

njega, dobroćudna, milokrvna i šutljiva. Poznavajuć ćud svoga muža, znala mu se prilagoditi i popustiti, pak s toga rietko bi kad medju njima došlo do svadje. Imao je troje djece: kćer Ružu, i dva sina Mirka i Milana. Djecu je ljubio, a osobito sinove, skoro nerazborito. Ružu čim je svršila u četiri godine svoje nauke u Uršulinka, pritegnu otac kućnomu gospodarstvu, da radi i pripomaže materi, koja i onako bijaše slaba zdravlja. Za višu naobrazbu nije mario, te je često medju prijatelji govorio: Majstoru treba radine, štedljive, a ne učene žene, jer učene žene zatiru kuću. Na sinove trošio je više, slao jih na gimnaziju, pa kad su ondje s dobrim uspjehom položili ispite zrelosti, poslao ih na velike škole (sveučilište) u Beč. Stajalo ga to novaca, al Krupić nije žalio. Djeco, znao bi reći, do vas je, da učite, a do mene da vam k tomu pružam sredstva. Ja to činim drage volje, pa ma i rubaču sa sebe morao prodati; ali činite i vi svoju, jer ako mi po zlu prodjete, poštenja mi moga, zakrenut ću vam vratom. Ali te grožnje nije ni trebalo; sinovi shvaćali su žrtvu očevu, te prionuli uz nauku, pa liepo napredovali i dobro se vladali. Krupić gotovo podietinjio, kad su mu se sinovi o praznicih vratili kući. Zaboravio skoro na posao, cieli dan okolo njih skakutao, pitajući ih: žele li ovo ili ono, bi li išli ovamo ili onamo, te bi jim on svakoj želji zadovoljio. Ali se mora priznati, da nisu ni oni nikad očeve ljubavi i dobrote zlo rabili.

Krupić tjerao je zanat u veliko, te s toga imao je najmanje po tri, četiri kalfe, i po dva naučnika, koji su bili uviek u poslovnici zabavljeni. Posla bilo mnogo, a često mu došlo toliko naručba, da jih je morao odkloniti. Kao majstor bio je na dobru glasu; jer mu je djelo bilo izvrstno, a ciena umjerena.

Ovo vrieme imao je četiri kalfe, i jednog naučnika, koji je medjutim svoj nauk svršio, i spremao se u sviet. Najstariji i najugledniji medju njimi bijaše Josip Borović rodom iz Rakovca kraj Karlovca. Zanat je izučio kod kuće, a kašnje prošao u Štajersku, Austriju, i u Češku, u zlatni Prag, gdje je kod prvih i najboljih majstora više godina probavio, te si u tom zanatu pribavio liepe vještine a i dragocjena iskustva. Od kakovih osam godina povratio se u domovinu te sve ovo vrieme proveo u Krupićevoj kovačnici, što mu je za cielo bila najbolja preporuka. Bio to čovjek ugodne vanjštine, ozbiljan i šutljiv, ali radin kao mrav. Uz gospodara bio je on uviek prvi u poslu. Mjesečno mogao je po 25 for. zaslužiti, a da nije od toga ni desetinu potrošio. U krčme nije zalazio, za zabave nije mario. Izilazio rietko i to nedjeljom, ali samo u crkvu i u cehovske sastanke. Krupić čudio se dvojemu: kamo on s novci, kad ništa ne troši, a drugo, zašto on uz svoju vještinu ne pokuša otvoriti za sebe posao. Krupić je bio zadovoljan, što je kod njega. — Drugi imenom Lovro bio je Primorac od Cirkvenice jošte mlad. Tek pred dvie godine se je oslobodio. Taj je bio vatren, okretan i živahan. U radićake dane radio, ali u praznik rado zalazio s drugovi u društva i na zabave, odakle bi se kadšto mamuran vraćao kući. Al zadjevao nije ni u koga, niti davao povoda svadji. — Treći bijaše neki Krapinac, koji je prošao cielom Hrvatskom, al se nigdje nije mogao duže vrieme zaustaviti. U radu bijaše spor, u društvu brundalo, ali se na ozbiljnu rieč dao ušutkati i primiriti. — Četvrti napokon i najnoviji bijaše Kalman iz Kerestura, gotova pokora za cielu kuću, poslu bijaše vješt, a to ga jedino držalo u Krupića. Nosio se na gizdelinsku. Rado je tražio društva i zabave, a tudier trošio i potrošio većim dielom, što bi kroz tjedan zaslužio. Takvom zgodom obično bi se kasno vraćao

kući, i to dobro natrušen. Tada nije dao nikomu mirovati. Bio raskalašen, i neoprana jezika. On je slabo pazio, što govori i pred kim. — Glava domaćega kućanstva bila je domaća gospodična Ruža. Buduć da je bila okretna i vješta, otac joj mirne duše povjerio svu brigu za red i dvorbu u kući. Majka, koja je u potonje vrieme češće pobolievala, davala joj je samo upute. Ruži je bilo devetnaest godina. Kako je bila iz dobre kuće, imala je već prosaca na svaki prst. Ali otac je bio svoje glave: imajući š njom posebne svoje osnove, odbio je svakoga.

II.

Bilo neke nedjelje poslije Sviećnice. Krupić uranio i po običaju pošao u crkvu, a od onuda na trg, da što kupi, pa se vratio kući noseć tovna purana u ruci.

— Ružo, evo ti pečenke, reče stari; danas je moj rodjen dan, pak neka bude i na stolu mastan zalogaj.

— Tvoj rodjen dan? zategnu Ruža, ja sam bila zaboravila. No ja ti čestitam, želeć ti sreću i zdravlje.

— Ja ću biti najsretniji — odvrati Krupić, ako budeš ti dobra i na svom mjestu. — Ajde, ajde, idi na posao, pa pokaži kako si vješta u kuhinji, da ne bude prigovora; pozvao sam i dva gosta k ručku.

Ruža obrekla, da će učiniti svoje, pa prionula za posao. O podne bio objed gotov, stol prostrt, samo se čekalo na pozvanike. Došli su i ovi, te vesela čeljad zasjela za stol.

Krupić bio je danas osobite volje. Mnogo je govorio i svojimi šalami i dosjetkami zabavljao cieli stol. Jelo se i pilo nešto obilnije nego obično, sve u slavu domaćinova rodjendana. Stari se bio u toliko razigrao, da je svojim ma i inače hrapavim glasom zapjevao onu staru Varaždinsku pjesmu »Dobri domaćino i svi gosti š njime«

koju su mu pomogli izpjevati gosti, da ne zapne. Kad se već objed primicao kraju, netko pokuca na vrata. Ona se otvore i na pragu pokaza se mlad čovjek, jednostavno ali čisto odjeven. Pogled bio mu je plah, i on sav smeten.

— Što želiš? zapita ga domaćin oštrim glasom, misleći da je došljak kakova putujuća skitalica, koja traži milostinju.

Oprostite, želim s gospodarom govoriti, ali pošto ste kod objeda, počekat ću.

— Govori, što želiš, ja sam domaćin i gospodar, pa ću ti namah odgovoriti; ja ne trpim nikakovih suvišnih ceremonija.

Gospodaru! naputiše me na vas, da biste htjeli uzeti naučnika. Ja bih želio u nauk.

— Koja te je budala na me naputila? Ja ne trebam ovaj čas nikakova naučnika. U zimi sve se jagmi za poslom, samo da se prehrani. S Bogom! ja ne trebam nikoga.

Mladić se uljudno poklonio i izašao, ali Ruža koja ga s prikrajka motrila, opazi mu suzu u oku, te podje za njim.

Stoj malko, ti si prozebo, a možda si i gladan? nagovori ona blago momka.

— Jesam, gospodično, već dva dana nisam ništa topla okusio. Što sam imao, to sam potrošio. Nigdje ne mogu naći majstora, koji bi me uzeo u zanat.

Idi ovamo! Ruža ga odvela u kuhinju, pružila mu stolac, ponudila da sjedne. Nagrabila na tanjur variva sa slaninom a na drugi mu metnula komad purana, odrezala mu komad hljeba i rekla: Jedi i kriepi se. Mladić joj se zahvalio. Bio je u istinu potreban. Ruža vratila se u sobu, ostaviv gosta u kuhinji.

No je li taj nepoznati delija otišao? upita Krupić. Nije, odvrati Ruža. Odvela sam ga u kuhinju, da se ogrije i malko založi, ta gotovo se smrzava od studeni.

— Pa neka mu bude, danas je i onako moj rodjen dan. Društvo nastavi objed i zabavu. Na jednom ustane Krupić, te reče:

Ja si ipak moram toga deliju bolje pogledati. Naučnika mogao bih napokon trebati, pošto me dosadanji ostavlja. Ustane i podje u kuhinju.

Mladić bio već svoj obrok dogotovio, te segnu za čašom, da se napije vode. Opaziv gospodara spusti čašu dolje; ustane, i zahvali se ponizno gospodaru.

— Bi li jošte? upita Krupić. Samo reci, dobit ćeš.

— Liepa hvala, dosta mi je.

— Rekao si, da bi u nauk jel de?

— Jest gospodaru! želio bih u kovačiju.

— Dakako, jer za iglu i šilo vidiš i sam, da si prerasao. A jesi li zdrav i jak, jer za moj posao nisu kakovi godj kržljavci i šeprtlje. Na to uhvati ga gospodar za ruku, opipa mu mišice, ogleda prsa, pa će posve zadovoljno: sposoban. Od kuda si?

Iz gornje Posavine, iz kotara Dugovačkog kod Zagreba.

A zašto nisi u Zagrebu potražio mjesta, gdje ti je bliže? Moj susjed ovdje je u pastuharni, pa me poveo sobom, rekavši mi, da je svejedno ili ovdje ili u Zagrebu. A tako je mislio i moj župnik.

Pravo su rekli. Ta nisu ni Zagrebčani svu pamet pozobali. Imaš li pisma, imaš li putni list?

Imadem. I mladić izvadi iz torbe putni list i svjedočbu o ponašanju, što mu je župnik dao. — Krupić pogleda i jedno i drugo: Mijo Panić iz Željkovca, 18 godinâ star itd. U drugom se kaže i priznaje, da se je

Mijo Panić pošteno vladao, da je polazio pučku školu, te naučio čitati i pisati.

— U redu je, reče Krupić, ti ostaješ kod mene. Učit' ćeš zanat, a glavno će ti mjesto biti kovačnica. Djece nemam, da ih ljuljaš i voziš, u kuhinji te ne će trebati, van da kad što doneseš drva i vode. Ali u kovačnici radit ćeš, sve što ti se bude kazalo. Uzimljem te na četiri godine: budeš li pokazao mara i vještine, budeš li pošten i vriedan, mogao bi te i prije osloboditi. Kaži, je li ti to pravo?

Mijo bio sretan i presretan, srce mu od radosti zaigralo, te približiv se gospodaru primi ga za ruku, hoteći da mu ju poljubi.

— Pusti sinko, ja ne marim zato; al pamti dobro: ja sam gospodar, i to strog gospodar, ja zapoviedam, a moja se slušati mora. Budi vjeran, pa ćeš dobro proći, inače oćutit ćeš ovu ruku, koju si htio da poljubiš. Ti mi nisi jošte na pitanje odgovorio: da li si s mojom ponudom zadovoljan?

— Kako ne bi, gospodaru, zadovoljan sam, pa ću nastojati, da budete i vi s menom zadovoljni.

— Imaš li posla u gradu, možeš u grad, ali da si na vrieme kod kuće. Nemaš li posla, a ti ostani, pa se uredi. Mjesto će ti se već pokazati.

Krupić vratio se opet k svojim te rekne: Taj mi se dječak svidja, moglo bi se štogodj od njega iztesati; ja sam ga ipak pridržao.

Jošte se dvie tri čaše iztrusile, a tada rekne Krupić: Stara, daj kavu; ja ću u Graberje na sastanak, a valjda se i ova gospoda, pokazajući na svoje kalfe, kane razići; ali unapried vam kažem, da mi se ciele noći ne klatarite. Koga ne bude do jedanaeste ure, spavat će na ulici.

Ruža natočila kavu svim gostima.

— Jošte jednu prije kave, doda Krupić. Neba bude, hrvatski je običaj, odvratiše gosti.

— Samo pazi, oglasi se stara Krupićka, da ne bi ti i poslije kave koju previše iztrusio.

— Ne brini se, ako ju iztrusim, ne ću ti činiti neprilike. Sve se razišlo: Krupićka sa kćerju u svoju sobu, Krupić sa svoja dva gosta u Graberje, a one tri kalfe svaki svojim putem. Josip po običaju ostao kod kuće. On otišao, da vidi, što radi novi naučnik. Već na prvi pogled svidio mu se je, te je odlučio za nj se zauzeti i biti mu na ruku. Mijo je bio na dvorištu; pregledao je kovačnicu, te se zamislio.

E Mijo, zovnu ga Josip, dodji ovamo.

Mijo se ogledao, i pošao za Josipom koji ga je odveo u sobu, gdje su svi zajedno stanovali.

— Evo tu ti je postelj, nad posteljom u stieni ormar, kamo ćeš si stvari pospremiti. Bit će dosta prostora, jer znam, da nemaš toga odviše.

— Nemam mnogo ne, odvrati Mijo, dva para rublja, hlaće i prsluk, i što je na meni: to je sve.

Dosta malo, primieti Josip, morat ćeš i te kako paziti i štediti, da izadješ s tom opravom i rubeninom.

Mijo umah stao pospremati ono malo siromaštva, što je sa sobom donio.

Služavka doniela mu plahte i pokrivalo, te mu za za ovaj put sama priredila postelju. Mijo se tomu čudio, te si je mislio: Hvala Bogu, početak je dobar, ovdje će se dati živjeti.

Kad je bilo i to gotovo, Mijo sjeo na stolac do postelje, izvadio one dvie tri knjige, što ih od župnika dobio, te stao premetati listove. Nije mu se nekako dalo čitati, pa ih opet metnuo u ormar. Izvadio zatim iz njedarâ u zlato vezanu spomenicu, što mu ju je župnik po-

klonio, u kojoj bijahu one opomene zabilježene, pa ih stao čitati.

Josip, koji ga je sa strane motrio, približi mu se, i staviv mu ruke na rame upita ga prijazno.

— Ti si polazio školu? Znaš dakle čitati?

— Znam, odvrati, ali ne onako kako bi znao, da sam školu podpunoma izučio. Tuj mu u kratko izpripovjedi nevolje svoje mladosti. Josip ga je pozorno slušao, pa na njegovo pripoviedanje nadovezao:

Tvoj dosadašnji život, budeš li pametan, može ti biti najbolja škola za budućnost. Tvoje nezgode, budeš li se znao njimi okoristiti, mogu biti danas sutra čvrst osnov tvojoj budućoj sreći, jer ćeš iz njih crpsti nauku: što ti je sliediti, čega li se opet klonuti. A što imaš u toj bilježnici zabilježeno?

— To su opomene moga župnika. On mi ih je svojom rukom napisao, i dao za uspomenu veleć, neka mi budu kažiput u mom životu.

— Daj da vidim.

Mijo mu pruži bilježnicu. Josip ju uzme u ruku i stane čitati od početka do konca. Kratko je, reče Josip, al zlata vriedi. Da li ti to sve i razumiješ, što je ovdje župnik u kratkih izrekah napisao?

— Razumijem; župnik mi je to opetovno protumačio, a ja bi ih znao na izust rieč po rieč; jer sam ih nebrojeno putâ pročitao.

— Dobro je. One ti neka prodju u krv i mozag, jer ćeš ih češće trebati. Budeš li se njima služio, ne ćeš nikada skrenuti stranputicom. Sjednuv za tim kraj njega na postelju nastavi: Vidim da ti je srce pošteno i nepokvareno, vidim da imaš plemenitu namjeru i dobru volju, trebati će ti samo jakosti, da ustraješ u dobru. Ja se nadam, da će danas sutra od tebe postati pošten čovjek. Ti si došao ovdje u nov sviet, gdje imade sva-

kojakih ljudi dobrih i zlih, iskrenih i prevrtljivih. Ti si bio dosele medju ljudmi, koji su vršili svoje kršćanske dužnosti, polazili crkvu, slušali rieč Božju. Ovdje ćeš ih naći, koji ne mare za crkvu, koji se smiju propoviedi, a žive i rade, kako se poštenim ljudem ne pristoji. Nisu doduše svi takovi, ali ih imade dosta. Ovakovih se valja kloniti, i ugibat jim se s puta. Vidiš, to ti je i župnik u tvojih opomenah spomenuo; ne zaboravi toga nikada. — Ovdje ti je i škola za naučnike. Gdje koji ju polaze, dočim mnogi ne mare za nju. Naš gospodar ne će te siliti, da ju polaziš, ali ti ne će ni priečiti, ako ju budeš hotio polaziti. Tvoj te župnik svjetuje, da ju polaziš, i dobro te svjetuje. Ti već sutra umoli majstora, da te prijavi za opetovnicu. Budeš li trebao savjeta, traži ga u mene, bude li ti kada zlo, pokucaj na moja vrata. A sad, Mijo, možemo ići k blagoslovu u franjevačku crkvu. Ponajprije zahvali se Bogu, što te je doveo u ovu kuću, zatim preporuči mu se u daljnu zaštitu.

Tako podje Mijo s kalfom Josipom na večernju.

Ulicom vrvio sviet ovamo onamo: jedni išli na šetnju u Graberje, drugi prema Renovoj vili, a treći opeta, većim dielom gradjani i gradjanke, grnuli u crkvu. Franjevačka crkva već se napunila. Kad je Josip sa Mijom zaokrenuo franciskanskim trgom prema crkvi, susreo se sa Kalmanom i Lovrom. Ovaj svaki prati po jednu ženskinju, te su smijući prošli kraj njih.

— Gledaj, ja sam bio gotovo uvjeren, rekne glasno Kalman Lovri, da će tomu našemu svecu prva briga biti, da toga kukavnog dječaka odvede na bogomolju k fratrom. Josip je to dobro čuo i razumio; al se nije na to ni obazirao. Kad su unišli u crkvu, svećenik upravo pristupio k žrtveniku. Pobožni narod pjevao je litanije, a zatim »Klanjamo ti se i svet« pa nakon posljednjeg blagoslova stao se razilaziti. Josip i Mijo klečali su u klecalu

kraj pobočnog žrtvenika. Mijo zanjeo se mišlju u nedavne doživljaje u svojem zavičaju; pomislio na Jagu, te se za njezinu sreću vruće pomolio. Mijo bi i dulje tako u promatranju prosliedio, da ga nije Josip sjetio, da se i njim valja udaljiti. Ustadoše obojica. Crkva se već skoro izpraznila; ovdje ondje po koja starica zadubena u molitvu premetala suhonjavimi prstima zrna od krunice. Mijo pošao uz Josipa; al se najednom zaustavi, — kod žrtvenika Majke Božje; ondje zapazio neku žensku, te mu oči i nehotice o nju zapele. Pričinilo mu se, da ju pozna, al kako je bila glavu oborila, ne mogaše joj dobro u lice pogledati, sve mu se činilo, da ju mora poznati; ali kako je bio Josip već odmakao od njega, pospješi korake i on, misleći si: možda je ta žena samo nalik na onu, koju je on poznavao.

Izišavši podjoše opet drugom ulicom kući, gdje su se u svojoj sobi zabavili, dok je bilo vrieme za večeru. Josip pripoviedao svomu prijatelju razne zgode iz zanatlijskog života, pridodavajuć k tome zgodne naputke i opomene. — Večerali su sami. Gospodar se nije bio jošte vratio, a Krupićka sa kćerju ostale su u svojoj sobi.

Mijo, nastavit će Josip, poslije večere, ovdje ne ćeš imati mnogo prosta vremena; ali u nedjelju i u blagdan vrieme je tvoje. Tako ga možeš za se upotrebiti večerom osobito zimi, kad su duge noći. Upotrebi svaki časak, dok si mlad i kad ti bude prilike. Dat ću ti knjigâ, što ih izdaje družtvo sv. Mohora, u njih ćeš naći nauke i pouke. Što ne budeš razumio, pitaj mene, i ja ću ti drage volje protumačiti. U Štajerskoj i Njemačkoj, gdje sam duže vremena probavio, nema majstora, nema kalfe a ni naučnika, koji ne bi znao čitati i pisati. U prosto vrieme dolaze na sastanke, i tudier stariji, vrstniji i pametniji daju obuku, drže predavanja o onom, što je poštenu obrtniku potrebno da znade, pa s toga je

ondje narod osobito obrtnik puno naprednij[i], nego li u nas, gdje imade veliki diel majstorâ, koji ni čitati ni pisati ne znadu. Ondje imade djetićkih društva, u koja se majstori i kalfe upisuju te u njih vode i svoje naučnike. Ova društva uz obuku priredjuju i zabave, ali te su zabave čedne i liepe, te potiču članove na rad i na duševne i društvene kreposti. Ovdje žalibože toga nema. Danas je praznik, dan počinka; ali koja korist od njega, kakav je to počinak, u vinu i plesu u viki i buci ubija se tielo i duša, a trati se u taman težko zasluženi novac, koji bi se mogao u druge koristnije svrhe upotrebiti. Josip tako u zanosu pripoviedao, pa i neopaziv, kako je vrieme odmaklo. Na uri izbilo je deset.

Eto je deset sati, idimo na počinak, jer se u nas rano ustaje Josip se razpravio, kod postelje pokleknuo, te svoju običnu večernju molitvu obavio. Mijo isto tako učinio. Utrnuli svieću i za malo sladko usnuli.

* * *

One tri kalfe nisu su bile još povratile. Istom oko ponoći stade lupa na uličnim vratima, a iza toga teturanje po hodniku.

K vragu, kakova je to tmina kao u rogu, čovjek bi prije i glavu razbio, nego li na vrata pogodio. Mrmljaše jedan.

— Tako ti je to u tom prnjavom Varaždinu, čovjek bi morao sa kokošima na počinak, ako li ne će, da si kašnje u mraku polomi noge. Drugčije ti je to u Pešti, gdje po hodnicih i u majstorskih kućah cielu noć gore uljenice.

— No jesi li našao vrata?

Evo ih držim već za kvaku.

Vrata se otvore i u sobu banu štropotom i bukom tri supijana druga.

— Hej zar nema nikoga, da upali svieću?

— Ne viči, ne pravi buke, evo žigica, odmah ću upaliti. Lovro u istinu našao žigice i upalio svieću.

Hej ovdje nije naloženo. Zar ćemo kao pseta spavati u mrzloj sobi? Tuj valjda spava i onaj klipan, koji je danas došao. — Probudimo ga, neka naloži peć.

— Kakova te studen hvata, Bog te vidio, ta meni gore prsa i želudac, pa valjda i tebi tako, samo ne znaš pravo, što ti fali.

Fali mi sve, čega nemam, ponajviše novca i vina. Da nam je polićak znaš onoga, što smo ga pili u Reno-ovoj gostioni. I Kalman naheriv šešir na kicošku stane plesati i skakati po sobi, dok se nije zadjeo o klupu, gdje su bile poredane zdjele i pehari za umivanje, te ih sve provalio i potro. Ona dvojica prasnu u smieh, dočim je Kalman stao psovati i kleti. Tako potrajalo više od sata. Napokon se počeše razpremati, da legnu na počinak. Nu Kalman se jošte nečemu dosjetio. Uzme svieću i podje k Josipu. On je spavao mirno, ili se barem pričinio da spava, kan da i ne čuje, što se oko njega zbiva. Gledj, gledj kako taj spava, porugljivo će Kalman, i ustnice mu se miču, taj po svoj prilici sniva, da se u nebu s angjeli razgovara, a i onaj polag njega, vidi kako je ruke na prsima prekrstio. Ja bih se okladio, da mu je naš prorok škapulir o vrat objesio, pak ga sad i u snu čuva, da mu ga tko ne otme.

— Ne luduj, dometnu Lovro.

Okladi se, pak ćeš vidjeti, da li ludujem. I Kalman stavio svieću na stolac, pošao k Miji, htio ga razkriti i svući, da si uvjeri drugove, da on u istinu nosi škapulir. Kalman bi to bio učinio, da se nije u taj par pridigao Josip iz postelje. U njem već od dugo vrelo i kipjelo, al se sustezao; ali sada kad su se htjeli nedužnog dječaka taknuti, zagrmio oštrim gnjevnim glasom: Otale

vi, pogana čeljadi! Da ga se nije nijedan ni dotaknuo! Prolumpali ste noć — vaša je briga i odgovornost, ali da ovdje nas, koji na miru spavamo, vriedjate i napastujete, to ne smije biti. I ako ovaj čas ne podjete spavati, poći ću po gospodara, pak neka on odluči izmedju vas i mene.

Sva su trojica zaniemila. Da se je Josip zagrozio cielom četom oružnika, ne bi se toliko prepali, koliko su se prepali, kad im se zagrozio gospodarom Krupićem.

Za pet minuta utrnula se svieća i u sobi zavladala mrtva tišina.

Drugog jutra prvi ustane Josip i probudi Miju. Ustani sinko, vrieme je, obuci se i pomoli Bogu, pa ću ti pokazati, što ćeš raditi. — Kad je Krupić došao u kovačnicu, našao je Josipa i Miju na svom mjestu.

A gdje su ona trojica? zapita oštro gospodar.

Opremaju se, jučer je bila nedjelja, pa se s toga teže ustaje.

Krupić odredio je, što treba raditi, koji se posao ima prije dogotoviti, te Josipu preporučio mladoga naučnika, neka bi na nj pazio i upućivao ga. Vi to bolje od mene razumijete — završi gospodar — ja sam strog i nagao; vi će te mu biti bolji učitelj.

Bio već bieli dan i sunce visoko odskočilo, kad su ona trojica došla na posao. Bili su pokunjeni, zamišljeni, stideći se jučerašnje pustolovine i ne smijući Josipu u lice pogledati. Josip kan da se već ničega ne spominje kaza svakomu posao, a onda svoj rad nastavi.

Josipe, srdite li se, zapita iza dulje šutnje bojazljivo Kalman? Mi smo vas sinoć uvriedili.

Ne, vi niste uvriedili mene. Vi ste jučer osramotili sebe, ponieli ste se kao divljaci. Ovaj put neka to bude, ali ponovi li se to jošte jednom, tako mi imena moga, ja ne ću više toga trpjeti. Ja vam kažem sada posve

ozbiljno, da mi u naučnika ne dirate; gospodar ga je mojoj pazki povjerio; za njega odgovaram ja. I tim je jučerašnjica svršena.

III.

Poslovi u Krupića išli su svojim naravnim tokom. Posla je bilo uviek u kovačnici: jedne su se naručbe dopremale, a druge dolazile u tolikom broju, te jim se jedva moglo zadovoljiti. Mijo je bio uviek u kovačnici, te je izim neznatna posla, što ga je imao u kuhinji, mal ne cieli dan probavio kod kladiva i nakovala. Josip držao ga na oku; bio š njim strpljiv, te ga u sve upućivao. A kako je on bio bistra i otvorena glava shvaćao je i pamtio, što mu se pokazivalo, te su mu se već prve godine mogli povjeravati manji poslovi. Josip bavio se s mladim naučnikom i više nego i s kojim drugim.

Kalman održao se još neko vrieme u poslu, al ćudi i naravi nije promienio. Bio je već svakomu preko glave, pa jer se jednoć nešto oštrije sukobio s Krupićem, odpustio ga je ovaj, da mu ne smeta i ne zanoveta u kući. Zamjenika mu je lako našao, jer su se uviek ponajbolji kalfe prijavljali, koji su željeli u Krupića dobiti posla.

Lovro i drug mu Krapinac uzdržali se u kući, te su se sve većma priljubljivali Josipu i š njim drugovali. Bijaše to u velike zasluga Josipova, koji je bio upravo sretan, ako je kojega zabludjela mogao navrnuti na pravu stazu. On je tomu rabio najrazličitija sredstva, ali uviek dobro proračunana i smišljena. Bio je jako iskusan. Ta on je prošao i vidio mnogo svieta, te si je upamtio što je dobra što li zla vidio, a to je znao u svoju svrhu zgodno upotrebiti.

Poslije večere, prije nego li bi se pošlo na počinak, prikupili bi se svi oko njega, a on jim stao pripoviedati toli zanimljivo, da su ga pazljivo i reć bi bez preduška slušali. — Osobito izticao bi znamenitost i korist zanata, i upućivao, kako ga treba točno i savjestno tjerati, a privredu čuvati. Kolika nesreća, običavao bi govoriti, a i sramota za mnogoga, koji si ne umije za mlada sagraditi bolju budućnost. Mnogi je izgubio mladost u dangubi i rasipnosti, a kad je ostario i onemogao, postao je pokora sebi i drugim, jer si nije toliko prištedio, da bi mogao u svietu pristojno živjeti. Takav je spao na prosjački štap, obija tudje pragove, napastuje druge moleći milostinju, a kad ova ne dotječe, prihvaća se drugih nepoštenih sredstva, koja ga dovode u tamnicu. Takovi pod konac padaju obćini na teret, koja ih mora uzdržavati ili kao bolestnike u bolnici ili kao ubogare u ubožištu. Takovi su promašili svrhu života svoga. Danas se mnogo o tom piše i govori, kako bi se pomoglo radniku i obrtniku. Po mom mnienju pomoć je najbolja: rad i štednja; al rad i štednja treba da se upire na vjeru, koja s jedne strane zahtieva pravednost i sdušnost od gospodara, a vjernost od radnika. Kad bi se obrtnici, kalfe i naučnici više bavili knjigom i naukom, nego li pustolovnom zabavom; kad bi radje polazili crkve i predavanja, nego li krčme i plesove, mnogomu bi se zlu doskočilo, mnoga bi se nesreća zapriečila. Josip je to toli vatreno i zanosno govorio, da su mu drugovi oduševljeno povladjivali.

Od to doba nisu se više rugali Josipu i njegovu naučniku, kad bi polazili crkvu i vršili svoje kršćanske dužnosti, pače ove godine svi su se zajedno o uskrsu izpovjedili i pričestili. Dobar primjer, dobra volja mnogo može.

Krupić je u svem pravo dao Josipu. On ga nije ni u čem sprečavao ni smetao.

Mijo bijaše najpazljiviji slušalac svoga učitelja. Svaku njegovu ubilježio si je u svoju spomenicu, te si ju duboko uvriežio u glavu. On se je posve udomio u kući Krupićevoj te privikao poslu i načinu života. Um mu se postepeno razvijao, a djelokrug se misli sve više širio, te je već i pravio osnove za svoj budući život. Tjelesno se razvio do podpuna čovjeka, lica obla i rumena cvala mu od zdravlja i zadovoljstva, a kosti i mišice ojačale mu, kao da su od mjedi i ocieli. Bio krotak i umiljat, gotov svakomu na službu i uslugu, pa stoga bio je ljubimac ciele kuće. Majstorica ga volila, Ruža mu bila sklona, a Krupić se š njim upravo ponosio. Josip je uživao, kako njegov Mijo napreduje. On ga je tako volio kao da mu je rodjeni sin. U dvie godine bio Mijo podpun kovač, kadar na nakovalu svakoga zamieniti.

Jednoć došao u Krupićevu kovačnicu prijatelj mu iz Optujske ulice, te se stao tužiti na današnje kalfe i naučnike, kako površno i zlo rade, a slabo uče. Drugčije bijaše to — završi on — u stara vremena, kad smo mi učili.

— Prijatelju, odvraćao bi Krupić, i nekoć bijaše ih kojekakvih, kako ih i danas imade. Da ti pravo kažem, ja nemam razloga, da se tužim, jer mi ide sve u najboljem redu. Ja imadem naučnika, istom je dvie godine u nauku, ali u radu i vještini ne zaostaje ni za jednim kalfom.

— A to ipak nije tako, mišljaše prijatelj iz Optujske ulice.

— Ali bora mi jest tako, tvrdjaše Krupić, i ja ću se okladiti s tobom, da će moj naučnik Mijo okovati gospodska kola ili kočiju isto onako kao što ja ili ti bez svake tudje pomoći.

Prijatelj kimao glavom.

— Okladi se, al znam unapried, da ćeš okladu izgubiti.

— Mijo dodji ovamo.

Mijo se primaknuo: Zapoviedate.

— Bi li se ti usudio ova kolica, što su jučer dopremljena, eno pod sušom, sâm bez svake pripomoći urediti i okovati?

— Bi, majstore, odgovori posve pouzdano naučnik.

— Dobro, sutra dobiješ željezo i sve što ti k tomu treba, pa se primi posla.

Mijo bio zadovoljan i presretan, što se gospodar toliko pouzdaje u njegovu vještinu, te odlučio uprieti sve sile, da mu zadovolji.

— Susjede, dodji za četrnaest dana, da vidiš i da se uvjeriš, koliko valjan naučnik i za dvie godine može napredovati, ako mu se daje prilike i dovoljna vremena. Naravno, ako ga tko upotrebljava za ribanje i nošenje djece, za dvorenje kokoši i svinjâ, tada će on, ma i pet i šest godina bio u nauku, ipak pod konac ostati glupan i trubilo. Tako većina vas majstora radi, pa vam za to i ne valjaju naučnici.

Mijo se nekim zanosom latio posla. Svaki komad željeza promjerio, izpitao, na sve strane pregledao prije, nego li ga je metnuo na nakovalo pod kladivo. Kad što onako po strance pogledao Josipa, da li što prigovara, pa kad se ovaj samo zadovoljno nasmješio, nastavio je svoj posao, dok ga nije posvema dogotovio. Kad je posljednji čavao zabio, uzdahnu od srca i reče: Hvala ti, Bože, dovršio sam.

Poslije četrnaest danâ došao je po dogovoru prijatelj iz Optujske ulice, dovedavši sa sobom jošte drugu dvojicu majstorâ, da vide majstoriju toli hvaljenoga Krupićeva naučnika. Oni su pomno komad po komad pregledali, ali ničemu nisu mogli prigovoriti. Djelo bi bilo

na čast i vrsnijemu majstoru. Njima nije nikako moglo u glavu, da bi to bio Mijo sâm načinio. No Krupić je ponosno tvrdio, da je to djelo baš samoga Mije.

Mijo, nastavi Krupić, uzeo sam te na četiri godine u nauk, al sam već onda obrekao, da ću te i prije osloboditi, ako budeš vriedan. Dvie su godine što si u mene, danas godinu danâ biti ćeš slobodan, biti ćeš kalfa.

Današnjim danom mislio je Mijo, da je postao drugi čovjek; jer je pokazao koliko mu vriedi pamet i marljivost, te se nadao boljoj budućnosti svojoj.

U toj radosti jedno se ga neugodno dojmilo. Pred nekoliko danâ pohodio ga je njegov susjed i zemljak kovač Gjuka iz Željkovca, koji je bio po nekakvu poslu ovamo došao, i on mu je pripovedao Željkovačke zgode i nezgode od ono doba, kako je on otišao. Od njega saznao je za nesreću Markove obitelji. Za njegovu je smrt znao; jer je tada bio u Željkovcu, al ga je neugodno dirnulo, kad mu je Gjuka pripovjedio, da se je Markova kuća i grunt prodao za dug, a siromašna Kata i Jaga, da su se morale izseliti. On je od sada jošte više želio, da može što prije svršiti svoj nauk i vratit se kući. Jaga mu je uviek bila na srcu; a ona je tako nesretna, kao što je i on nekoć bio.

IV.

Dosele je sve prolazilo ravno i gladko, kan da se išlo sjegurnim utrenikom, al sad na jednom kan da je stalo zapinjati. Siromah Mijo, koji je već mislio, da je na domaku svomu cilju, došao iz nebuha u položaj, da se gori ni pomisliti ne može, i koji mu je sve do sada zasnovane osnove mogao razoriti.

Majstor Krupić bio je nekog jutra neobično uzrujan i zle volje. Težkim korakom koracao je po sobi gore dolje; sad mislio i popostao, a sad se opet razmahao i razpuhao. Tri sta mu gromova, škripao zubima, kradja te kradja i ništa drugo, a to se u mojoj kući prije nije dogadjalo. Izvadi kožnatu novčarku, broji komad po komad, badava brojio, koliko mu drago, ne može nabrojiti nego 90 for., dočim je jošte jučer na večer bilo 125 for. fali dakle 35 for. Kamo su dospjeli?

Ženo dodji ovamo! povika ženi si.

Žena unidje, iz nabrana čela muževa i iz mrka mu pogleda opazi, da se sprema oluja.

— Što želiš? upita.

Kaži mi ponajprije, jesi li jutros bila u mojoj sobi?

Stara se začudila pitanju, ali namah odgovorila. Kad sam ustala, pogledala sam u tvoju sobu, a ti si još spavao. Ja sam tada otišla u crkvu; znaš danas je dan smrti moje majke.

Je li Ruža kod kuće?

Otišla je na trg po stvari za kuhinju.

Dobro, kad se vrati reci joj, da namah dodje k meni. Za kakova pol sata bila je Ruža kod oca. Krupić zaključao vrata.

Jesi li jutros bila u mojoj sobi?

— Nisam, odvrati ponešto smetena, ali bez promišljanja. Čula sam, kako si se kasno vratio, pa te nisam htjela buditi.

Tko je dakle bio u sobi?

Tko drugi nego Mijo? on ti čisti odielo; kad sam odilazila, unišao je on u tvoju sobu i ponio odjeću.

Nisi li možebiti trebala novaca, pa ih uzela iz moje novčarke, jer u njoj fali 35 for. i to dvie desetače i tri petače?

Niti sam ih trebala, niti sam ih uzela, jer koliko treba za kuću, daješ mi redovito svake nedjelje.

Ružo! oštro će otac, govori istinu, jer može biti nesreće, govori jesi li uzela novce? Nemoj me varati i obsjenjivati, moglo bi ti presjesti.

Kunem ti se, oče, da se nisam tvoje novčarke ni dotaknula.

Idi — za četvrt sata neka dodje Mijo.

Krupiću trebalo sve snage, da se sabere i snadje. Stara nije uzela, to sam sjeguran, jer da je uzela, ne bi imala uzroka tajiti, ona bi to i kazala. Ruža se kune, da se novčarke nije ni dotaknula, a novac je ipak iz novčarke izvadjen; morao ih je dakle jedini Mijo uzeti. Al Mijo bio je uviek pošten, gotov svetac, pa on da je to učinio? Al vrag ne spava, siromah čovjek gotov djavo, snašla ga napast, pa učinio, što ne bi bio smio učiniti. I Krupić stvorio si sud, da ga je Mijo okrao. — Mijo je unišao u sobu.

Krupić ga mrko pogledao i promjerio od pete do glave. Strašno je izgledao: gnjevan, gotovo biesan. Mijo ga još nije nikada takova vidio, te ga s toga stislo oko srca, a noge mu stale klecati.

Ti si bio u mojoj sobi jutros?

Jesam, odvrati ovaj. očistio sam odielo.

Jesi li vidio moju novčarku?

Kad sam prašio hlaće izpala je iz žepa, ja sam ju digao, i stavio na svoje mjesto.

Nisi li otvarao? U novčarki bilo novacâ, a sada ih fali; pošto nije nikoga drugoga bilo blizu, izvan je svake sumnje, da si ih ti uzeo, ili što je svejedno ukrao.

Mijo bi se prije smrti nadao, nego li tako oštru prikoru, pa se s toga okamenio. Gospodar je to držao za sjeguran znak njegove krivnje. Ali mladić se ipak sabrao, te će razgovietnim ako i dršćućim glasom.

Gospodaru, ja ne znam što vam je dalo povoda, da o meni sumnjate, siromah sam, ali za to nisam nepošten. Vaša me potvora baš porazila. — — Ja vas uvjeravam, da ja nisam novčarke otvarao, niti iz nje novac izvadio.

Nesmotrena rieč Mijina, potvora u toliko razplamti Krupića, da se po gotovo zaboravio, stisnuo pjestnicu, te siromašnog dječaka po licu udario, da mu se u jedan mah sto sviećâ zablieštilo pred očima.

— Evo ti potvore, balavče jedan, ja da potvaram koga? Toga mi jošte nitko nije predbacio. Nu znat ćeš ti što to znači takova što nabaciti u lice svomu gospodaru. S mjesta ćeš sa mnom na magistrat; ondje će te jur naučiti pameti, a kašnje dat ću te odpremiti kući kao tata i zlikovca. I Krupić natukav u jarosti kapu na glavu, pograbio za ruku mladića te ga odvukao sa sobom na gradsku viećnicu.

Tudier izkaže što je znao, predade Miju stražarom u ruke, a gradski kapetan dade ga zatvoriti.

Vrativši se kući minu ga gnjev i bjesnilo, te podje na svoj posao.

Gospodine majstore, reći će kod zajutraka Josip. Vi ste kako sam vidio i čuo odveo našeg naučnika na magistrat i valjda ga dao zatvoriti; bih li smio znati, što je sakrivio?

— Okrao me, 35 forinti izvadio mi iz novčarke; odvrati ovaj.

A jeste li osvjedočeni, da je to baš Mijo učinio?

Krupiću se iznovice stale kostriešiti obrve i stiskati ustnice, no za čudo svladao se i odgovorio: Jesam. Mijo bio je vaš ljubimac, vi ste mu bili učitelj, ali ste od njega načinili hrdjava čovjeka i licemjerca. Vidi se, da bogomoljci nisu uviek najbolji ljudi.

Krupić je očevidno nišanio na Josipa. Ovaj je to i razumio, te ga stalo težke nutarnje borbe, dok se je savladao. I nije progovorio ni rieči.

Ostali kalfe klimali su glavom; nisu mogli vjerovati da bi njihov gospodar bio pametno i razborito uradio.

Poslije podne imao je Josip u željeznari posla, da nabavi željeza; a pošto je dućan bio tek kakovih sto koračaja udaljen od viećnice, skočio je onamo, da pri-gleda k Miji. Stražar ga poznao, pa ga pustio k njemu.

Mijo sjedio na drvenoj klupi, blied pogružen, glava klonula mu na prsa. Opaziv Josipa, podje prema njemu uprvši oko u njegovo lice. Taj pogled bio je tako bolan i očajan, da je do dna potresao srcem Josipovim.

Mijo, došao sam, da te vidim, i nešto zapitam. Znaš i sam, da sam te od prvog časa zavolio kao sina svoga, i da sam ti bio kao otac, a i danas mi je tvoja sudbina na srcu, te želim da ti pomognem; ali zato zahtievam od tebe, da budeš iskren i otvoren. Reci mi dakle, jesi li kriv, jesi li gospodaru uzeo novacâ? Ako jesi, učinio si zlo; al svakako je bolje, da priznaš nego li da tajiš. Priznanje znak je pokore, a tajenje znak je okorjelosti. Pokorom se prašta, a okorjelošću pooštruje kazan.

Mladića obhrvala bol, te je gorko proplakao. Sjetio se kobnog onog danâ, kad su ga u Željkovcu obiedili i potvorili, da je guske pokrao; a sad evo opet ga na mukama, jer da je novce pokrao, a bio je i onaj i ovaj put nedužan.

Ne plači, Mijo, jer plačem ne ću ništa saznati, a ja ipak moram doznati živu istinu, odgovori mi dakle na pitanje.

Ja sam nekriv, i Bog mi je svjedok, da si nisam nikada ništa tudjega prisvojio, pa ma bilo koliko crno pod noktom.

A sumnjaš li možda ti na koga, tko bi bio mogao te novce ukrasti?

Ja ne sumnjam ni na koga.

Dobro ja ti vjerujem. Budi strpljiv i uzdaj se u Boga. Uči se podnositi nepravde, ali ti ih nikomu ne nanosi. Tako stoji u knjizi tvojih opomena. Dakako, to je nešto gorko, ali vodi do sjegurne pobjede.

— S Bogom, Mijo, umiri se; ja bdijem nad tvojom sudbinom. Josip vrati se kući podpuno uvjeren o Mijinoj nevinosti.

Drugog dana opet je imao Josip posla u gradu, gdje se i podulje zadržao, te se istom pod večer vratio, izviestivši gospodara, da je izvršio sve njegove naloge.

Treći dan osvanu nedjelja. Krupić se već jutrom odvezao u rod na Vinicu, te će se istom u večer vratiti. Poslije podne imadjahu kovački kalfe svoj sastanak kod crnoga orla. Josip je unapried rekao, da ne će onamo, ali je nagovorio svoje drugove da svakako podju; radilo se o podpornoj zakladi za nastradale kovačke kalfe. — Objed se je brzo svršio; jer je svaki hitio svojim putem. Josip ostao sam, te šetajuć po sobi mislio, snovao, promatrao. Bio je uzrujan; valjalo je raditi, a nije pravo znao, kako bi započeo. Mora biti, reče sam sebi, te obukavši novi fini kaput, izadje na hodnik, a preko hodnika izravno u Krupićev stan. U sobi zatekao je Ružu, bila se je upravo obukla da izadje, te je primjerala šešir na glavu. — Opaziv Josipa odloži šešir, i upita onako prijazno sa smieškom na licu: Vi valjda tražite majku; ona je pošla u gornju sobu, da po običaju malko odpočine.

— Ne, gospodično, ja tražim upravo vas, jer bih se želio s vami u četiri oka porazgovoriti.

Samo ako ne bude dugo trajalo, čujte u Pavlinskoj crkvi zvoni k večernji, a ja bih želila onamo.

Svejedno, odvrati Josip, ako zakasnite onamo, dospjet ćete na vrieme Kapucinom. Ondje počinje se blagoslov u četiri sata.

Danas je već treći dan, što je Mijo u zatvoru.

Jest siromah već treći dan, sažalno će Ruža, tko bi si bio to od njega i pomisliti mogao.

Ja sam radi njega u njegovu poslu došao do vas, reče Josip. —

Vi ste mu prijatelj reć bi kao otac, te valjda želite, da bih se molila ocu, ne bi li mu oprostio; ja sam to već mislila, al vi znate, kakav je otac, to ne bi koristilo.

Ne baš tako, gospodično, već malko drugčije nastavi Josip. Ja svakako želim, da govorite s ocem, i da ga sklonite, da on sutra dovede Miju opet u kuću.

Ruža otvori oči te nešto ozbiljnije pogleda u Josipa. Ona nije shvatila njegovih rieči.

Meni se čini, da se vi šalite ili da ne poznajete oca. Prvo vam ne dolikuje, a drugo ne mogu vjerovati, ta vi ste već deset godina u kući, te mu poznate ćud kao što i ja.

Istina je, al ja ostajem kod svoga, i držim, da vi jedini možete spasti Miju, a dobro je i za vas, da to učinite. S molbom da ga pomiluje, da mu oprosti ne bi uspjeli. Toliko uvidjam i ja sam; al nedvojbeno bi uspjeli, kad bi rekli ocu, da Mijo nije kriv, da on nije uzeo novacâ. Otac vam dakako ne bi vjerovao; on bi pitao za pravoga krivca, a vi bi ste ga morali tada odkriti.

A što ja znam, tko je ukrao? upade mu u rieč Ruža, kojoj je za cielog razgovora bivalo nekako neugodno, te se počela uzrujavati.

— Vi ga znate i morate ga odati, jer to od vas zahtieva vaše poštenje i čast vaše obitelji.

— Josipe, vi se zaboravljate. — Molim vas, ostavite

me na miru. Na to ustane naglo, pograbi šešir u očitoj namjeri, da se rieši dosadnoga pohodnika.

Molim vas, gospodično, primirite se i ostanite gdje jeste; jer tim ne ćemo doći kraju. Otidjete li, ja vam jamčim svojim poštenjem, da će Mijo sutra biti slobodan. Ja ću sam ići na viećnicu, ondje dokazati, da je Mijo nevin, ali ću ondje i pravoga krivca odati.

Znate li ga vi?

Znam! odvrati ozbiljno.

A tko je taj?

— Pogledajte u zrcalo, pa ćete ga vidjeti.

Ruža ustane te onako nehotice pogleda u ogledalo. Prepala se i zavrisnula, jer je svoje bliedo lice i smetene oči zapazila.

— No jeste li vidjeli krivca? ledenim će mirom nastaviti Josip.

— Vi dakle držite, da sam ja ocu uzela novac, da sam ja onaj krivac, koga biste vi odali. To je potvora i kleveta, kojoj se nisam od vas nadala. A gdje su vam zato dokazi?

Gospodično! gorkim će posmjehom Josip. Vi me zbilja ne poznate, jer inače ne biste mogli predmnievati, da bih vas ja mogao okriviti s takova čina, kad ne bih za to imao neoborivih dokazâ.

— Gdje su vam, kažite ih, ako ste pošten čovjek? Josip je ostao i sada hladan, te izvadiv iz žepa list, pokaza ga iz daleka Ruži.

Poznajete li svoje pismo? priznajete li svoj podpis? Pisan je onog jutra kad su novci izginuli, podpisana je Ruža Krupić, a u posljednja dva redka piše: Primi dakle ovih 35 for. Težkim sam trudom i grižnjom savjesti do njih došla, bojeć se, da će koji nedužan radi toga nastradati; ali ovo neka ti bude dokaz, koliko te volim. — Tvoja do groba Ruža Krupić.

Ruža kao podivljala, skočila, da mu ugrabi list. No Josip je bio na oprezu.

Gospodično, okanite se ćorava posla; taj list bolje se čuva, nego li novčarka vašega oca. Da mi ga ugrabite, počinili bi uz kradju jošte i otimačinu

List je moj a ne vaš, dajte ga ovamo.

Varate se, nastavi Josip, list je bio vaš, ali vi ste ga poklonili, kao što ste i novce poklonili. Vaš odabranik pridržao je novce, a vaš list, u kom ga uvjeravate o svojoj ljubavi, prodao je za kukavnu forintu svomu drugu, a ja sam ga od njega prekupio za dva forinta. Dakle vidite i sami, da je taj list sada moj a ne vaš.

Ruža prikrila si lice objema rukama i pala na divan; prevladao ju stid i bojazan. Josip je stao nepomičan, al je opazio, da se Ruža guši u plaču. Pustio ju, neka se izplače.

Vi ste se činili uviek prijatelj ovoj kući; i mi smo vas uviek susretali i pazili kao prijatelja, a vi koliko si niste uzeli truda i napora, da se dobavite dokaza moje krivnje, moje sramote. Vi valjda uživate u svojoj pobjedi, al to vam je kukavna pobjeda nad slabom zabludjelom djevojkom.

Gospodično, vi me krivo sudite, ja sam se ne samo pričinjao prijatelj vašoj kući, već ja sam to bio u istinu, i ostat ću do svoje smrti, a tomu je najbolji dokaz ovaj naš razgovor. Kad mi ne bi stalo do vas i do vaše kuće, ja bih mogao pustiti, da se vaše ime poteže po kaljavih neopranih ustijuh, ja bih mogao pustiti, da vam poštenje kaljaju blatom, ja bih mogao pustiti da taj list ide od rukû do rukû, da služi sredstvom vašeg poniženja, da se izmami novac bud od vas bud od vašeg oca. Ja sam taj list kupio od konobara kod »Divljeg čovjeka«, koji se hvastao, da će š njim k vašem ocu, a on da

će ga punom pregršti srebra odkupiti. U meni uzavrela krv, ja sam odlučio, da taj list dobijem u svoje ruke; pa da bi se bila zanj tražila i deseterostruka odkupnina, ja bih ga bio izkupio, da tim pokrijem vašu lahkoumnost, koju bi zlobni ljudi posve drugim imenom krstili. Sada sudite, jesam li ja to učinio iz neprijateljstva ili ćak iz zlobe.

Ruža se pridigla, pristupila k Josipu, i stala ga sklopljenim rukama moliti: Prijatelju, pogriešila sam, smilujte se, dajte mi list. Vi mi se valjda ne ćete osvetiti.

Gospodično, ja vam nemam što oprostiti. Vi niste sagriešili meni već Miji, koji nedužan trpi. Vi ga morate spasti. To ćete i sami uvidjeti. Njemu se mora povratiti poštenje, koje mu se otelo; a to se može samo onda, ako se dokaže, da je on čist. Vidite, gospodično, on je siromak ali je pošten. On nema oca ni majke, a svu su mu imovinu s raztrošnosti njegovih roditelja razgrabili. On je svom snagom pregnuo, da si izvojšti dostojan položaj razumna čovjeka; a tomu je prvi uvjet poštenje, dobar glas. Uzmite mu ovaj, a vi ste ga upropastili. Nazovite ga tatom i varalicom, pa će svatko pred njim vrata zatvarati. Pomislite si, što bi bilo od njega, da ga odprate kući s popratnicom, da si je gospodara okrao? Ne bi li to bilo za njega gore od iste smrti? A kažite mi, gospodično, bi li vam duša ikad mirovala kod same pomisli, da ste vi tog siromašnog dječaka duševno ubili ili barem bili uzrok njegove propasti? Ne gospodično! ja vas dobro poznam, te znam, da vam toga ne bi podniela savjest. Za list nemajte brige; on ne će doći ni u čije ruke više. Čim se Mijo sutra vrati, lista je nestalo za uvieke: spalit ću ga.

— Svjetujte mi, što da učinim. Moj je položaj zdvojan, ta volila bih da me žive nema. Bojim se oca!

Nemojte tako, malodušnost ubija, a pravo kajanje pridiže. Meni je u istinu težko svjetovati, ne s toga kan da ne bih znao, što vam je uraditi, već s toga što ne znam, da li ćete to izvesti, što bih vam kazao.

— Josipe, vi me sada prezirete?

— Što vam to dolazi na pamet? Kad bi vas prezirao, ja ne bih tako radio. Ja vas samo sažaljujem i želim, da vam ovo bude nauka za budući život.

— Jošte bih vas molila, da mi kažete; jeda li me držite za osobu već pokvarenu, što bi se doduše iz moga nesretnoga lista moglo naslućivati?

— I opet vam iskreno velim, da vas ne držim za takovu. Vi ste bila samo lahkoumna i neoprezna, te ste se upustila u dopisivanja, čemu svemu niste znali proračunati domašaja. Vi ste bili na putu, da posrnete; ali ovaj medjučin zaustavio vas je na pol puta. Sačuvao vas je od duševnoga pada. Vi imate sada priliku, da zagledate u ponor, nad koji ste se već na pola nagnuli. Onaj vaš krasnik Marčević proćeran je iz gimnazije zbog noćnog skitanja i pijančevanja. On vas je molio, da mu dadete novaca za školarinu, knjige itd. A on je tim novcem sa svojimi drugovi išao »Divljemu čovjeku«, gdje je u dva dana sve prorajtao; a vama za sve ovo može biti jedino to utjeha, što vas tom zgodom nisu zaboravili već su vas nazdravljali kao dobrotvorku, i buduću gospoju Marčevićevu. Oprostite, što vam to spominjem, u buduće ne ću, al sada činim to zato, jer bih rado podigao bedem proti sličnoj zabludi, te vas od nje izliečiti. U ostalom vi možete uviek na mene i na moje prijateljstvo računati.

Hvala vam, dahnu Ruža, a sad me svjetujte.

Ponajprije sporazumite se s majkom. Možete joj saobćiti sav naš razgovor; majke su obće razborite i domišljate. Približite se ocu, pa mu kažite otvoreno, da

vam je trebalo novaca, možebiti u koju plemenitu svrhu itd. No vi ćete u tom i sami naći zgodnih rieči i načina! Otac mora svakako biti uvjeren o Mijinoj nevinosti.

Učinit ću po vašoj volji ili pravije po svojoj dužnosti. Zadajem vam rieč i obričem, da me nikada više ne bude u sličnoj neprilici.

* * *

Drugi dan začudio se Josip, kad je pred kućom opazio uprežene karuce, a jošte se više začudio, kada je malo kašnje opazio i Ružu, svu u zimsko odjevenu, gdje sjeda u kola, a u kolima je bio veliki kovčeg, što ga je kočijaš od traga svezao. Ruža sjedjela pognute glave na sjedalu. Kočijaš zviždnu bičem, a konji su odkasali preko franciskanskoga trga u Milničku ulicu.

Kašnje se u kući pronio glas, da je Ružina tetka oboljela, te si pozvala na neko vrieme nećakinju, da ju dvori i pripazi.

U cieloj kući vladala je danas sumorna tišina. Stara Krupićka prolazila iz sobe u kuhinju i obratno po više puta, glava joj bila zavezana, što je dalo naslućivati, da joj nije najbolje. Sluškinja priugotavljala objed, ali je bila namrgodjena. Po više puta zapitala gospodaricu za ovo ili ono, ali nije dobila odgovora. U kovačnici se radilo, ali osim kladiva, što je odjekivalo na nakovalu, nije se nijedna čula. Josip bio smrknut, to su opazili drugovi mu, pa ga pustili u miru. O podne bio stol prostrt i juha na stolu. Kalfe su čekali kod stola na Krupića, koji se jošte nije bio iz grada povratio, kamo je prije dva sata otišao. Napokon počuli su se na hodniku čvrsti koraci, i vrata se otvorila, te u sobu stupio gospodar vodeć sa sobom Miju. — Čelo se Josipovo razvedrilo, a Lovro sa svojimi se drugovi zadovoljno nasmiešio.

— Prijatelji! tako bi Krupić običavao zvati svoje ljude, kad je bio dobre volje; doveo sam evo natrag našega naučnika Miju, te sad pred vami izpoviedam i priznajem, da sam mu krivo učinio, kad sam ga sa kradje obiedio. On nije ništa ukrao. Danas pronašao sam krivca, ali taj nije Mijo, već netko drugi. Ovaj vam slučaj svjedoči, kako se u sudu ne smijemo nikada prenagliti; jer bismo mogli i nevina žrtvovati. Ja sam Miji oteo ma i nehotice poštenje, ja mu ga evo pred vama vraćam. Ja sam to isto u magistratu učinio, gdje sam svjedočbu o Mijinoj nekrivnji za vječnu spomenu dao u zapisnik ubilježiti.

Mijo ne zamjeri. Mnogo si toga već pretrpio, pa ćeš znati i to pregorjeti. Ostaj onakav, kakav si bio do sada: pošten i radin. A da ti bude za tvoje patnje kakova takova odšteta, ti od danas ako i nisi jošte oslobodjen, dobivaš u mojoj kući mjesto i plaću sa ostalimi kalfami. Jesi li zadovoljan?

Hvala, gospodaru — jesam!

Ruža se istom iza dva mjeseca povratila, a za sve ovo vrieme kao što i kasnije nije se o ovoj zgodi ništa spominjalo.

V.

Sreća je u svietu vrlo prevrtljiva: uz koga se jednoć priljubi, do skora mu okrene ledja, te mu se iznevjeri. To je obično težak udarac za onoga, koji je samo po imenu i kazivanju poznavao nesreću.

Krupić bio je čovjek radin i sve mu išlo za rukom. On nije bio ohol, ali nije bio baš ni proniknut onim kršćanskim duhom, koji bi imao upravljati rad i privredu ljudsku. Neznajući za bol i stradanje nije ih razumio ni

uvažavao kod drugih. Do skora počela ga ostavljati stara sreća; a to je on težko ćutio.

Jednom sjedeć u svojoj sobi sa obitelju, donio mu listonoša list. On ga je od davna očekivao; jer je imao u Beču sinove, koji su mu se redovito svaki mjesec javljali, a često i po više puta. On je takove listove s veseljem primao, sa slašću čitao; jer je u njih uviek našao, što bi mu očinskomu srcu godilo. Sinovi bijahu mu u istinu na ponos. Čestitim vladanjem znali su se uznieti nad svoje drugove, a znanjem i marljivošću nisu zaostajali ni za najboljimi. Ove godine pripravljali su se za stroge izpite. Otac je bio uvjeren, da će ih položiti s odlikom, pa je svaki čas očekivao o tom ugodnu viest.

Hvala Bogu — reče Krupić — evo pisma. Pri tom mu se lice razvedrilo, i on požudno pružio ruku za listom. Pogleda napis, pečat, poštarsku biljegovku, jest, jest iz Beča! Jučer je predan, a danas je već prispio. Željeznice ipak vriede nečemu. Valja znati, da je inače Krupić bio neprijatelj željeznici.

Sad da vidimo i čujemo, što nam ta mlada gospoda pišu. Krupić nataknuo očale, a stara mu se i Ruža što bliže primakle; da im ne bi koja rieč izmakla. Prelomio pečat, pogledao podpis. — Milan Krupić.

Stari stao čitati:

Ljubezni roditelji! Već prije kakovih osam dana bijah dogotovio list i zapečatio, samo da ga odpremim na poštu; no nešto je iz nenadana došlo, te sam list zaustavio, da vam ga za koji dan kašnje pošaljem. (Krupićevo lice uzelo se mračiti.) U Beču zavladala je osobito medju mladeži pošalina (tifus), na kojoj je nenadano i Mirko obolio. (Krupićeve su ruke drhtale, a glas mu postajao nesiguran.) Ja sam učinio sve, što sam mogao

učiniti. Pozvao sam liečnika jednog, drugog i trećeg i ovi su danomice po tri puta dolazili. Ja sam bio uz njega dan i noć, da mu pomognem. Ali sve bijaše uzalud: tudier ne mogahu ni ljekovi ni liečnička vieština pomoći. Pozvao sam svećenika. Mirko se izpovjedio i pomirio s Bogom. Ja sam satrven sjedeć mu kod postelje zurio u njegovo bliedo lice i u njegove upale oči, te se razplakao. Brat to opazio, pa mi slabim glasom prišaptnuo: S Bogom brate! Ne tuguj i ne plači za mnom, to je Božja volja. — Pozdravi mi oca, majku, sestru, pa i dobroga Josipa. Tješi ih i nastoj im podvostručenom ljubavi nadoknaditi moju ljubav, koju sa sobom nosim na drugi sviet. Mirko zamuknuo za uvieke; poljubiv razpelo što ga uviek imao uza se otvorio oči, a za trenutak ih za uviek zaklopio: umro je. (Starac prestao čitati; list mu spao iz ruku, srušio se na divan.) U sobi čuo se plač i glasno jecanje upravo u čas, kad je unišao Josip. Opaziv to, prepane se pomislivši: Bože! što se to dogodilo. Opazivši na podu list, dignu ga i proleti okom. Umro im Mirko. — Poznavajući staroga i njegovu narav znao je dobro, da ne će tako lahko pregorjeti sina, ta on je svoje sinove upravo strastveno ljubio.

Prva se osviestila Ruža. Spazivši Josipa šaptnu mu: Nesreća, nesreća, Mirko je umro.

Da, nesreća; al ja vidim najveću nesreću u tom, što ju vi ne ćete znati podnositi. Tko će staroga utješiti, ta on nije nikad ni pomisliti mogao na smrt svoga sina, a ipak čovjek se rodi, pa i umrieti mora.

I majka se pridigla, i niemo buljila u Josipa i kćer; al otac, on se ni ne miče. Bože! da mu nije kap pala? poviče ovo sve troje. Na to odkopča mu Josip prsluk, nakvasi čelo i sljepočice octom, dok je mogao oči otvoriti; ali pogled bio mu je divlji.

— Gdje je Mirko? Ubiše ga, a da mi ni kazali nisu; barem bih ga pogledao, i š njim u grob legao. Tako stane buncati Krupić.

Majstore! budite čovjek, kakav ste uviek bili. Umrieti mora svaki, koji se rodio. Utješite se. Bog je dobar, te zna što čini. Podložite se mirno njegovoj svetoj volji.

Da, da, lasno je to reći; ali moj sin umre, moj dobri sinko! Neka bi umirali prosjaci, siromasi, i onako su drugim na teret, neka bi umirali starci i nemoćnici, koji su se preživjeli na svietu, al mlad čovjek u napunu svojih godina da umre, mladić koji si je neumornom naukom mal ne osigurao sretnu budućnost; koji imade sposobnosti i sredstva da živi u svietu? Taj da umre? — Bože i ti si nepravedan! Kojim pravom oteo si mu diete, koje sam težko i mučno na noge podigao i osovio?

— Onim istim pravom, dometnu posve ozbiljno Josip, kojim vi savijate ili kidate željezo na vašem nakovalu.

Stojalo je mnogo truda, dok je pošlo za rukom umiriti starca. On bi u bjesnilu psovao na nebo i na sve, što je u nebu.

Starac nije list do kraja ni pročitao; a niti mario znati, što je još u njemu. — Milan je jošte izvjestio, da su ga na Verinžkom groblju sahranili onako, kako se je to pristojalo mladiću njegova položaja. Sva mu je sveučilištna mladež izkazala na grobu posljednju počast. U listu bio je račun pogrebnih troškova. Na posljedku moli Milan roditelje, neka ne bi odviše tugovali, jer da će se i onako jednoć sastati. Ocu se dakako nije smjelo kazati za pogrebne troškove. To je podmirio Josip.

Prodje iza toga dva mjeseca. Krupić se umirio. — Al mu se o Mirku nije smjelo spominjati; on si je nekako utuvio, kao da ga i nije bilo. Svu svoju ljubav prenio

je na sina Milana. Ovaj mu je češće pisao, te ga i izviestio, da će u srpnju položiti posljednji izpit; ali ni u jednom listu nije ni riečju brata spominjao; jer mu je tako majka bila poručila.

Ta se bol nekako prikrila, akoprem joj je korien ostao u starčevu srcu.

* * *

Krupić imao je osim kuće u dravskoj ulici na dravskoj cesti i zaselak (majur). Ondje je imao krave, konje, ondje tovio krmad. Sve mu je to trebalo, jer se je u kući za mnogobrojnu čeljad i puno trošilo. Taj majur bijaše jedva kakovih deset časaka odaljen od kuće, te ga je s toga lahko nadzirao, a i ona služinčad dobivala je hranu u kući. U zaselku bio je štagalj, štala i prostran kotac. Zgrade su bile od drva. Već je nešto siena bilo u nutri a i slame. Košnja jošte nije bila posve svršena. Bilo je to početkom srpnja, Krupić se svojski prihvatio posla da svrši košnju i pospremi sieno. Kako je bilo povoljno vrieme, nadao se, da će u tri četiri dana dovršiti posao. Bio je sumoran dan, već iz jutra žeglo sunce, a oko podneva stali se na obzorju pomaljati sivkasti oblaci. Na sjenokoši ostalo je kakovih pet vozova suha siena u redovih, a to je trebalo svesti pod krov. Krupić je bio neumoran, on je i sam radio na livadi, da mu je sve znoj kapao s čela, i upravo kad su posljednji voz iztovarili, stala je kiša prokapljivati. Hvala Bogu, da je tako, kiša će pomoći otavi, rekne Krupić, samo kad smo utekli sa sienom pod krov; sada neka pada. Kući se vrati kad se je već mrak uhvatio.

Za večere čula se jaka grmljavina a i munje stale su nebo prosijecati. Krupić zapali uljenicu pred slikom svetoga Florijana, jer je on čuvar od vatre. Grmljavina

bivala je sve jača, a kad što se od silne tutnjave groma i kuća uzdrmala. U to se oglasi zvonce najprije u Pavlinskoj, onda u Franciskanskoj i napokon u župnoj crkvi, a izvana čula se vika: Vatra! vatra! Krupić izadje na ulicu, a ciela cesta prema Dravi svietlila se od plamena. Krupićev je štagalj u plamenu, ču se jasan glas u dno ulice. Grom ga je upalio. Krupić zagrizao ustnice, smračio čelo i obrve, i poletio u sobu. Utrnuvši uljenicu skinu svetoga Florijana sa zida, i poleti ulicom na garište. To je sve bilo tako naglo, da si ukućani nisu ni pomisliti mogli, što on kani učiniti. Mijo oprezno poleti za gospodarom. Dostignu ga upravo na garištu u onaj par, kad je u divljoj jarosti bacio sliku u gorući plamen, i nesretno se na pragu spotaknuo, te težinom tiela, kako je bio dug i širok, pao u štagalj, na kom su već rože-nice i grede praskale u plamenu. Mijo skočio za ne-sretnikom, te ga spopao za ledja i izvukao iz štaglja. Istom ga na cjelinu položio, a krov se silnom lupom i praskom sruši na pod. Samo trenutak da je zakasnio, Krupić bi našao bio svoj grob u plamenu. — Svieta se sgrnulo, kao što to obično biva kod takove zgode, više da gleda nego li pomaže; a gasilačka društva ne bijahu onda tako uredjena, kako su danas. Pa je ondje i bilo zaludu braniti, jer je padala kiša kao iz kabla, rekao bih oblak se prolomio. Na garište dobrzao i Josip, koji je smjestio Krupića u kola, i odvezao ga kući. Miji je rekao, neka ostane na garištu, dok vatra posve ne utrne.

U toj nesreći bilo je i sreće, što je kiša lievala, te se tako nije oganj prihvatio štale i kotca. Od blaga nije ništa nastradalo. Ukupna šteta proračunala se na 1000 for. A to je bila i za Krupića dosta velika šteta.

Veća pokora bila sa Krupićem. On si je bio opržio obraz i ruke, pobio nogu, a kraj toga se nahladio, te je dobio upalu pluća. Sa svakim je bolestnikom brige i

muke, ali š njim da te Bog oslobodi! Bio je nestrpljiv, te je psovao i grdio svakoga, koji mu je na oči došao. Bolest dospjela do vrška, i Josip stao nagovarati bolestnika, da pozove svećenika. Al on ni čuti o tome. Dosta sam jošte jak — grozio bi se nerazborito — te se ni smrti ne bojim. Biti će jošte i za popa vrieme, kad dodje do kraja. Nu Krupićeva željezna narav svladala je sve. On je za mjesec dana ustao. Josip se je nadao, da su ove nesreće gospodara opametile; ali se prevario. Prijašnja njegova narav opet se vratila. Jednom za stolom kao u šali uzeo za nišan sv. Florijana, veleći: Siromah ali se je spržio u vatri. Baš si je sam kriv; bješe mu bolje paziti na vatru. Josipu dozlogrdile već takove šale, te će mu s toga posve mirno, ali ozbiljno: Gospodaru, vi zbijate šale, gdje jim mjesta nema, pogrdjujete svete stvari, a tim vriedjate Boga, a Božja vas je ruka već po drugi put taknula. Ne izazivljite Božje osvete na sebe i na svoju obitelj!

Krupić je već htio, da po svojoj staroj navadi rezko odsieče; ali opazivši Josipovo ozbiljno lice i plamteće oko sustegne se. Do njega bilo mu je stalo mnogo; na njemu od nekog vremena bila je kuća i zanat, pa se bojao da ga ne uvriedi.

* * *

Ruža imala je uviek pune ruka posla, i brige preko glave, a najviše zadavao joj neprilika otac, komu nije mogla ništa po volji učiniti. Ona se u istinu promienila; one nestašnosti i lahkoumnosti, koja joj se prije na svakom koraku opažala, posvema je nestalo. Postala za svoju dobu preozbiljna i šutljiva; društvu se uklanjala i slabo kamo zalazila. Kad što onako postrance bacila bi oko na Josipa, kan da ga htjela upitati: no jesi li sa mnom zadovoljan?

Jesen je na domaku; najmilije doba gospodaru, osobito ove godine, kad je sve liepo urodilo i sada dozrievalo. — Krupić je imao u Varašdinskom briegu zaselak i vinograd. Ovamo bi on češće zalazio po nedjeljah, osobito od kako se stalo rumeniti grožđje; poveo bi sa sobom i obitelj, a kad što i Josipa. — Nadao se sinu Milanu, nu ovaj mu je pisao već prije, da se je prijavio za izpit, koji će početkom listopada položiti, te s toga da i ne kani kući, dok ne bude posve gotov s nauci. Otac nije tomu mogao prigovoriti, već mu je poslao i novaca, ako bi i bio želio, da dodje kući. Često bi govorio: Nesretne te knjige, još će ga na posljedku i ubiti.

Krasan je rujanski dan. Krupić je u vinogradu sa ženom i kćerju; a po podne obrekao jė i Josip da će doći.

Poslije objeda rekne Krupić Ruži, kad su sjeli u hladovinu pod kestenom: Kaži mi, kako ti se svidja Josip? Ti si imala prosacâ, možda su ti se i svidjeli, al ja sam čovjek od rada, pa ne trpim ljudi, koji se samo gizdaju i šepire, a rado bi o tudjoj muci živjeti, pa sam ih s toga i protjerao. Ja bih želio, da tvoj muž bude podpun čovjek, vrstan svojim radom i marljivosti uzdržavati sebe i obitelj, a takav je Josip. Boljega ne ćeš naći, ma da ga sviećom tražiš. Istina, nešto je stariji od tebe, al to muž i mora biti, a vanjštini njegovoj bora mi nema prigovora. — No što misliš — govori?

Oče! plaho će djevojka, ja ne mislim na ženidbu. Na te rieči zarumenila se do ušiju.

Djevojka sa dvadeset i više godina, da ne misli na ženidbu? to ti kaži nekomu drugomu a ne meni. — Krupić je htio nastaviti, ali je opazio Josipa, kako im se iza brežuljka primiče. Vidiš, mi o njemu, a on pred nama, pogledaj ga dobro, da budeš znala odgovoriti. Josip je

došao sam; mislio je bio povesti Miju, al pošto su se kalfe kojekuda razišle, morao ga ostaviti da pripazi kuću.

Donio je list, što mu ga je predao listonoša.

Iza kratka pozdrava — predao mu list. Iz Beča je, reče stari, već sam mu se jučer nadao, piše mi Milan i javlja, kad će doći. Nu da otvorim i vidim, da li je tako. Htijući ga otvoriti izpade mu iz ruke, a on namah u tom nasluti nesreću.

Otvorite ga vi i čitajte — ja se bojim — rekne i preda list Josipu.

Ne budite diete, kaže Josip, da se čega god prepadate, ta vidit ćete, da nije ništa izvanredna. Josip otvori list i stane ga na glas čitati. — »Mili oče! (starcu od milinja zasuzile oči). Mislio sam, da ću kući istom oko polovice listopada; a ja ipak dolazim za cieli mjesec prije. Izpit sam odgodio do budućega proljeća. Mogao bih ga bio i sada položiti, al mi je liečnik svjetovao, da prestanem učiti te da potražim svježa čista zraka, kako bi si prsa ojačao; jer ja sam u istinu ovo posljednje vrieme oćutio, kako me nešto steže u plućima. Ne boj se, oče, nema tuj nikakove pogibli. Liečnik kaže, da je od sjedjenja i nauke, što će proći čim dodjem na čišći svježi zrak. Ja odilazim iz Beča 12. rujna, a 13. popodne prispjet ću u Čakovac. Na kolodvoru znam, da će me netko dočekati; a onda opet sam u vašoj sredini. O kako me veseli, što ću vas do skora vidjeti i zagrliti! Ja bih želio probaviti vrieme u našem vinogradu. Ondje je dobar zrak, krasan vidik, zdrava voda; ondje ću se ja preporoditi. Jošte jednom molim te, ne budi zabrinut za moje zdravlje; uvjeravam te, da nema nikakove pogibli. Grlim te, ljubezni oče, isto tako majku i sestru a našemu Josipu izručujem srdačan pozdrav. Vaš Milan.«

Josip je list na dušak pročitao; on htjede, da sakrije

svoju bojazan za zdravlje Milanovo; ali ga je glas odavao. On je vidio iz lista, da je ubogi Milan pao u sušicu.

Kad je list pročitao, odloži ga, pogleda starca, al se starac rekao bih mramorom pretvorio, te ukočenim okom zurio u daljinu prema sjeveru.

Ruža si pregačom pokrila oči, a glavu naslonila na materino rame.

Josip već od davna prestao čitati, nastala tišina i nitko se nije usudio prekinuti je. Josip se prvi sabere i reče:

Vas je uzbunio list. Moram priznati, da se je i mene neugodno dojmio, ali u njem nema ništa tako strašna ili neobična. To se često dogadja, da od naporne nauke obole prsa. No to će sve proći bez pogibli. Ja sam imao prijatelja; bio je slab i suhonjav, a po ciele godine kašljucao. Došao je u sjemenište; ali je veći diel godine u bolnici proveo, napokon stao krv bacati. Pustili ga iz sjemeništa, da promieni zrak. Za pol godine vratio se zdrav i krepak kao kremen; danas je gotova ljudeskara. Evo takav je bio Vladko Perišev. A danas bi kamen njime lomio. Nemojte Milanu ni čim pokazivati, kada dodje, da ste zabrinuti za njegovo zdravlje; jer bi mu to oslabilo vjeru u oporavu. Već mu činite sve po volji i po naputku liječnikovu.

Starac se po nešto umirio. U noći su mu ipak dolazile najcrnije misli o pogibli života sinova.

— Tko će vas pred Milana, upita poslije Josip?

— Ja sâm, odgovori Krupić, ta tko drugi?

Ne gospodaru! vi ne smijete ići; prvi vaš susretaj mogao bi po obojicu postati koban. — Ako vam je s voljom, otišao bih ja. Ili još će bolje biti, ako ode pred njega majka i Ruža. — Tako je bilo. O podne odvezla se Krupićka sa Ružom u Čakovac na kolodvor da dočekaju Milana.

Otac je dao prirediti sobu za sina. U nju smjestio divan, stolce, stol i ogledalo, objesio nekoliko novih slika, po sto put pregledao ovo — ono, da li je u redu i na svom mjestu. Pošao za tim u kuhinju, naručio služkinji, što će prirediti za večeru, akoprem je sve to već unapried odredila Ruža. U sedam sati stala su kola pred vratima: eto ih iz Čakovca.

Otac je umah priskočio, te sinu pomogao iz kolâ. Kako se već sumrak hvatao, nije mu ni u lice zagledao, al ga pritisnuo na grudi i stao cjelivati. Nemoj, oče, zadušit ćeš me, stao se sin otimati očevu zagrljaju. I zbilja na usta mu se pomolio kašalj te je jedva stao disati. Podjoše u sobu, i tudier istom u svjetlu uljenice mogao mu zagledati u lice. — Bijaše u istinu oslabio. Oči mu duboko upale, a pod njima zaokružiše se modri kolutići. Lica mu bijahu blieda kao vosak takodjer upala, a usta nekoć svježa i rumena, stisnula se oko zubâ; ali uza sve to oko njih mu titrao smiešak priegora. — Sa svima se srdačno pozdravio i izrukovao. Otac ga motrio, al mu srce klonulo, a nada utonula. Za večere je nešto blagovao. Pošto je bio umoran od puta, ode na počinak.

Sestra ga odvela u sobu, koja je bila brigom očevom udobno uredjena. Sestra osta kod njega, da mu bude pri ruci, ako bi što trebovao; napokon legne i ona, ali nije mogla usnuti; bolna joj slika Milanova lebdila pred očima, pa kad bi i zadriemala, muklo ju kašljucanje i težko disanje probudilo.

Ustade rano, prikuči se k bratu, pitajući ga ljubezno: kako mu je.

— Dobro, odvrati on, ali mu gorak smiešak titrao na usnicama. Noću bio se sav uznojio, kao da je bio u parnom kupalu.

Drugi dan sastala se trojica prvih liječnikâ u Krupićevoj kući, starac im obricao obilne nagrade, neka

mu izlieče sina. — Oni obrekoše i odrediše, kako su znali i umjeli.

Milan zaželio, da nekoliko dana sprovede u vinogradu, pa tako se i odpravi onamo, a sestra podje takodjer š njime, da ga dvori.

Pogledao si vinograd, ovdje ondje otrgnuo čehuljicu kraljevine ili muškata, da se razhladi; uzpeo se na malu visočinu tik zaselka, te se razgledao bajnom ravninom, što mu se prostrla pod nogama. Odavle motrio, kako sunce izlazi i opet kako zapada, a duša mu se napunila sjetom, s koje bi zaplakao: Bože! liep li je taj sviet! Istom što sam svietu na prag stupio, ti me već s njega oduzimaš! — Motrio je rad mravaca u mravinjaku, slušao zuj pčela okolo košnice u pčelinjaku, pa im zavidio rad i zdravlje. Za što su meni slomljena krila, zašto li mi mladovjeku leći u grob? Ne bi li mi bolje bilo, da se nisam ni rodio? Takovima se mislima za osame bavio Zovnuo bi često put sestru, nadajući se, da će mu uz nju odlanuti.

— Milane, reći će sestra jedan dan, ne bismo li se vratili u grad, gdje ti je svaki dan liečnik pri ruci?

— Ostavi u miru liečnike; ja volim ovdje biti, samo da se njih riešim. Ja znam dobro, kako je sa mnom, ja sam pitao savjet i pomoć u prvih liečnikâ Bečkih, pa mi ne pomogoše. Mogu li se dakle nadati, da će ovi s menom čudo učiniti?

— Sestro, jedno te molim; pošalji sutra rano u Toplice po svećenika, ovdje sam na samu, te mi je najljepša prilika, da učinim svoju kršćansku dužnost, da se izmirim s Bogom.

— Milane, tužno će sestra, zar misliš, da je već do toga došlo?

— Sestro, ja znam, što će sa mnom biti; mjesec dva najviše, a možda i prije — i mene više ne bude. Bolje

je sa sobom i s Bogom obračunati prije, nego li čekati na zadnji trenutak. A bolje je i za to, da to ovdje obavim; jer bi kod kuće otac još više tugovao.

Ruža zadovoljila je bratovoj želji; drugi dan došao je župnik i Milan se ispovjedio.

— Sestro, sjedi do mene, reče brat Ruži iste večeri poslije odlazka župnikova. Sutra će doći otac, i mi ćemo se vratiti u grad; ajde da te nešto upitam.

Pitaj Milane, ja ću odgovarati.

Zašto se ne udaješ?

Čudnovata pitanja sada u bolesti! Ja u istinu ne znam, što bih ti odgovorila.

Oprosti, Ružo, ja te to zato pitam; jer ćeš za koje vrieme ostati posve osamljena, a tada je težko čovjeku, ako se nema o što nasloniti. Bilo nas je troje. Mirka nema, za koji dan izgubiti ćeš mene; otac me ne će za dugo preživjeti to dobro znam, a majka nam je i onako slaba. Ostat ćeš ti sama; a kako ćeš sama na svietu? Tebi se hoće jake podpore, muža dobre volje i čvrsta značaja; a ja znam samo jednoga, koji bi to mogao biti, koji bi bio dostojan, da zamieni oca u našoj obitelji, a to je Josip i nitko drugi.

Ruži tekle suze niz lice, nije znala, što to sve znači; pa će tužnim glasom odvratiti: Milane, znam da me ljubiš, i da te briga za moju budućnost zabrinula. Ja ti za to hvalim. Ti mi svjetuješ i govoriš upravo onako, kako mi je pred nekoliko dana govorio i otac. Oba mi preporučujete Josipa, a ne znate, da mi se on nikada nije ni približio, kamo li što takova očitovao, iz čega bi se dalo razabrati, da me voli. A ženidba se ne sklapa kao kakova prodaja.

U istinu?

Da u istinu, Josip je tako hladan spram mene, da mi se vaša osnova čini gotovo nemoguća.

Al da ti se približi, da ti ponudi ruku, bi li ga odbila?

— Milane, da mi nisi što jesi, rekla bih, da se šališ sa mnom, da me na kušnju stavljaš, al ovako znam, da ozbiljno misliš. Odgovaram ti, da ga ne bi odbila.

Drugi dan došao je otac po njih, te su se odvezli kući. Bolestnik je danomice sve više slabio. Ubijao ga znoj. Al ipak ustajao, šetao se i pomalo razgovarao. Jedne večeri pod konac listopada spopala ga groznica. Oblegao posvema i nije se više ustao.

Krupić pohitio po liečnika. Liečnik dodje, pogleda bolestnika i zakima glavom.

Nu što ste se zamislili? govorite, hoće li mi sin ozdraviti? izdere se zdvojno tužni Krupić.

Tražite u Boga pomoći, tudier moje znanje i umjeće prestaje.

Ne, ja ne tražim u Boga pomoći, on nemari za moju bol. Pomozite. Krupić pošao k ormaru, otvorio ga pa rekao: Evo ovdje novca jošte koja tisuća, evo i dukata, i sve, sve je vaše, samo mi spaste diete. Ne ćete li, tako mi života, razmrskat ću vam šuplju glavu na nakovalu.

Liečnik se zabrinu misleći: ovaj siromah gotovo je poludio. Polazeći pozvao je na stranu Josipa, za koga je znao, da mu je srce i pamet na mjestu, te će mu iskreno i otvoreno: Vi valjda svi znate, da mladomu gospodinu nema spasa; on će još koji dan životariti a onda je njegovu životu konac. A što ćete vi onda sa starim? Najbolje bi bilo, da ga možete kuda ukloniti. — Tražite način, tražite izliku, da ga maknete nekamo na ladanje ili barem izvan kuće.

Gospodine doktore, to ne će ići; ja sam uvjeren, da nema te izlike, koja bi njega od sina rastavila. Vi ga ne poznate.

Ako je tako, odreže liječnik u kratko, tada budite i na najgore pripravni; jer on će na odru svoga sina ili umrieti ili posvema poluditi. S Bogom!

Josip je to i Ruži saobćio, što mu je liječnik kazao, a ona, kako je već bila od dugotrajna bdienja i brige smalaksala, stala je očajavati.

— Ne gubite glave, ne klonite duhom, jer bi se time i onako zdvojan položaj pogoršao. Oboružajte se strpljivošću, a ja ću vam biti u pomoći.

Josip doduše nije mogao biti danju uz bolestnika, ali na večer izmjenjivao bi Ružu, da nije ni časak bio sam. Mijo ga zastupao u kovačnici.

Krupić je bio posve otupio. Po sto puta na dan banuo bi u sinovu sobu, pogledao ga, pa opet izašao. Noć bi probdio sguren na postelji, prisluškujuć u bližnjoj sobi svakomu dahu bolestnikovu. Jedno jutro opazio je Josip, da je bolestnik izgubio sviest a na cielom mu se tielu moglo opaziti, kako mu dogara svieća života. Probudio na to Ružu, koja je na divanu zadriemala. Ona skoči, donese svieću, utisnu ju umirućemu bratu u ruku i stade težko jecati. Josip ju šutkaše, neka zatomi plač, da ne probudi oca. Josip pritisnu razpelo na Milanova usta. Ovaj otvori na to oči, uzdahnu i — izdahnu.

Sestri se uzvinuo bolan vapaj iz prsiju, a Krupić se na to probudi i zabulazni:

— Milane! Milane! gdje si? Ja sam sanjao, da su te na groblje odnieli, a ti si ovdje; spavaj spavaj; odlanut će ti, a u jutro ćemo u vinograd.

Josip prišaptnu starcu, neka se legne. Milan je malko zadriemao, te bi ga mogao probuditi. Starac posluhnu, sguri se na postelj pod pokrivalo i zaspi.

Josip i Ruža stali opremati mrtvika, a kad su posve svršili, već je i dan zabielio. Što sada? Mi ga ne mo-

žemo sahraniti, a da otac ne bi znao; to nije moguće. Stane se ovo dvoje razgovarati.

— Učinit ćemo, što možemo, kaže Josip. Napisa nekoliko rieči, preda ih Miji, da odnese župniku. Sat kašnje zazvoniše sva zvona u župnoj i fratarskoj crkvi oglašivajući smrt pokojnikovu.

Krupić se trgnu iz postelje, uleti u sobu Milanovu, pa opazivši kod nogu na stoliću goruće voštenice i propelo, a bolestnikovo ukočeno tielo — ruknu kao biesan: Jao! Zlotvori, ubili ste mi sina a mene uspavali, da ne bdijem nad njegovim životom. Milane! Milane! ne ti nisi umro — ti se pretvaraš — ustani, granulo je sunce, kola su u dvorištu, idemo, idemo u brdo! Krupić pristupi bliže, pogladi mu lice, ali lice i čelo — studeno mrtvo! O Milane, tebe u istinu nema — umro si, a da mi ni s Bogom nisi rekao! a koli sam te žarko ljubio! Starcu se zamaglilo, te se srušio na pod kraj sinove postelje.

Bože, kap ga udarila! zavape okolo stojeći.

Nije, nije, brzo će Josip, bol ga prevladala. Prenesimo ga u njegovu sobu. — Tako se učinilo. — Za čas došao je liečnik, pregledao mrtvika, zatim pošao k starcu, opipao mu bilo, te rekao: Onemogao je, nije umro. Bdijte nad njim, a bit će sreća, ako ne dodje k sviesti, dok ne mine pogreb.

I nije se osviestio.

Treći dan sahraniše Milana Krupića na Varaždinskom groblju, dočim mu prije pol godine ukopaše brata na Verinškom groblju.

Stari Krupić došao k sviesti, al njegovo osviešćenje bilo grozno za njega i njegovu obitelj. Često bi iznenada neopazice pobjegao na groblje, pao na sinov grob te stao noktima odgrinjati zemlju, ne bi li do sina došao. Josip bi poletio za njim, te ga trudom i mukom doveo

kući. — Mislio bi, da je rieč izgubio; jer nije ni pitao ni odgovarao, već samo bezćutno bulio oko sebe.

Kadšto bi mu ipak prosievnula koja zraka svjetla u glavi. Al tada je zaklinjao i proklinjao, da su te srsi spopadali.

Bože, hoće li tako dugo potrajati? uzdisaše Ruža, ja ćutim da ću podleći.

I Josip mislio te mislio, molio se Bogu i bl. djev. Mariji za pomoć i savjet; jer mu je zbilja bilo kao u mučilištu.

Vjera i jedino vjera imade u sebi sile i snage, da održi čovjeka u strastih i nesrećah, mišljaše Josip. To je on u životu pa i na sebi češće izkusio. A ima li u Krupića vjere. On je doduše polazio crkvu, on je u stanovitih zgodah davao na mise, on je išao na obhode, u njegovoj se kući držao post, al to bijaše tek vanjština, vjera mu se držala tek površine, a da nije mogla prodrieti u srce i proniknuti dušu. To se opažalo u cielom njegovu životu. Uzbuditi u njega vjeru, djelovati da mu ona zauzme cielo biće, to bi bila težka zadaća, za koju uz najbolju volju ne bijaše Josip dorasao.

U Varaždinu je bio u ono doba častni otac kapucin Fidel. Na njega stadoše pomišljati; ne bi li on mogao tu djelovati.

Fidel je bio poznat cielomu gradu kao veoma pobožan, pače svet čovjek, svećenik dušom i tielom, revan u svojoj službi, oduševljen za svoje zvanje i požrtvovan. U njega ne bijaše one strogosti i ukočenosti koja se obično misli u strogoživca. Njegova vanjština, njegovo držanje, njegova rieč imala je neku osobitu moć: ona je dirala i privlačila. Otac Fidel bijaše čovjek srednjega stasa i suhonjav, a lice mu je bilo prozirnom bljedoćom okruženo; al na pravilnih njegovih potezih odražavala se sama blagost i dobrota. Oči čiste i bistre sievale su žarom

nebeskog nadahnuća, prodirale u srce i u dušu onomu, koji bi se u njihovu dubinu uronio. Sieda svilena brada pokrila mu prsa, a sniežno bieli vlasi obrubili mu glavu poput liljanova vienca. Tko ga je godj vidio i š njim se razgovarao, rado će se i sa slašću spominjati njegove pojave. U varaždinskom samostanu proživio je veći diel svoga života; samostanska crkva i ćelija bila mu je ciel sviet. Svaki dan u jutro po dva sata prosjedio bi u izpovjedaonici čekajuć i primajuć pokornike, zatim bi odslužio misu, pa se dao na molitvu i pobožno razmišljavanje. Ako ga je tko u grad pozvao k bolestniku, nikad se nije skanjivao, pa bilo to danju ili noću, akoprem mu je već bilo blizu osamdeset godina. Oca Fidela poznavao je i Krupić, njega je on običavao s nekim strahopočitanjem i dubokim štovanjem spominjati. Njega se ovaj par sjetio Josip, te ga zamolio, da bi posjetio Krupića i gledao ga na pravi put dovesti.

Častni otac s mjesta se Josipovoj molbi odazvao, te se š njim zajedno odputio u njegov stan.

Otac Fidel pokuca, al nema odgovora, pokuca drugi put nitko se ne odzivlje, pokuca nešto jače po treći put, otvori vrata i unidje u sobu. Skinuv kapucu pozdravi sa »Hvaljen Isus i Marija!«

Krupić sjedio je kod stola mrk ko obično i zlovoljan; glavu podbočio laktovi i zurio u stol. — Kad se vrata otvorila kan da se prenuo, i opaziv da je netko nadošao, bio gotov na kletvu i naprasit odgovor. Obrisav si oči i podigav glavu opazio časna starca svećenika pred sobom. U prvi mah pričinilo mu se, da mu se pojavila prikaza s drugoga svieta.

— Prijatelju i susjede! što je to s vami, vi mi tako jadno izgledate, kan da vas breme nevolje gotovo k zemlji pritisnulo? Blago nagovori otac Fidel Krupića.

— Ha, to ste vi častni oče! Što vas je donielo ovamo? Ja sam mislio, da me je cieli sviet zaboravio.

— Čuo sam, dragi gospodine Krupiću, da vam nije najbolje, pa sam vas došao pohoditi.

— Hvala vam! nisam se tomu nadao. No kad ste došli, izvolite sjesti. Oba sjedoše sučelice jedan drugomu.

— Vi ste po svoj prilici došli, da me tješite il možda i karate. To je malko prekasno. Utjehe za mene nema, a ukor ne bi se mene primio. — Meni je sav sviet nepravedan, a i sam Bog ne poznaje pravice, ne osjeća milosrdja. Oteo mi djecu, lišio me onoga, što mi je bilo najmilije.

Na licu oca Fidela opazio se slab trzaj mišica, a u bistrim inače čistim očima biser suza sažalnica. Ćutio je njegovu bol, al se i prepao nad ponorom, koji no mu je pod nogama zievnuo. Svećenik ga tako ljubezno, prijazno pogledao, da je Krupić, ne mogavši mu pogleda podnesti, oborio oči i poniknuo.

— Prijatelju, tužite se na sviet, da je nepravedan a čim vam je to sviet pokazao?! Mrmorite na Boga da vam je nešto oteo. A što vam je uzeo, što i onako ne bi njegovo bilo? Ta vaši sinovi tako su njegovi, kao što i ja i vi i svi drugi. Tko će smjeti reći: Bog je nepravedan, ako umrem ja, vi ili ko drugi. Vrtlar više puta odkine biljku istom, što je niknula, jer mu je treba, više puta ju otrgne u najljepšem cvietu, da ju savije u vienac, više puta čeka, da do ploda sazrije, te ju pospremi. Mislite li, da je krivo učinio, kad mu se tako svidjelo? Zar nije imao isto tako pravo na klicu i cviet, kao što i na plod? Bog je vrtlar a mi smo u njegovim rukama biljke, koje on po svojoj mudrosti uzgaja i njeguje, ne da ih uništi, već da ih sahrani u svom nebeskom perivoju. — Prijatelju, vam je srce klonulo, a i bistar se pogled u providnost Božju pomutio. — Mislite li, da ste

vi jedini, koji je djecu u cvietu života izgubio? Ne znate li za patriarka Abrahama? On je bio doživio jedinca sina u siede dane, najveću razkoš svoga života — a Bog mu zapovjedi: žrtvuj mi sina. Abrahamovo oko plače, al se on ne protivi volji Božjoj. Jeste li vi možda veći ugledniji od Abrahama? — Mukotrpni Job plakao je za izginulimi sinovi; mislite li, da ih nije ljubio? I te kako — viest o njihovoj smrti potresla mu dušu, slomila snagu — al on nije zdvajao, nije Boga biedio s nepravde, već rekao: »Bog je dao, Bog, je uzeo. Neka bude blagosloveno njegovo sveto ime!«. Sjedi svećenik prosliedio nabrajati primjere iz svetih knjigâ pak i iz svagdanjeg života, i to takovom sućuti, takovim osvjedočenjem, da se i Krupićeva srca dojmilo. — On ga je slušao, a rekao bih, da se led na njegovu srcu taliti stao.

Razgovor se protegnuo do blizu podneva, a tada se pobožni otac vratio u svoj samostan, obećav mu, da će ga opet pohoditi.

Pobožni svećenik dolazio bi češće, kako je imao prilike i vremena Stari mu se Krupić sve više približavao, te mu je napokon tako omilio razgovor s častnim ocem, da bi bio po ciele dane volio š njime biti i razgovarati.

Krupić se je promienio. Ona kruta ukočenost ostavila ga, a i one divlje jarosti i bjesnila posvema je nestalo.

Koji tjedan iza tih razgovora jedne večeri reče Krupić svojim: Sutra dao sam čitati zadušnice za svoju djecu, pa želim, da svi podjemo zajedno u crkvu. Josipa to u veliko obradovalo, jer je to bio znak, da je Krupićevo stanje na bolje okrenulo.

Zadušnice služile su se u kapucinskoj crkvi. Obitelj sastala se na okupu cieli četvrt ure prije naručena vremena; taj dan želio se je Krupić ispovjediti. Istom poslije ispoviedi i pričesti počela je misa. Krupić se

se preporodio; on se tako zadovoljan nije možda nikada jošte osjećao kao danas. On je doduše tugovao za djecom, al je tugovao onako, kako tuguju oni, koji imadu nade u budući život. — Došavši kući poslije doručka ode u svoju sobu, stane pregledavati razna pisma i bilježke.

VI.

Bio blagdan neokaljana začeća blažene djevice Marije. U kući Krupićevoj sve se zaodjelo u svečano ruho. Ponajprije obavila se kršćanska dužnost u crkvi, a zatim sliedio objed i odmor. Krupić bio razgovoran i dobre volje preko svoga običaja.

Družina se poslije podne kojekuda razišla, a gospodar povukao u svoju sobu. Šetajuć po sobi razne su mu se misli i osnove motale glavom. Sad bi se nasmiešio, sad opet uozbiljio, te nastavio šetajuć razglabati svoju osnovu. U tom ga zaustavio dolazak Josipov, koji je upravo nadošao, držeći u ruci oveću knjigu, u koju su se bilježili poslovni računi.

— Mislio sam, reći će Krupić, obrativši se k Josipu, da ste otišli u šetnju. Dan je liep i ngodan, a vama treba oduška i odmora.

— Htio sam, da dogotovim račune, odvrati Josip; pa sam to i učinio. Evo ih! — Ja sam evo već od mjeseca lipnja rukovodio sam sav posao. Ja sam primao naručbe i djelo, ja sam ga odpremao i ubirao novac. Ja sam kupovao željezo i ostale stvari, što smo trebali u poslu, i sve gotovim izplaćivao. Evo ovdje u knjizi naći će te svaku krajcaru točno ubilježeno: što se primilo i što izdalo; tudier ćete naći privite biljegovane namire iz željeznare. Izvolite samo pregledati!

— Sjednite, odvrati Krupić. Ja sam podpuno uvjeren, da su vaši računi točni, a poštenje mi vaše jamči, da

je tudier svaki nočić točno i na svom mjestu uračunan.
— Ja prihvaćam račune, a da ih ne gledam.

— Hvala vam za povjerenje. Ovdje vam je izkazan primitak od 2500 for., a izdatak 1600 for., ostala je dakle čista privreda 900 for. Ovdje vam je taj novac. Josip pruži mu omot sa označenom svotom novacâ.

Krupić ga pregledao. Bilo je sve u redu.

A sad da o čem ozbiljnijem razgovaramo; nastavi majstor. Ja sam već od davna mislio, da pustim posao, to jest da ga predam jačim i vještijim rukama. — Ta gledajte me, jesam li onaj, koji sam nekoć bio? Sile me ostavile a ove mišice koje su kladivom kao loptom mahale sad su onemogle; gledajte mi glavu od ovo nekoliko mjeseci posiedila i pala na prsa; a i volja za rad nije više ona, koja je prije bila. — Željan sam mira i mirovat ću; duga mi života i onako nema, pa ovo nekoliko godina ili možebiti mjeseci, što će mi Bog još dati, rad bih u miru proživio.

— Gospodaru, ako ste sa mnom zadovoljan, ja ću taj posao i dalje nastaviti, kao što sam ga ovo nekoliko mjeseci vodio.

— Ne, ja ne mislim ovako, nastavi Krupić. Ja ne ću poslovodje — već čovjeka, koji će sam u svoje ime na svoju odgovornost, na svoju korist preuzeti i voditi posao.

Ako tako, onda vam treba to samo proglasiti, pa ćete imati ponudâ na izbor, jer je naša poslovnica na dobru glasu.

Jest ona je na dobru glasu, a to je najvećim dielom vaša zasluga, pa bih s toga želio, da i ostane u vašim rukama. Ja znam, što bi ste mi mogli odvratiti. Za samostalan posao hoće se samostalna kuća i ognjište; hoće se žena, valjana uredna kućanica. Što ne? Ja vam na to namah odvraćam: Moja vam je kuća poznata; u njoj ste proživjeli toliko i toliko godina; u njoj ima uviek

mjesta za vas, ja se povlačim u prikrajak, da vas odanle motrim. U mojoj kući mogli bi ste naći i ženu pristalu i marnu kućanicu. Imadem li pravo?

Josip se za časak zamislio, pa zatim odvratio: Ne prigovaram, ali jedno bih imao primietiti, a to je, da vi pravite račun bez krčmara. Vi mislite svoju kćer Ružu. Ako ste gospodar i otac, čast vama, ali oprostite, u tom nije vaša odlučna već vaše kćeri.

Za to ja u ovaj par ne pitam, al ću doći i na to. Samo bih iznajprije rad saznati od vas, svidja li vam se Ruža, i da li mislite, da bi š njom mogli osnovati sretnu obitelj. Odgovor vam ne će biti težak, vi ju poznajete isto tako kao što ju poznajem ja. Ona je pod vašima očima uzrasla i razvila se, vi ste ju imali prilike poznati i proučiti sa dobre i slabije strane, upoznati joj vrline i mane, pa mi kažite otvoreno: bi li bila za vas?

Da vam to i kažem, što bi vriedilo bez njezine volje i privolje?

— Vi ste svoje glave. Meni se čini kan da očekujete, da vam ona sama ponudi ruku. Neka bude i to, pa da vidite koliko vas volim, ja ću i to pokušati.

Krupić otvori vrata i pozove kćer. Josip se ponešto smeo bojeći se, da se dosele ponio onako, kako se ne bi kao otvoren čovjek smio ponieti.

Ruža unidje i zapita: Što želiš oče?

Pristupi bliže, pa mi odgovaraj ali iskreno otvoreno. Diete moje! ja sam ti samo jednom nešto natuknuo o tvojoj budućnosti, al tada su nas druge neprilike pretekle; pa sam s toga nakanio danas nastaviti, gdje sam onda prestao.

Ostario sam i željan sam mirna života. Posao sam ponudio Josipu, da ga u svoje ime preuzme. Josip treba žene; reci, pristaješ li, da mu budeš drugarica?

Ruža oborila oči, te pridušenim glasom kroz plač odvratila. — Ja ili ne razumijem vas, ili vi ne ćete da razumijete mene. Ti mi govoriš o ženidbi i spominješ Josipa, to mi je prije smrti i Milan govorio; vi valjda očekivate od mene, da pometnem žensku stidljivost, te se ponudim mužu, koga ja štujem; no koji bi me pod konac konca mogao odbiti.

Josip je bio duboko ganut. Primaknuvši se djevojci prihvati joj ruku, i zvonkim glasom, glasom ljubavi i ganuća odgovorio: Ružo, ne boj se — ja te ne ću odbiti, meni laska očevo povjerenje; ali jošte će me više usrećiti tvoja ljubav. Ako ti misliš, da možeš uz mene biti sretna, ja te molim za ruku ne radi svoje koristi iz sebičnih razloga već iz čiste ljubavi. Ružo, ja te ljubim, pa ako mi ljubav uzvraćaš, prihvati ju, pruži mi svoju ruku. Ruža se nije skanjivala, već mu pruži ruku.

— Kad je tako, djeco moja, reći će Krupić, zaruke će biti već danas, na zapis poći ćete buduće nedjelje, te ćete se namah i ozivati, tako da će na moj god na Stjepanje biti vjenčanje.

— Oče, ne bismo li počekali, dok mine vrieme žalosti.

— Ne, jer će se pokojnici više radovati vašemu savezu, nego li suvišnomu tugovanju. Ta svatba će i onako biti tiha u krugu roda i nekoliko prijatelja.

Gospodaru, iza kratke će stanke Josip, pošto se već Ruža bila udaljila; ja bih vas molio, da bi ste vi oslobodili Miju; vi ste ga primili, vi ga i učinite kalfom.

— Dà, na njega sam zaboravio! Valjan je momak, vrstan naučnik kakovih malo imade; a ipak učinio sam mu bio krivo. Ja ću ga dakle osloboditi.

— Tako je i pravo, potvrdi Josip. On vam je i život spasao u požaru. Da vas on nije izvukao iz plamena, vi biste zaglavili bili.

— A toga mi nije nitko kazao, prigovori Krupić.

— E nije bilo zgode. Pa i nije ni trebalo, jer je Mijo to učinio kao pravi kršćanin, neračunajući na nagradu vašu. Ja vam kažem, Mijo je čestit i plemenit čovjek! Majstore, ja to i sada nisam spomenuo za to, da vas možebiti sjetim na kakvu nagradu. No možda će doći prilike, gdje bi mu vaša podpora dobro došla, a tada nemojte na nj zaboraviti.

— I ne ću, zadajem vam riječ.

* * *

Na Stjepanje poslije rane mise vjenčali su se Josip i Ruža u kapucinskoj crkvi. Pir se obavio u krugu roda i najboljih prijatelja. Krupić bio vedar, zadovoljan. Od djece jedina mu Ruža preostala; a za nju je bio sjeguran, da ju je povjerio pouzdanim rukama.

Miju oslobodi na samo mlado ljeto. Bio je siromah Mijo veseo. A kako i ne bi? Izučio je kovačiju, zadovoljio je Jaginoj želji.

Tom prilikom poklonio mu je Josip novo odielo: obukao ga na gospodsku od pete do glave. — Ruža bila mu je sklona, a i imala zašto, ta on je siromah nevin trpio za nju. Ona je to znala i osjećala, pa bi joj s toga uviek neko neobično čuvstvo obuzelo srce, kad bi mu u lice pogledala. Ovaj put darovala mu je šest para rublja. — I Krupić ga je nadario. Kad su mladoga kalfu onako na gizdelinsku opremili, pristupi k njemu i majstor veleći: Evo svi te darivaju, jer si vriedan. I mene je takom zgodom nadario moj otac. Ti nemaš ni oca ni majke. Primi od mene ovaj dar, koji te neka sjeća na Krupića i njegovu kuću. Tim mu je pružio srebrnu uru sa srebrnim lancem. Mijo se plačući toplo zahvali svima, a starome Krupiću poljubi ruku.

VII.

Bijaše o Bogojavljenju. Studen pritisnula svom žestinom, kako to obično u to vrieme biva. Pa ako se o podne i pomolilo sunce, pod kojim se talio snieg, a to se opet jutrom i večerom sve stisnulo, te ulicami nastala poledica, da se je jedva s najvećom pažnjom moglo prolaziti. Na sam blagdan Mijo uranio, te pošao u Kapucinsku crkvu na ranu misu, a vraćajuć se kući gledao, kako sviet na poledici tetura i pada. Pazio je na sebe, da se što takova i njemu ne sbude. Ugibao se u snieg. Pred njim išla je neka ženska, dobro odjevena, tako nesigurnim korakom, da je već po više puta bila gotova pasti. Na zaokretu u Dugi Konac, gdje bijaše poledica najjača, poskliznu se sirota i pade, kako je bila duga i široka. Dječurlija, što je onuda prolazila, od srca se tomu smijala i šale sbijala, al ubogoj ženi nije bilo do šale i smieha; jer se nije ni ustati mogla. Mijo, koji je za njom išao, priskoči, uhvati ju pod ruku, te joj pomogne, da se digla.

Gdje vam je stan? upita ju.

Ovdje na grabištu, četvrta kuća od ugla, rekne žena.

Dobro povest ću vas do kuće; pa ako je zlo, možete onda poslati po liečnika.

Za pet časaka bijahu na mjestu. Žena imala stan u dvorištu, dvie malene sobice sa kuhinjom. Mijo uveo ju u sobu i posadio na stari divan.

Hvala vam, dobri čovječe, na ljubavi.

Mogu li vas čim poslužiti?

Hvala vam! za čas će valjda doći Ankica. Tu malu uzela sam k sebi, da mi pomaže. Ona će mi učiniti, što ću trebati.

Opraštajući se, pogledaju se oboje nešto potanje. I Mijo prvi prepozna svoju staru znanku, te sav ushićen

povika: A niste li vi bili nekoć u Lepušici? Niste li vi neka Staza?

— Jest, ja sam bila u Lepušici, i ja se zovem Staza? A kako me vi poznate? Tko ste vi?

— Ta vi ste meni bili druga majka. Zar me ne poznate? Ja sam Mijo Panićev.

— A to si ti Mijo? Gledj ti njega, kako se pogospodio! Tko bi te poznao?

Sada je stalo oboje pripoviedati: kako je došlo u Varaždin. Mijo pripovjedio Stazi, kako je u Varaždin došao, i kako je izučio kovačiju. A tada opet kaza Staza ovo: Ja sam se htjela riešiti Martina, jer je bio rdjav čovjek. Pošla sam ovamo, jer mi je ovdje bila jedna rodjakinja, koja je već pred dvie godine umrla. Umjela sam raditi a i htjela sam. Prala sam, šila, krpala za gospodu rublje, pa jer sam bila vješta gladjenju (peglanju) rublja, obsipali su me poslom. Tako sam si privriedila više, nego li mi je baš za život trebalo. U to udje i Anica. Bila je to djevojčica od kakovih 12 godina. Staza ju je uzela, da joj pomaže, a kraj toga diete imalo je prilike, da što nauči.

Na to će Mijo: ja sad idem, te ću gledati i opet vas do skora pogledati.

— Daj, daj, moj Mijo, dodji više puta; imam se toga više s tobom razgovarati.

— S Bogom Stazo, reče Mijo, na vratima, i izpane iz sobe.

Od to doba Mijo često Stazu polazio. Krupićevim bilo to za čudo, kamo je on na jednom stao zalaziti, te ga stali kao u šali bockati, dok im nije Mijo cielu zagonetku odgonetnuo.

— Mijo! započe jedne večeri Staza, kad je oboje sjedilo kraj tople peći, ona vezuć na platnu, a on dimeć svoju cigaru. Nešto mi je na srcu, što sam ti već davno

htjela odkriti. Slušaj me. Znaš da sam te milovala kao malog dječaka, kad te je bio Martin ponajviše mojim nagovorom uzeo u službu.

— Znam, znam odvrati Mijo ganuto; bijaše to u vrieme, kad mi pomrieše roditelji, a imanje im pod dug razgrabiše. Tada nije na mene nitko ni mislio, ostao sam kao ptica, koja prije ręda prhnula iz gniezda nemajući krila, da bi letjeti mogla. Našao sam zaklonište pod Martinovim krovom; ali i tuj bi bio poginuo od svega zla, da ne bude vas; jer u Martina ne bijaše ni srca ni duše. On je tražio od mene više, nego li su moje slabe sile premogle, pa me stao zlostavljati i progoniti. Vi ste mi se jedina smilovala, vi ste mi nastojala, koliko je bilo moguće, jadno stanje olakšati. Vi ste me odievali, vi me redili. Vaša bijaše zasluga, da onako nisam posve podivljao. Toga vam ne ću nikada zaboraviti, dok sam živ. Hvala vam za to, Stazo!

— Ne hvali, sinko, ja sam to rado učinila. Męni je jako drago, što si pregnuo mladjahnom snagom, da si izvojštiš u svietu pristojan položaj, da budeš danas sutra svoj čovjek. A što namjeravaš poslije uraditi? Gdje ćeš biti svoj?

— Do konca svibnja nakanio sam ostati ovdje, gdje sam sada, a onda vratit se kući u Željkovac, odvrati Mijo.

— A gdje ti je kuća? Ta ti nemaš ni grude zemlje, nemaš ni kuće ni kućišta.

— Mijo uzdahne i reče: Tako jest! pa me ipak srce onamo vuče, ja se moram onamo vratiti; ja ću osnovati za sebe kuću i početi za sebe na svoju ruku raditi.

— Ali za to treba novca. Imaš li koju svoticu?

— Bit će nešto malo! Cielogodišnja zaslužba, pa uštedjeni darovi, dat će kojih 150 forinti. Za prvi početak bit će dosta. Uredit ću se na malo, ali bez duga.

— E, to ti je, sinko, premalo!

— Da što, da je premalo; kad bih htio kupiti zemljište i kućicu si nekakovu podići, za to bi trebalo i osam stotina forinti.

— Vidiš, koliko to treba; a trebalo bi i više. Ne bi li bolje bilo, da ti ostaneš kalfa još dvie tri godine, pa bi si nešto jošte uštedio?

Mijo primio se za glavu, kan da u njoj traži, što bi odvratio, te će u neke nekavice odvrnuti: Stazo, vam je moj život i moja prošlost donekle poznata, al ne posvema. Uz vas imade jošte jedno plemenito biće, koje mi je do sadanjega položaja pomoglo; da nije njega, ja bih i danas kao sirotan obijao Željkovačke obore.

I tuj joj stane pripoviedati o Jagi. — Obrekoh joj, nastavi — da ću se vratiti, i ona me čeka; a razumjet ćete sami, kako je težko čekati djevojci na selu, gdje se o nju i o njezin glas zadievaju svačiji jezici. — Njoj za volju gotov bi bio na svaku žrtvu, jer je zavriedila.

— Razumijem te Mijo, tvoj mi je položaj jasan — pa te ja ni ne odvraćam od toga. Koliko je u mojih silah pomoći ću ti i ja. Nemam mnogo, ali dat ću ti nešto. Već onda kad sam odilazila iz Lepušice, mislila sam, da ti uručim sav svoj novac. Danas je taj novac u mene, i već sam mislila, da ne će u prave ruke dospjeti; al sam je Bog drugčije udesio. Evo ja ti dajem 500 for., toliko imam, malo doduše za tvoju svrhu; a ti gledaj kako ćeš tim izaći, pa idi da izkupiš riečč, što si ju zadao djevojci, koja je vriedna tvoje ljubavi.

— Stazo, uzdahnu Mijo suznih očiju, to je previše; toga ja ne mogu primiti. Vi to i sami trebate za svoje stare dane.

— Samo uzmi! Ja sam već i na sebe mislila. Nešto, ako i ne mnogo, ostaje i meni, a hvala Bogu jošte sam zdrava i ruke su mi jake, te mogu jošte što privriediti.

A pod konac konca kad bih i onemogla, zar me ne bi ti k sebi prigrnuo?

— To bi, draga Stazo, bi, živo će Mijo zagrliv Stazu, koja se opet ćutila sretnom, što je mogla svomu milomu što pomoći. — Mijo nastavi: — Sve liepo, ali meni nutarnji glas svjetuje, da ne primam sve te svote. U siromaštvu sam se rodio, u siromaštvu odhranio — a nisam poginuo, rekao bih, da mi je ono donielo blagoslov. Da vas ne uvriedim, ja primam od vas polovicu od onoga, što ste mi ponudili, a to će mi s mojom pri-štednjom za prvi početak možda dotjeći. — Hvala vam, draga Stazo i na ovom; a možda će mi se pružiti prilika, da ću vam se moći zahvalnim pokazati.

Neka ti bude po volji, ali ako uztrebaš više, javi mi, pa ću ti dati.

U razgovoru odmaklo je već i vrieme, te kad su se rastali, bilo je već blizu deset. A to je vrieme kad se kod Krupićevih ide na počinak.

Negdje pod konac svibnja, odkazao je Mijo posao u Krupićevih. Josipa je to iznenadilo, jer su Miju smatrali kao člana obitelji, te nije nikomu ni na um palo, da bi ih mogao ostaviti.

— Što ti se ne svidja više u nas? Ili ti je možebiti premala zaslužba?

Ni jedno ni drugo, odvrati Mijo. Vaša mi je kuća mila, kan da sam se u njoj rodio, a zaslužba, kakove malo gdje ima.

Misliš li valjda u sviet? To je dobro, poznat ćeš sviet, vidjet ćeš kako ljudi drugdje žive, steći ćeš si iskustva.

— Ni to ne — odvrati Mijo — ja odilazim kući, te ću pokušati raditi na svoju ruku.

Kad je Mijo tako čvrsto odlučio poći kući i svoje ognjište naložiti, nije ga više nitko u kući Krupićevoj od toga odvraćao.

Prije Mijina odlazka priredi Ruža njemu na čast obilniju večeru.

Staromu Krupiću bilo je žao za Mijom, pak s toga pola u šali pola u istini rekao: Sad istom žalim, što nemam dvie kćeri, Mijo mi tada ne bi smio iz kuće.

To ti ne bi, oče, koristilo, odvrati s posmjehom Ruža — Mijo se već od davna ulovio u mrežu, pa nema volje, da pobjegne.

— Čudan je ipak danas mladi sviet; jošte ga nisu ni brci posuli, a on već misli o ženitbi. Reci mi Mijo, što ćeš na selu, ti valjda nisi samo zato zanat izučio, da se što prije oženiš?

— Jesam, gospodaru, upravo za to, odvrati smijući se Mijo. Izučio sam zanat, da mogu onu, koju sam odabrao hraniti i uzdržavati.

— E pa dobro, kad je tomu tako. Bio srećan! Ali kaži mi, kako ćeš početi? imaš li što novaca?

— Nešto malo, odvrati Mijo, misleć na Stazin poklon.

I nešto je dobro, ako i nije dosta; nu ti nas znaš, pa ako ti bude nužde, naša ćeš vrata naći otvorena pa ćemo ti pomoći; ali kažem ti, ne čini sramote našemu zanatu; ti si za nj kao rodjen.

Toga se nije bojati, hoće Josip. Mijo je prošao dobru školu, i priučio se valjanomu i točnomu radu; pa je nade, da će na tom utreniku i uztrajati. — Posla ima i na selu, ako i nije onakav kao što u gradu, i dade se nešto privriediti. Ti si, Mijo, često puta htio da saznaš moju prošlost, a ja ti nisam želji zadovoljio, al sada gdje odlaziš, izpunit ću ti želju, ne da tvojoj radoznalosti zadovoljim, već da ti bude i nauk za budući

život. — U životu svakoga pojedinca imade trenutaka, imade odlučnih zgoda, koje odlučuju o njegovoj sudbini za cieli život. Takovih zgoda imao je i naš majstor, takovih zgoda imao si ti, a imao sam i ja. Ja sam bio jedinac u bogatih roditelja. Imali su kuću i tjerali kovački posao nedaleko grada K. Kao jedinca razmazili su me, a to bijaše uzrok da sam postao svojeglav i gotova bezposlica. Nijedan posao nije mi se milio. Poslali su me u školu, al mi je knjiga bila težka i suhoparna, a škola pravo mučilište. Početne škole svršio sam jošte kojekako, te u jednom razredu dobio i odliku. Al na gimnaziji stalo zapinjati. U prvom razredu preplivao sam težkom mukom, ali već u drugom utonuo. — Morao sam ga ponoviti, al kad sam i sada pao, dozlogrdi to ocu, te će mi posve ozbiljno: Kad nisi za knjigu, a ti se prihvati kladiva; pripasao mi kožnatu pregaču, pak me odvukao u kovačnicu rekav, evo ti škole, tuj uči i radi, a pamti: ne naučiš li ništa, od zraka ne ćeš živjeti. U kovačiji bilo mi je neugodno, kladivo težko, a ruke, ne navikle poslu do skora klonule. Radio sam kad me otac gledao, al čim je odmaknuo pete, a ja s kladivom u kut. Uz lienost jošte mi se jedna mana uvriežila u srcu i pustila duboko korienje. Bio sam bezćutan i nemilosrdan spram siromaha i ubogih. Kad bih opazio siromaka na dvorištu, iztrčao bih predanj, opsovao ga i proćerao, a kad bi otac koga nadielio, bio sam zlovoljan.

Jedne nedjelje bila je ciča zima. Ja sam ostao kod kuće, drugi su svi otišli u grad. Pod večer došao sied starac prosjak, zaogrnut u dronjke, moleći za zalogaj hljeba i za noćište. Dobro si došao, pomislih si, te izgrdiv starca proćerah ga. Starac toplo molio, da mu dadem gdjegod mjesta, da prenoći, do grada je, reče, dalek put, a snieg je visok, smrznut ću se.

— Pak što zato, odvratih zlobno; misliš li, da će sviet nastradati, bude li jedan prosjak manje na njemu. I ja zalupiv vratima udjem u sobu, motreć prosjaka, kako se poniknute glave zaputio dalje prema šumi. Ja sam to sve učinio onako lahko, da me nije ni najmanje zaboljela duša.

Drugo jutro dodje sluga te javi ocu, da se je nedaleko od štaglja pod drvom našao smrznut prosjak. — Otac pohiti da vidi, a i ja podjoh za njim. Bijaše to u istinu onaj prosjak, koji je sinoć od mene tražio noćište. Meni se u ovaj par pričinilo, kao da je prosjak svoje ukočene oči uronio u moju dušu, pričinilo mi se, da mu dršćuća usta mene proklinju. Ja sam bio sav slomljen i satrven. Duša mi je zaplivala u moru paklenih muka, i ja sam stao zavidjeti prosjaku, što nisam ja na njegovu mjestu. — Prosjaka sahraniše, a savjest se u mene probudi, te me stane mučiti danju i noći. Meni nije bilo kod kuće obstanka: pohitih u sviet, tražeć posla u tudjem svietu; al slabo sam se gdje duže od dva tri mjeseca zadržao. Napokon sam i obolio, te dospio u bolnicu. U bolnici sam, kako su mi pripoviedali bulaznio, i u bulažnjenju neprestance spominjao prosjaka. U bolnicu dolazio je mlad svećenik, pravi angjeo za bolestnike; on im je više pomogao nego li liečnik i ljekovi; jer im je on ulievao melem u dušu, i tim često pripomogao i tjelesnomu zdravlju. Približio se i k meni, i to tolikom ljubavi i saučešćem, da sam mu se posvema povjerio, odkrio mu ranu, što mi stala podgrizati mladi život. — Sluga me Božji nije karao, jer je vidio, da to i sam činim; on se snizio k meni, kan da želi sa mnom trpjeti, On me stao tješiti i sokoliti, da ne klonem duhom, da se ne poništim već da pregnem svom snagom, kako bi dobrimi djeli ublažio gnjev Božji, kako bi novim životom izbrisao tragove prijašnjemu životu. — Izpovjedio sam

se. To bijaše moja prva iskrena i podpuna izpovied. Preporodio sam se i postao drugim čovjekom. Od ono doba zavolio sam siromake i uboge, te im veći diel svoje zaslužbe porazdielio. Odavle pošao sam dalje u Češku. Tu sam se namjerio na siromašku obitelj, kojoj je otac bolovao a djeca od studeni i glada skapavala. Ja sam si preuzeo, da prehranim ovu obitelj. Kupovao sam joj ogriev, hranu, plaćao stan, i sam jih, kad bi se s posla vratio, dvorio. To je trajalo pune dvie godine. Roditelji djeci pomrli, a obćina uzela nejačad u svoju obskrbu. Tu sam primio pismo, da mi je otac obolio, a majka bijaše mi već prije umrla. Pohitim kući. Otac u istinu bolovao i težko bolovao; ostao sam kod njega, da mu vodim posao i da ga dvorim. Činio sam jedno i drugo. On umre, a ja sam nasliedio baštinu. Prodao sam sve i stvorio zakladu za podporu siromaka i ubogih. Ja odoh u sviet, i napokon došao sam ovamo, gdje sam našao kuću i ognjište, pravu sreću i zadovoljan život. A sve to imam zahvaliti jedino vjeri, koja se probudila u mojoj duši. Josip prestane da odahne.

I danas nakon dvadeset godina, ja se sjećam onog kobnog prizora, on mi dolazi u živoj slici na oči, ne da me uznemiruje i straši, jer ne bih bio kršćanin, kad ne bih vjerovao, da dobrota Božja i najveće griehe, kad se okaju, briše iz knjige svojih računa, al on mi dozivlje u pamet onu istinu naše vjere, da je čovjek slobodan, al uz svoju slobodu slab, pa da često podlegne i navrne na stranputicu. Bog ga zove i opominje glasom roditelja, učitelja, ne pomaže li to, Bog mu kakovim nenadanim doživljajem uzdrma cielim bićem, ne bi li se probudio. Probudi li se, sreća za njega, jer je postao koristno udo čovječjega društva Ne probudi li se, zlo i naopako, jer mu se tada duša stegnula željeznim oklopom, koji se težko probija. Takav postaje nesreća za sebe, a

pokora za čovječanstvo. U sreći jedino mu je ravnalo sebičnost, a u nesreći pada u zdvojnost ili u zločinstvo. Mijo mlad si, budi čestit kršćanin. Bio ti u selu, ili u gradu, valjan čovjek i krepostan muž iznaći će se u svakom položaju. Naučio si nešto, izkusio si nešto, a ti gledaj, da od toga danas sutra budu i drugi imali korist.

Razgovor se tako protegnuo preko običaja, te za to podjoše na počinak.

Bila je to posljednja noć, što ju je Mijo prospavao u kući Krupićevoj. Sutra u večer imao je Mijo odputovati poštanskim kolima. Jošte se jednom oprostio sa Stazom i sa nekoliko znanaca, s kojimi se bio u Varaždinu sprijateljio. Sabrav zatim sve svoje stvari u putni kovčeg i prebrojiv sav svoj sadanji imetak bio nekako zadovoljan misleći, dat će se za prvu nuždu početi.

Na rastanku svim se oči suzami zarosile, kad si stisnuše ruke i doviknuše posljednji s Bogom.

VIII.

Krasan je lipanjski dan osvanuo. Nebo vedro ko ribje oko bilo obrubljeno sjajnimi traci ogranuloga sunca kao zlatnim viencem.

Željkovačko polje nalikovalo je ubavomu perivoju, u kom zimski usjevi bujno ponarasli i razvili se u punahno klasje, koje ovdje ondje već odcvalo; a na drugoj strani istom zacvijetati stalo. Jutarnja rosica obasjana sunčanim žarom caklila se poput sitna biserova zrnja na djevojačkom grlu. Liepo ti bilo pogledati prostrana polja raži, ječma, pšenice i kukuruza, koji se je svojom tamno zelenom bojom izticao. Prošao već prvu, a većim dielom i drugu motiku, te obećavao obilan rod. Sjenokoše dozrievale su za košnju, pa već ovdje ondje opažaš u hrpicah zgrnuto pokošeno sieno. U jutarnjem zraku,

njegov te miris blaži i oživljuje. Sve je liepo obradjeno, što ti svjedoči, da taj narod nije lien i nemaran. Danas je cielim ovim krajem zavladao nekakav svečani mir i tišina. Ne vidiš ni marljiva kosca, koji običaje u cik zore polaziti na svoj posao, ne vidiš radine Željkovčanke, da radi u polju; jedini konjari i pastiri sa svojimi sviralicami oživljuju tu svečanu tišinu bajne naravi.

Iz svega vidiš da je to dan počinka, da je blagdan, akoprem u koledaru nije crvenom bojom obilježen. Dan je sv. Antuna. Pred kakovih deset godina zavjetovali su mu se Željkovčani, da će ga svake godine svetkovati. Bilo je to onda, kada im je kuga morila blago. Željkovčani držali su svoj zavjet točno i savjestno.

U devet sati prvi put se sa Željkovačkog tornja oglasilo zvono, opominjući narod, neka se sprema u crkvu na pobožnost. Sat kašnje, kad se je zvono drugi put oglasilo, vidio si, kako narod u čistom, svečanom odielu vrvi cestom sa svih strana u crkvu

U pol jedanaest bila crkva puna, a isto tako i sav ogradjeni prostor okolo crkve, da se jedva micati moglo. Sve je čekalo na župnika, da se počne služba Božja.

Župnik dodje i izvede po običaju procesiju prema groblju; školska mladež pjevala litanije svih svetih, a na povratku onu omiljelu »Kraljice nebeska«. Iz svježih grla uzvijala se pjesma skladno.

Poslije procesije počela je sveta misa sa propoviedju, gdje je starina župnik iztaknuo kreposti Sv. Antuna, kojeg se sav život rek bih usredotočio u ljubavi Boga i iskrnjega. Bogu za ljubav odrekao se svega svieta i njegove slave, a za ljubav iskrnjega bio pripravan i svoj život žrtvovati. Toplimi riečmi na koncu podtaknu župljane, neka sliede kreposti Sv. Antonija, te na koncu sebe i njih izručio njegovu zagovoru kod Boga.

Poslije službe Božje razišao se narod a sabrao se opet po podne u crkvi na večernju.

* * *

U Jakova bilo danas veselo i živahno. Krčmu obložio zelenim granjem, da bude vidnija; pred njom smjestio klupe i stolove znajući, da će sviet voljeti biti na svježem zraku, nego li u tiesnoj zadušljivoj sobi. Jakov ogrnuo se pristalijim odielom nego obično. Zadovoljno gledao, kako grne Željkovački sviet k njegovu stanu, gotov svakoga što bolje podvoriti, a da bude veselije i mladjemu svietu zabave, najmio gajdaše, koji već stali skladati svoja glazbala, i cilikati na guslama. Nekoliko starijih gospodara zasjelo za stolove, razgovarajući o koječem a ponajviše o gospodarstvu, o zlih vremenih i velikom porezu, pa si kvasili grla rumenikom iz Jakovljeva podruma.

Mladji sviet kupio se oko gajdaša, jedva čekajući da poskokne. Bilo je tuj mladića istom oženjenih, mladića za ženidbu, mladih snaša i djevojaka. Nedaleko tik mosta sjatilo se u pojedinih hrpah starijih ženâ, koje su naklapale koješta.

U jednoj rpi stoji kovačeva Manda, rukavi i pregača izvezeni su joj modrom vunom, što pokazuje, da je udovica. Muž joj već ima tomu godinu dana počiva na Željkovačkom groblju. S njom je Jalža i Dora iz Lepušice. Zametnule su po običaju razgovor o tudjem poštenju.

Vidiš, kumo, koliko se toga u tri godine promienilo, reći će Jalža.

Da, da, promienilo se koješta, a i mi smo postale starije. Što ne, Mando, mišljaše Dora?

Da, ponešto smo se postarale, al dvie tri godine ne čine velike razlike u životu ljudskom; ja te starosti ni najmanje ne osjećam.

Ti ne osjećaš, upade joj u rieč Jalža? Ja bih se okladila, da ti već sada misliš na ženidbu; ja kriva, ako ti ne bi radje pošla za mladića nego za udovca.

— A za što ne bih, odvrati ova? Nema mi više od trideset godina; djece nemam, a iza pokojnog Gjuke ostalo je liepo gospodarstvo i nešto novca, što svakako više vriedi od mladog lica; pa evo i na mojem licu ne opažaju se jošte nabori. — E, da je kakav mladi kovač, pa gotova ženidba; došao bi na gotovo i sjeo za prostrti stol.

— Čuješ, Mando, ne znaš li, da Mijo Panićev uči kovački zanat; za koju godinu mogao bi se vratiti, pa eto gotovih svatova. Bi li ga odbila?

Manda se nasmija i doda: Premislila bih si, možda ga ne bi odbila.

Dà, zaboravila sam vam pripoviedati, kako se pred godinu i pol moj Gjuka sastao s Mijom u Varaždinu. Mijo je radio u nekoj kovačnici. To je delija, te ga moj muž nije prepoznao; ali ga Mijo zovnuo imenom. Moj ga pogleda a stari se znanci izrukovaše. Pripoviedao mi je, kako je od Mije postao čitav čovjek, krepak, jak, a i brci da su ga posuli. Gjuka se upitao kako napreduje, pa su mu kazali, da je već podpunoma vješt svomu zanatu, te da će danas sutra biti od njega izvrstan majstor.

— Vidiš, Mando, uleti joj Jalža u rieč, da bi to za te bila najbolja prilika.

Ha, ha, ha, nasmija se Dora, da bi joj Mijo htio na liepak! Mijo ako se i vrati, zna koga će naći, Jaga čeka na njega.

— A što si se nasmijala, ili misliš li, da je Mijo na glavu pao, te bi volio sirotinju, da i sam sirotuje, kao što je cieli svoj mladi viek sirotovao, nego li mene, gdje bi istom postao čovjek.

— Šuti, Mando, kiselo je groždje; a ne znaš li jadna, kakovu si mu pred tri godine pogaču umiesila? ha, zaboravila si. Siromak radi tvog jezika stajao na sudu, jer da je tobož Grgićeve guske pokrao. Misliš li, da bi on to ikad zaboravio?

— A šuti molim te, ja se samo šalim, odvrati Manda, ja ga priuštam drugoj.

— Ali gledj, nastavi Jalža, ja te nešto drugo svjetujem. Martin bi se ženio, al ne može naći žene. Staza ga ostavila, Jaga odbila, a ona nacifrana varošanka, što ju je u zadnje vrieme imao, okrala ga i pobjegla; pa sad je kukavac sâm. Ne bi li mu se ti smilovala? Vas dvoje bio bi najljepši par.

— Martin i ne misli više na ženidbu; upade Dora. Sve mu je dodijalo, podao se vinu, te često i ne zna, da li je mužko ili žensko. Ovih dana dobio je pismo, ja sam upravo bila kod njega; al u pismu moralo je nešto strašno biti, jer je sav probliedio, a zatim škripao zubima kleo i psovao, kan da je pobiesnio. Čula sam kako je u jarosti pjeneć se od jeda izlanuo: »Prokleti ciganski skotovi, odkupio sam vas se težkim novcem na zadanu rieč, da ćete me u miru pustiti; a vi me odajete. Martin nije ni pomislio, da sam ja u sobi i da ga slušam, zato se, kad me pogledao, lecnuo i mahnuo rukom, da se nosim. Ja sve mislim, da sa Martinom nisu čisti računi. Čula sam onako postrance pripoviedati, da on potajice sa Cigani druguje, te im na svoj način kod kradje pomaže.

— Što to govoriš, Doro? hoće Manda, da sam ja što takova natuknula, rekla bi, da klevećem; no ipak, ipak moglo bi i u tom biti nešto istine.

Sad su već gajdaši zasvirali, cilik gusala razlegao se na okolo; a momci i djevojke uhvativši se oko pasa stali se u okrugu vrtjeti kao pomamni.

Žene prestale naklapati, zagledale se u mladi sviet.

Cestom šetale dvie djevojke, te časak popostale da gledju. Ne bi li u kolo, upita mladja stariju?

Ne bi, seko, odvrati ova, nije me volja.

Al da dodje onaj, bi li se skanjivala?

Ne bi, odvrati joj prostodušno drugarica.

Bijahu to najljepše djevojke u selu. Rekao bih sestre su, tako jim lice i oči jedne drugoj nalikovalo; — samo što je jedna nalikovala pupuljku, što je istom u razvoju; dočim je druga nalikovala upravo u svoj ljepoti i krasoti procvaloj ruži. Starijoj moglo biti dvadeset — a mladjoj tek šestnaest godinâ. — Odielo bijaše jim jednako od domaćeg najbjelijeg platna izvezeno svilom i vunom sve do iznad koljenicâ, a isto tako rukavci i pregača. Oblo jim lice bilo krv i mlieko, a oči crne, prozirne, pune mladjahna života, nad kojima se uzviše, guste crne obrvice; a ustne kao proljetne jagodice. Oko vrata bio svakoj ogrljaj od sitnih koralja u dvadeset vrsta i više, što im liepo dolikovao krasnomu licu i punahnim grudima Bujne vlasi svedene u dvie pletenice spustile jim se niz pleća. Mladići zurili za njima, te jim se sad ovaj sad onaj primaknuo, zovući ih u kolo. No one ne htjedoše u kolo.

U to primaknu se učitelj sa novim gostom, koji je bio po varoški odjeven u ljetno odielo. Vrana kosa bila mu u dvie pole razčešljane, a na glavi imao slamnati šešir. Strancu nije bilo više od kakove dvadeset i tri godine, bio povisok, vitka uzrasta, pravilna obraza; na kojem se izpod nosa opažali tek probujali crni brčići. Od Željkovčana nitko ga nije prepoznao, ako prem su unj pilili svoje znalorade oči.

— Samo veselo, reče mladi učitelj, da vidimo, kako se umijete u kolu vrtiti.

Stranac motrio narod, vidjelo se, da mu ljudi nisu nepoznati, a sa nekim zanimanjem motrio sve okolo sebe, i tuj mu na jednom pogled zapeo o one dvie djevojke, što smo ih netom spomenuli. Ali i oko starije djevojke zape; neka joj tajna struja prodje cielim licem; jošte jednom upre pronicavo pogled u stranca, pa raz-širiv ruke i viknuv pridušenim glasom: O dragi moj Mijo! i pade Miji u naručaj. On ju zagrli i reče: Jago moja! evo mene!

Sviet izbuljio oči, te stao iznenadjen žamoriti: Mijo Panićev, Mijo Panićev! I taj je glas u jedan tren prošao cielim društvom. Svi su u jedan mah znali, da se Mijo Panićev vratio. — Bijaše to u istinu Mijo.

U prvi mah nitko ga nije prepoznao, ako su bile prošle tek tri godine i nekoliko mjeseci, što je otišao iz Željkovca. Ali on se je u to vrieme znatno promienio. Bliedo plaho lice zažarilo se i ponešto pocrnilo, cielo mu se tielo razvilo u podpuna čovjeka, a pristalo, ukusno odielo nije dalo nikomu naslućivati, da bi se u njemu krio nekadašnji siromah Mijo Panićev. Kad ga prepo-znaše, zaokupiše ga njegovi znanci i susjedi, pa mu se i ista Manda približi Mijo im pripovjedi, odakle je došao, i kako kani sada ostati kao kovač u Željkovcu.

Gusle iznovice zaguslale veselu posavačku posko-čnicu, a mladež se iznovice uznjijala, a ovaj put se i Jaga zavrtila o Mijinu boku, ne skidajuć oka š njega.

Mijo je koji časak proboravio medju narodom, a zatim u družtvu Jaginu i Jeličinu krenuo natrag Željko-vačkom cestom do Pavlove kuće. Pavao ga veselo primi, radujuć se njegovu dolazku, Jaga se oko njega vrtila, pitajuć u jedan mah sto stvari, što se i nije dalo odgo-voriti; ali Mijo joj ipak gledao zadovoljiti.

— Kume i prijatelju Pavle, zače Mijo, kad su sami

ostali za stolom; ponajprije hvalim vam za ljubav, što ste ju izkazali starješinovoj obitelji.

— Nemaš za što hvaliti — odvrati Pavao — jer što sam učinio, učinio sam rado. No, mladi prijatelju, reci mi otvoreno: što si nakanio? ovdje ostati ili se vratiti na svoj posao?

— Ja ostajem ovdje, odvrati Mijo. Moja bijaše zadaća, da izučim kovačiju, kako bi danas sutra postao svoj čovjek. Ja sam zanat izučio, pa sada ću ovdje, biti kovac.

Pravo je tako, to si se baš u dobar čas vratio. Prijašnji je kovač Gjuka umro. Čuješ, Mijo, ti bi mogao iznajmiti za svoj posao kuću i kovačnicu pokojnoga Gjuke, ili sve to u priličnu cienu kupiti, a Mandu pri sebi pridržati. Ovako bi mogao za dva tri dana započeti posao.

— Ne, kume Pavle, to ne ću; jer vjerute mi, da bih volio sa svimi Željkovačkimi ženami imati posla, nego li sa jedinom Mandom. Čitavo je selo ima preko glave, a šta bih ja tek započeo, da mi je svaki dan na vratu.

— Pravo imaš, prihvati Pavao. Nego znaš što? Ja sam onomad kupio od Martina kuću i selište starješinovo. On ga je bio na dražbi preuzeo za 500 for., a za istu cienu odstupio meni. Kuća doduše treba popravka, a i zemljišta su zanemarena; ali tu svotu vriede svakako i medju braćom. Meni toga ne treba, pa sam ti pripravan ustupiti pod istu cienu. Da si popraviš stan i urediš kovačnicu barem za prvi početak, trebalo bi najmanje 200 for. Kad bi si to uredio, mogao bi bez zapreke početi zanat. Selo je veliko, bit će uviek posla; a bude li narod zadovoljan, biti će posla i sa drugih stranâ. Na te rieči zamisli se malo Mijo, pa onda kaže: To bi bilo za mene najbolje; ali ja nemam za sada

toliko novaca. Ja imam nešto oko 400 forinti. Pa i toga svega ne smijem izdati; jer moram imati nešto i za posao.

— No, no, ne kloni duhom. Ja ću te čekati za kuću i selište; samo mi plaćaj 5% kamate. A kad i kako budeš mogao, odplaćaj mi po malo. Tako ćeš si svojim novcem urediti kuću, podignuti kovačnicu, a još će ti ostati dosta za željezo i ostale potrebe.

— Mijo je bio zadovoljan. Ljubav ga i dobrota Pavlova ganula, te nije ni znao, kako bi mu se zahvalio. On je tepao, kako nije tolika povjerenja dosele ničim zaslužio, ali on da će nastojati, kako bi mu se zahvalnim mogao izkazati.

No dobro, dobro, odvrati Pavao: Ja se nadam, da ćemo biti dobri prijatelji; tvoj dosadašnji rad jamči mi, da ćeš biti pošten, pa i sretan, a i nadam se, da ćeš takov i ostati. Jaga je dobra, te ćeš s njom dobiti neprocjenivo blago. Više vriedi plemenito srce, čista duša i marljivost, nego srebro i zlato.

Miju obliše suze od radosti; godilo bo mu je, što je Pavao s tolikom hvalom spomenuo Jagine vrline. Pa ona je baš uzrok, što je on sada čovjek. Da nije bilo njezine ljubavi, da mu ona nije u dušu i srce ulila snage i jakosti, što bi danas od njega bilo? On je to često imao na pameti; a ta mu čustva i sada nadimahu grudi, upravo u onaj čas, kad je Jaga sa Jelicom stupila u sobu. — Mijo usta, primaknu se k njoj, prihvati ju za ruku, te će Pavlu ozbiljnim ali i tronutim glasom reći: Vriedni prijatelju! vi ste ovoj djevojci bili otac i više nego li otac. Ja vas sada molim za nju i za vaš blagoslov, koji bi joj možebiti njezin otac, da je živ, uzkratio.

— Jest, Mijo, ja sam joj bio otac; tu sam dužnost na sebe preuzeo, kad je umirao Marko; ja sam toj dužnosti savjestno zadovoljio, pa ću i u napredak bditi nad njezinom srećom. Pokojni Marko, ako te nije rado

gledao, jer se bojao da smetaš njegovim osnovam, ipak te je cienio u duši kao čestita mladića. On se na smrti pokajao, te me zamolio, nadodje li kada čas, da se njegovoj kćeri kao prosac približiš, da vas oboje u njegovo ime blagoslovim. Djeco, ja se toj želji rado odazivljem, te ću vas iz dna duše onaj čas blagosloviti, kad budete išli k žrtveniku, da si vjernost i ljubav do groba zavjerite. Ali sada je prvo, da se uredite, a zatim će doći i ono ostalo. Jagičinoj majci zaigralo je srce od radosti videći, da će miljenica njena biti srećna.

Mijo htio da se oprosti, i da podje k učitelju, koji mu je ponudio svoj stan za privremeno boravište. Nu Pavao zadržao ga je jošte na večeri. Poslije večere htjede da ode Mijo, te je primio baš za kvaku, kad se izvana začula mukla jeka Željkovačkog zvona.

Bože, što to znači? zabrinuto će Pavao.

Vatra je, odvrati Janko, koji je upravo banuo u sobu. Svi izadju na dvorište; al im se očima prikaza žalostan prizor. U tamoj noći nešto prema istoku uzvisio se u vis gusti dim poput najjače magle, preko koga su vrcale u vis guste iskre žarećeg plamena.

Lepušica je u vatri, ču se glas na cesti. — U Lepušici vatra? u strahu će Pavao; ta kako je nesretno selo zbijeno u rpu, a sve kuće slamom pokrivene, izgorjet će do kraja.

Janko izvedi konje i uprezi pod štrcaljku. (U njega bijaše obćinska štrcaljka u pohrani). Za pet časova bio je nalog izvršen, te napunivši štrcaljku vodom, krenuše žurnim kasom prema Lepušici. Mijo se u štrcaljku razumio, pa je sjeo spreda, da njom ravna i upravlja. Došavši blizu Lepušice, opaziše, da gori Martinova kuća. Vatra je mah otela; štagalj i staja bili su u najvećoj vatri, a izpod samoga krova Martinova uzvijao se dim, a iz njega vrcale iskre po zraku. Vidjelo se, da je vatra na sve

strane podmetnuta. O spasenju Martinove kuće ne mogaše biti govora, pa za to je Pavao i Mijo svu brigu i vještinu uložio, da spasu selo. Bila je sreća, što je vjetar zanosio na sjever, gdje nije bilo kuća.

U pomoć! u pomoć! začu se zdvojan glas iz plamena. Na prozoru pokaza se zdvojno garavo lice Martinovo. Bože! Martin u kući, a nitko se nanj nije ni sjetio — reče Mijo — te ni nemisleći na pogibao, skoči do prozora, te ga težkom mukom izvuče na polje. Kao sulud ogledavao se Martin na okolo vičući: vatra! vatra! prokleta cigančad upalila me da mi se osveti; jer jim nisam dao novca. — Za njima, za njima u potjeru! — Aj, aj — moj novac — sve je u kovčegu, da i to propadne; ne ne — radje da i ja izginem, nego li trud i napor tolikih godina. I Martin svom snagom potrči prema kući, da spase blago. — Ali ljudi ga zadržaše.

Polovicu dati ću onome, koji mi spase škrinju s novci: vikaše Martin; al mu se nitko ne odazove.

— Polovicu i više, tko mi izbavi novac! vikaše u sav glas zdvojni Martin; ali uzalud. Pa se ni nije moglo u kuću, jer su vezovi popustili, tramovi dogorjeli, i sav se krov groznim štropotom srušio u sobu.

U tom su na garište došli i oružnici, da pripaze na red. Kad ih je Martin opazio, uzdrhta na cielom tielu, a kosa mu se ko u ježa nakostruši. — Što ste ovamo došli, povika, ja nisam kriv, Makso vas je nalagao, ja se već puno godina ne miešam u takove poslove. Sviet je u čudu buljio u Martina.

— Siromah šenuo pameću, uzdahnu Pavao, te pošao k njemu, da ga primiri. Ali je bilo sve badava. Ludilo raslo sve jače, dok se nije pretvorilo u pravo bjesnilo. Susjede je stajalo muke, dok su ga od vatre odmakli; inače bi zaglavio u plamenu.

Tko je drugi dan Lepušicom prolazio, vidio je na mjestu, gdje je nekoć Martinova kuća stajala, porazbacana nagorjela brvna, i ogromnu rpu ugljena i pepela. Sviet prolazeć mimo kimao je glavom i govorio: kako došlo tako prošlo. Skoro nitko nije požalio Martina.

Kako se porodila vatra, nije se nikada saznalo. Da su ju cigani podmetnuli, kako je Martin u ludilu izlanuo, nije bilo vjerovatno, jer im u ono vrieme u cieloj okolici nije bilo traga. Naklapalo se, da ju je podmetnula neka osoba, koju je on upropastio; ni to nije se moglo dokazati.

Martina su odveli u bolnicu medju umobolne, gdje je do skora i umro. Posljednji dani njegova života bijahu zanj gotov pakao. Nemogavši naći valjane kućanice, kakova mu je bila Staza, mienjao je kućanice mal ne svaki mjesec, dok si nije iz grada doveo ljepušasto ali i raskalašeno čeljade, koje mu je tratilo imetak, te ga na posljedku okralo i nevidom pobjeglo. — Pred kakova tri dana prije požara dobio je iz Vranovine pismo od Maksima, gdje mu ovaj valja, da su ga uhvatili, te zahtieva od njega, da mu pošalje 500 forinti ili da će ga izdati na preslušanju. Ovo ga pismo porazilo te mu pomelo pamet, koja ga kod požara posvema ostavila, a da mu se nije nikada više povratila.

Iza njegove smrti, našlo se nekoliko rodjaka, koji su se prijavili za baštinu.

A Mijo pregnuo, da si u koliko mu sredstva dopuštahu uredi stan, i podigne kovačnicu.

Jedne nedjelje odveze se Mijo k župniku sa Jagom i Pavlom, da se upišu kao zaručnici. Poslije svršenih ozova vjenčaše se njih dvoje u Željkovačkoj kapelici, a svatbovalo se u Pavlovoj kući.

Pavao opremio je svoju pokćerku i kumče, kako bi to samo brižan i ljubeći otac mogao. Za svojim stolom pogostio sretne mladence i svatove liepo i dostojno.

IX.

Proteklo je deset godina, a za to doba, koliko se toga promienilo u našem Željkovcu. Tko je to selo prije vidio, danas ga ne bi prepoznao. Od nekadašnjih dvadeset i pet zadružnih kuća, nastalo ih je danas sto dvadeset i pet; u mjesto liepih velikih kuća na triem vidiš danas malene čedne potleušice sa gospodarskimi zgradami zbijenimi u tiesna dvorišta. U mjesto prostranih velikih oranica, opažaš ih danas pociepane, sićušne česti i posebnimi medjami omedjene. Sve ti to kaže, da u Željkovcu više nema zadruga, da su se one razvrgle.

Nekako u sredini sela na obali Željkovačkoga potoka, iztiče se svojom vanjštinom kuća prizemnica, nešto poviše podignuta, sa velikimi i širokimi prozori, pobieljena i criepom pokrivena. Kuća, kao što i prostrano dvorište ogradjeno je hrastovimi letvicami. U dvorištu sa strane imade gospodarskih zgrada, takodjer liepo uredjenih; a do puta podigla se veća zidana kovačnica sa prostranom sušom, u kojoj se uviek nalazilo kolâ, plugovâ, branâ i inog gospodarskog orudja. U kovačnici odjekivalo kladivo na željezu i nakovalu neprestano od jutra do večera. Radila su po dva, po tri čovjeka, a posla je uviek dosta bilo. Za dvorištem bio je vrt, uredjen da ga ni vrtlar ne bi bolje uredio. Bilo u njem svega, što se u dobru vrtu izvesti može: birana voća, krasna povrća i sočiva. Za vrtom prostrle se liepe oranice, zasijane raznovrstnimi usjevi. Tudier ne bi našao ni pedalj zemlje na ugaru: sve je to znao marni gospodar u svoju korist upotrebiti. Sjenokoše bijahu grabami izpresjecane, te su se mogle po potrebi naplaviti i odvodniti. Bijaše u istinu liepo uzorno gospodarstvo; a njegov vlastnik i gospodar bijaše Mijo Panić Željkovački kovač. Neumornim radom i razboritom štedljivošću

pokazao je on, da razborit i marljiv čovjek može i s malimi sredstvi gospodarstvo započeti i u njem napredovati.

Neka nitko ne misli, da je Mijo Panićev samo za sebe živio i samo gledao, da se obogati. Mijo je imao savjestna i kršćanskim duhom proniknuta učitelja Josipa, koji ga je kroz tri i pol godine neprestano upućivao, da je čovjek stvoren da radi i privrjedjuje, al to da mu ne smije biti drugo nego sredstvo za više i plemenitije svrhe. On ga je učio, da čovjek ne živi sam za sebe, već u zajednici sa ostalimi ljudmi, pa mu je s toga po mogućnosti i njihove probitke unapredjivati; jer pravi čovjek može tek onda u svojoj sreći uživati, kad vidi da su i ostali sretni. On mu je stavljao na srce onu veliku zapovied Kristovu o ljubavi k bližnjemu.

Mijo si je dobro zapamtio Josipov nauk, te je po njemu i živio.

On je svojim susjedom i seljanom savjetom, riečju i činom pritjecao u pomoć; s toga ga je cielo selo rado imalo i štovalo. Mnogi su seljani i seljanke, koje su Miju kao ubogo progonjeno siroče poznavali govorili: Glej, tko bi mislio, da će od onoga Mije postati takov čovjek. Kako je pametan! Kako je svakomu dobar! Nije ni najmanje ohol. Blago si ga Jagici! Na dobra se je muža namjerila!

Mijo je bio školski odbornik za školu Željkovačku. Mijo je primio odborničtvo, jer je bio u duši uvjeren o potrebi i koristi škole, pa s toga nastojao, da joj pomogne, u koliko bude mogao. Često se učitelj tužio, da nema potrebitih učila. Mijo nije mirovao, dok mu ih nije obćina nabavila. Učitelj se tužio, da su mu djeca stala nemarno polaziti školu, a po gotovo da ženske djece ni nema u školi.

Mijo je narod upućivao, da je škola koristna ne samo dječaku već i djevojci. Kad poodrastu djevojčice,

govorio bi on, udat će se, postat će kućanice, redit će kuću. Mislite li, da će to neuka i zanemarena bolje znati, nego li ona, koja je polazila školu, i nešto naučila? One će. postati danas sutra majke, te će morati uzgajati djecu, a to je u cielom životu ljudskom najteži posao. Vi mužkarci ni nemate vremena, da se toliko bavite svojom djecom; cieli dan ste u poslu i radu, a na večer, kad se umoreni vratite, jedva čekate, da legnete na počinak. Sva je dakle briga o uzgoj djece na materi. A kako će ona toj dužnosti zadovoljiti, ako ne bude sama ništa naučila? Kako će ona uciepiti u srce dječije one istine svete vjere, na kojih se sav kršćanski i društveni život osniva, ako ne bude toga sama znala? Zato šaljite djevojčice u školu, jer im nauke i te kako treba.

Mijo je to tako oduševljeno govorio i razlagao, da su mu pod konac svi davali pravo. Malo po malo škola se punila i napredak postajao bolji.

Mijo je bio i obćinski odbornik. Kod dioba bio je kadšto obranik, ali bez nagrade jedino zato, da se dioba valjano i do kraja provede, i da bude manje troška. Mijo zagovarao je u odboru obćinske puteve. da se poprave i drže u redu, za koje se inače malo činilo. On je kao odbornik upozorivao narod, da valja gojiti osobito stočarstvo. Za to je i u obćinskom vieću i medju seljaci govorio, neka bi se nabavili bikovi plemenitije pasmine.

Gledajte, govorio bi im, u našem selu ima dosta blaga, ali koliko vriedi. Podji na sajam, što ćeš dobiti za kravu? trideset, najviše četrdeset forinti; dočim drugdje dobivaju za svoje krave osamdeset forinti a i više. Prodaješ li telad, dobivaš za komad, dva, tri forinta možda i manje, dočim će dobar gospodar dobiti za svoje petnaest i dvadeset forinti; a ipak ti moraš trošiti i paziti na svoje blago, kao što i onaj, komu trostruko više vriedi. Dignimo dakle stočarstvo. A prvi je tomu korak, da nabavimo bikova, a drugi da se pobrinemo za valjanu hranu; jer bez toga ne će nam nikad uspievati stoka. I tako Zeljkovčani nabavili bikove.

Mijo Panić dobro se sjećao, kako mu je Josip pripoviedao o raznih društvih, što već od davna postoje u

Češkoj, Austriji i drugdje, gdje se ljudi sastaju i viećaju o svojih poslovih. — Neka od tih družtva bave se obrtom, neka opet gospodarstvom. Takova družtva ako su na dobru temelju, mogu biti koristna po zemlju i narod. I u nas imade više takovih družtva; a medju inimi i gospodarsko družtvo, razgranjeno u više podružnica. I u Dugovcu postojala je takova podružnica već od g. 1852. Ali je narod slabo za nju mario. U družtvu bili su župnici, učitelji, činovnici i vlastela; ali od seljaka skoro nitko, pa s toga nije ni družtvo moglo onako i onoliko djelovati u narodu, koliko bi bilo djelovalo, da su seljaci bili njegovi članovi.

Miji je bila gospodarska podružnica poznata, jer mu je o njoj toga više pripoviedao župnik, koji je bio njezin predsjednik, ali narod je tek onda u većem broju u nju stupio, kad se je članarina snizila, i od kad su se članovom stali dieliti razni predmeti za unapredjivanja njihova gospodarstva Mijo bi ovako nagovarao seljane: Stupimo u družto, koje će nam pomoći do boljega gospodarenja. Forintu, što se na godinu u ime članarine plaća, možemo prištediti, a za ovu forintu dobivat ćemo liepu korist. Dobivat ćemo djetelinjeg sjemena, gospodarskih strojeva za porabu, koje si sam ne bi mogao nabaviti; dobivat ćemo mjesečni list koji nas upućuje, što nam je svakoga mjeseca u gospodarstvu raditi i kako nam treba čuvati privredu. U družtvu dolazit ćemo na sastanke. Želi li tko što znati, dobit će valjanu uputu, a kraj toga čut će gospodarske pouke dobrih i razboritih gospodara, iz kojih možeš i za svoju porabu koješta naučiti. Ovako su se dali ljudi nagovoriti. Tako broji danas ta podružnica stotinu članova seljaka.

Po nedjeljah i blagdanih Mijina kuća bila je stjecište Željkovačkih gospodara Poslije blagoslova pošlo bi ih mnogo k njemu, posjeli na dvorištu pod krošnatu krušku, te se razgovarali. Mijo bi sjeo k njima, te im stao pripoviedati ovo ili ono, što je znao, da će ih zanimati. U prvom redu tekao razgovor o gospodarstvu i seoskih potrebah i prilikah; kad se to svršilo običavao bi pripoviedati, što se je u to vrieme znamenitije u domovini i u svietu dogodilo. Svoje pripoviedanje popratio

bi zgodnim naukom kao što je to nekoć činio i njegov učitelj Josip.

Mijo se i u šalu razumio, znao je naime sijaset pričâ i dosjetakâ, koje bi kadšto, kad je bio osobito dobre volje, znao pripoviedati. Kadšto bi opet odabrao kakovu manju ali poučnu pripoviest, koju je našao u knjizi ili kojem listu, te jim ju glasno i razgovietno pročitao. Dobra knjiga zlata vriedi — znao bi Mijo reći — ona ti je najbolji prijatelj, koji te umije poučiti, tješiti, a i bodriti na uztrajnost, a ako je od potrebe i na strpljivost. Znaš li čitati, služi se njome u časovih odmora; al ju čitaj sabrano i polagano, da budeš ono i razumio, što si pročitao. Ima vam liepih knjiga i u našem hrvatskom jeziku, koje možete sa slašću i za zabavu i za pouku čitati. Takove knjige baš za nas seljake i majstore, koji nismo išli u više škole, izdaje u Zagrebu društvo svetoga Jeronima. Gledajte da vas što više pristupi u to društvo. Ne stoji puno, pet forinti platiš jedan put za uviek, a za to dobivaš knjigâ, od kojih svaka pojedina vriedi više nego li kamate od uložene glavnice, a takovih knjigâ dobivaš po tri četiri na godinu, pa i liepi koledar Danicu. Na te njegove rieči upisaše se za članove umah petorica; a on je sam svake godine za najboljega djaka Željkovačke škole platio članarinu. Ovako su Zeljkovčani stali napredovati.

Što je dakle bio Mijo, kovač ili samo gospodar i ratar? — Mijo je bio kovač dušom i tielom, on je svomu poslu bio duša; on ga znao i gledao, da mu posao bude valjan, a ciena umjerena. Njegovo djelo bilo je na glasu, pa je s toga sa sviju strana dobivao posla i naručba. U kovačiju povukao je Janka brata Jagina. A kad ga je izučio, mogao se mirne duše u njega pouzdati, pa prigledati više svomu vanjskomu gospodarstvu, koje nije dosele zanemario.

Ako si došao u sobe njegove kuće, iznenadio te je red i čistoća, što si ga našao. Bilo je svega što je u kući trebalo, ali nigdje ni u čemu nisi opazio kakove rasipnosti.

A obitelj mu? — Kata jošte uviek krepka i jaka, zadovoljna i srećna sa svojom djecom. A Jaga? Znaš

ju, kakova je bila, takova je i sada. U najboljoj je dobi; lica joj cvatu zdravljem a oči sievaju srećom, koju uživa u svom mužu, i uz svoja dva dječaka, koji joj pristaju k nogama, i skakuću za pregačom. Jednomu su tri a drugomu sedam godina. Kad bi se Mijo s polja ili posla vraćao, izašla bi mu Jaga na susret držeć mladjeg u naramku, a starijeg vodeć za ruku. Mijo se zadovoljno smiešio, te bi najprije poljubio i pogladio djecu a onda majku im, svoju dragu ženicu.

U dva puta bila ih pohodila Staza. Stavljali su ju, da ostane za uviek kod njih, ali je nisu mogli sklonuti. Pred dvie godine, kako im se je javilo, umrla je u Varaždinu, ostavivši ono, što je imala, Ankici koja ju je dvorila do smrti.

Ali i život u Mijinoj kući bio je kršćanski život. Rano se ustajalo; al se na molitvu nije smjelo zaboraviti. Posao se počimao s Bogom i u njegovo se ime dovršivao; isto tako bilo prije i poslije obroka, kao što i na večer, kad se išlo na počinak. U njegovoj kući nisi čuo svadje niti kletve niti ružne nepristojne rieči; ali za to je u njoj i išlo sve od dobre volje bez zapoviedi. A Mijo bio je i sretan i zadovoljan. Kad bi ga zapitao, bi li se ma s kim na svietu zamienio, on bi ti za cielo odgovorio, da ne bi ni s kim. Da ga zapitaš, što mu je na svietu najveće blago, on bi ti pokazao svoju ženu i djecu. Uz pomoć Boga i dobrih ljudi, pa svojim poštenjem i radom on si je osnovao sreću. Često bi običavao reći: da bude čovjek sretan, ne treba tomu mnogo; ali nesreća je to, što si čovjek toga ne zna naći, i ako nadje, ne zna upotrebiti.

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
A 000 125 509 0

